

a U.S. Government Initiative

SEE
FEED
CHANGE **FUTURE**

ТОҶИКИСТОН

Стратегияи бисёрсола барои солҳои 2011 - 2015

Ҳукумати Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

Стратегияи бисёрсолаи Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF) нақшаи панҷсолаи стратегӣ барои расидан ба ҳадафҳои Ҳукумати ИМА дар роҳи мубориза алайҳи гуруснагӣ ва таъмини амнияти озуқавӣ дар ҷаҳон мебошад. Ҳуҷҷатҳои мазкур намунаи роҳи усулҳои ҳамоҳангшуда бо ҳамаи сохторҳои ҳукумати ба хотири таъмини амнияти озуқаворӣ мебошанд, ки бо ҳадафҳои асосии кишварҳои ҳамкор мувофиқат мекунанд. Ин стратегияҳо таҷассумгари таҳлилу тарҳрезии стратегие мебошанд, ки ҳангоми навиштани ҳуҷҷати мазкур таҳия карда шудаанд ва аз ин рӯ, ҳангоми аз ҷониби коршиносони соҳавӣ тасдиқ шуданашон метавонанд дар мавриди зарурӣ тағйир хуранд.

Ҳуҷҷат 2 марти с. 2012 тасдиқ шудааст.

feedthefuture.gov

Мундариҷа

ИХТИСОРОТ ВА АКРОНИМҲО	57
ХУЛОСАИ МУХТАСАР	6
МУҚАДДИМА	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1. ШАРОИТ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1.1. ТАЪРИХ ВА СИЁСАТ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1.2. ДЕМОГРАФИЯ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1.3. СОҲАИ КИШОВАРЗӢ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1.4. ОБ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1.5. МУҲИТИ СОҲИБКОРӢ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1.6. ИНТИҚОЛИ ПУЛ АЗ ҚОНИБИ МУҲОҶИРОНИ МЕҲНАТӢ	26
1.7. МАСОИЛИ ГЕНДЕРӢ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1.8. ҒИЗО ВА САЛОМАТӢ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1.9. МАСОИЛИ БИСЁРҚОНИБА	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1.9.1. Савдои минтақавӣ	Error! Bookmark not defined.
1.9.2. Афғонистон	Error! Bookmark not defined.
1.9.3. Тағйири иқлим	Error! Bookmark not defined.
1.9.4. Ҳукумати маҳаллӣ	Error! Bookmark not defined.
2. ПИНДОШТҲОИ СТРАТЕГӢ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
2.1. НОГУЗИРИИ ВОРИДОТИ МАВОДИ ХӢРОКВОРӢ	
2.2. ГУНОГУНРАНГ ҚАРДАНИ НАВЪҲОИ ЗИРОАТ ДАР МИНТАҚАҲОИ ПАХТАКОР	37
2.3. МАМЛАКАТ ТАШАББУСРО БА ДАСТИ ХУД МЕГИРАД	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
2.4. ТАҚАММУӢ ҚАРДАНИ ҚАҲД ДАР ВИЛОЯТИ ХАТЛОН	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
2.5. ТАЛОШҲОИ БАРНОМАҲОИ ҚОРИИ ҲУКУМАТИ ИМА ВА ҲАМКОРИИ ДОНОРҲО	43
2.5.1. Фаъолият дар Вилояти Хатлон	43
2.5.2. Сиёсат ва мониторинг	46
3. РУКНИ 1: МУСОИДАТ БА ҲОҶАГИҲОИ ДЕҲҚОНИИ ХУРД ВА ОИЛАВӢ	47
3.1. АФЗОИШИ ДАРОМАД	47
3.2. АФЗУН ВА БЕҲТАР НАМУДАНИ ИСТЕҲСОЛИ МАҲСУЛОТ БАРОИ ИСТЕЪМОЛИ ХУДӢ	53
3.3. БЕҲТАР НАМУДАНИ ҒИЗО ВА САЛОМАТӢ	54
4. РУКНИ II: СОХТАНИ ЗАРФИЯТИ ИНСТИТУТҲОИ МАҲАЛЛӢ ВА СОЗМОНҲОИ ҚАМӢИЯТӢ	57
4.1. СОЗМОНҲОИ БА РУШДИ КИШОВАРЗӢ МУСОИДАТКУНАНДА	58
4.2. ТАМАРКУЗ БА ДАВРИ ЗАНОН ҲАНГОМИ ИРОАИ КӢМАК	59
4.3. МУСОИДАТ БА СОЗМОНҲОИ МАҲАЛЛИИ ҚОМЕАИ ШАҲРВАНДӢ	61
5. РУКНИ III: АНҚОМИ БОМУВАҒҶАҚИЯТИ ИСЛОҲОТИ СОҲАИ КИШОВАРЗӢ ДАР НОҲИЯҲОИ МУАЙЯНИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН	61

5.1.	ИСЛОҲОТИ ҚОРИИ СОҲАИ КИШОВАРЗӢ	61
5.2.	ИСЛОҲОТИ СИЁСАТИ МИЛЛӢ.....	63
6.	ХАТАРҲО.....	65
6.1.	ҚАТЪШАВИИ ТИҶОРАТИ МИНТАҚАВӢ	65
6.2.	ТАҲМИЛИ НОАМНӢ АЗ АҶҶОНИСТОН ВА Ё МАНОТИҚИ ДИГАР.....	66
6.3.	ҶАСОД	67
6.4.	АЗ ҲАМКОРӢ ГУРЕХТАНИ ДЕҲАҲО ВА ҶАМОАТҲО.....	67
6.5.	ДУШВОРИҲОИ РУШДИ ЗАНҶИРИ АҶЗОИШИ АРЗИШ.....	67
6.6.	ҲАМОҲАНҶСОЗИИ НОКИҶОЯИ ҶАЪОЛИЯТИ ДОНОРҲО	67
7.	НАТИҶАҲОИ МИЁНАДАВРӢ.....	68
7.1.	НАТИҶАИ МИЁНАДАВРИИ 1: БОЗОРҲО ГУСТАРИШ ЁҶТААНД ВА ЗАНҶИРИ АҶЗОИШИ АРЗИШ ПУРҚУВВАТ ШУДААСТ	68
7.1.1.	Бозорҳои дохилӣ ва беруна барои содирот густариш ёфтаанд	69
7.1.2.	Зарфияти идориву техникаи ширкатҳои хусусии таъминкунандаи маводи аввалияи кишт ва тоҷирони маҳсулоти кишоварзӣ боло рафтааст	69
7.2.	НАТИҶАИ МИЁНАДАВРИИ 2: ҲОСИЛНОКИИ ҲОҶАГИҲОИ ДЕҲҚОНИИ ХУРД БОЛО РАҶТААСТ.....	70
7.2.1.	Деҳқонон дар мавриди ғоиданоктар тиҷорат кардан ва тавсеа додани ғаъолияташан кӯмак гирифтаанд.....	71
7.2.2.	Зарфияти ширкатҳои гуногунсоҳаи кишоварзӣ барои мусоидат ба хоҷагиҳои деҳқонӣ, хоҷагиҳои деҳқонии оилавӣ ва ҷамоатҳо баланд бардошта шудааст	72
7.2.3.	Созмонҳои ҷамъиятии деҳот неруманд шудаанд.....	72
7.2.4.	Воқуниши мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ барои баровардани эҳтиёҷоти ҷамоатҳо зиёд шудааст	72
7.3.	НАТИҶАИ МИЁНАДАВРИИ 3: ИСЛОҲОТИ БОМУВАҶҶАҚИЯТИ СОҲАИ КИШОВАРЗӢ ДАР МИСОЛИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН НИШОН ДОДА ШУДААСТ.....	73
7.3.1.	Ассосиатсияҳои истифодабарандагони об таъсис ёфтаанд ва неруманд шудаанд.....	74
7.3.2.	Барои барқарор сохтан аз ҷиҳати иқтисодӣ самаранок истифода намудани иншооти идоракунии дуввумдараҷа ва сеюмдараҷаи об кӯмак расонида шудааст.....	74
7.3.3.	Ба хоҷагиҳои деҳқонии оилавӣ ва хоҷагиҳои деҳқонии хурд заминҳои иловагӣ тақсим карда шудаанд	74
7.3.4.	Усулҳои муҳофизат ва истифодаи дурусти заминӣ об ва муборица бо фарсиши замин (аз нав) ба роҳ монда шудаанд.....	74
7.3.5.	Низоми муқаррароти соҳаи кишоварзӣ, ки ба бозор нигаронида шудааст, амал мекунад	75
7.3.6.	Низоми муқаррарот барои савдои берунаи маҳсулоти кишоварзӣ, ки ба бозор нигаронида шудааст, амал мекунад	75
7.4.	НАТИҶАИ МИЁНАДАВРИИ 4: ИСЛОҲОТИ СИЁСАТИ МИЛЛӢ ДАР СОҲАИ КИШОВАРЗӢ АМАЛӢ ГАШТААСТ.....	75
7.4.1.	Сиёсати мусоидат ба рушди бозори ҳуқуқи истифодабарии замин танзим ва ба роҳ монда шудааст	76
7.4.2.	Сиёсати ислоҳоти соҳаи об, танзим ба роҳ монда шудааст.....	77
7.4.3.	Зарфияти сиёсати соҳаи кишоварзӣ пурзӯр шудааст	77
7.4.4.	Сиёсат дар соҳаи тандурустӣ ва озӯа тақмил ёфтааст.....	77

7.5. НАТИҶАИ МИЁНАДАВРИИ 5: ВАЗЪИ ОЗУҚАВОРӢ БЕҲТАР ГАШТААСТ.....	78
7.5.1. Барномаҳои таълимӣ оид ба гизо, санитария ва гигиена ба роҳ монда шудаанд	80
7.5.2. Дастрасӣ ба оби софи нӯшокӣ дар деҳот беҳтар гаштааст	80
7.5.3. Барномаҳои беҳдошти саломатӣ дар деҳот ба роҳ монда шудаанд	81
8. ЗАМИМАҶО.....	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ЗАМИМАИ 1. АМНИЯТИ ОЗУҚАВӢ ДАР САТҶИ УМУМИИЛӢ ДАР БАЪЗЕ КИШВАРҶО	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ЗАМИМАИ 2. ТАҚВИМИ МИЗОНИ ДАРОМАД ДАР ТОҶИКИСТОН ВОБАСТА БА ФАСЛИ СОЛ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ЗАМИМАИ 3. ТОҶИКИСТОН: ХАРИТАИ ИСТЕҶСОЛИ ГАНДУМ ВА ҶАРАӢНИ САВДОИ ОН	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ЗАМИМАИ 4. МАҚОМДОРНИ ҲУКУМАТИ ҶТ, КИ БО АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРӢ АЛОҚАМАНДАНД	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ЗАМИМАИ 5. ТАҚВИМИ МАЪМУЛИИ КИШТУ ҚОР	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ЗАМИМАИ 6. ЛОИҲАҶОИ ҶОРИИ СОЗМОНҶОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ДАР НОҶИЯҶОИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ЗАМИМАИ 7. ФЕҲРИСТИ НАТИҶАҶОИ ФАӢОЛИЯТИ FTF ВА FTF\T	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

ИХТИСОРОТ ВА АКРОНИМҲО

ADB	Бонки рушди Осиё (БРО)
AISU	Ниҳоди мусоидат ба амалисозии лоиҳаҳо дар соҳаи кишоварзӣ
BMI	Индекси вазни бадан (ИББ)
DCC	Шӯрои ҳамоҳангсозии тараққиёт (гурӯҳи созмонҳои байналхалқие, ки барномаҳои рушдро маблағгузорӣ мекунанд)
Dehkan farm	Хоҷагии деҳқонӣ
DFID	Департаменти рушди байналхалқии Британияи Кабир
DoD	Вазорати мудофияи Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
DRD	Ноҳияҳои тобеи марказ (НТМ)
EBRD	Бонки аврупоии таҷдид ва рушд (БАТР)
EU	Иттиҳоди Аврупо
FTF	Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда»
FTF/T	Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» дар Тоҷикистон
GAFSP	Барномаи умумичаҳони мусоидат ба соҳаи кишоварзӣ ва амнияти ғизоӣ (Бонки Ҷаҳонӣ)
GBAO	Вилояти Мухтори Бадахшони Кӯҳӣ (БАБК)
GDP	Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ
GIZ	Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH
GNI	Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД)
GOTJ	Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
Hb	Гемоглобин
IFAD	Ҳазинаи байналмилалӣ рушди кишоварзӣ
IFPRI	Пажуҳишгоҳи байналмилалӣ омӯзиши сиёсати озуқаворӣ
IDA	Ассотсиатсияи байналмилалӣ рушд (Гурӯҳи Бонки Ҷаҳонӣ)
IMR	Мизони маргу мири навзодон
IR	Натиҷаи миёнадаврӣ
Jamoat	Ҷамоат (мақоми сатҳи поёнии ҳокимияти давлатӣ дар деҳот)
LSMS	Таҳқиқоти андозагирии меъёрҳои зиндагӣ
MEDT	Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон (собиқ Госплан)
MICS	Таҳқиқоти кластерӣ аз рӯи якчанд нишондиҳандаҳо
MNSS	Таҳқиқоти вазъи микроэлементҳои ғизоӣ
SDC	Оҷонсии Швейтсария оид ба рушд ва ҳамкорӣ
TAFF	Барномаи рушди имконоти маблағгузории соҳаи кишоварзӣ Тоҷикистон (барномаи БАРТ \ ЕБРР)
TLSS	Таҳқиқоти меъёрҳои зиндагӣ дар Тоҷикистон (номи дигари

	Таҳқиқоти андозагирии меъёрҳои зиндагӣ, ки аз ҷониби Бонки Ҷаҳонӣ амалӣ гаштааст)
TSEP	Барномаи беҳбудсозии устувории Тоҷикистон (барномаи Муштраки USAID ва Вазорати мудофияи ИМА)
UNDP	Барномаи тараққиёти СММ
USAID	Оҷонсии ИМА оид ба рушди байналхалқӣ (USAID)
USAID/CAR	Дафтари минтақавии USAID дар Осиёи Марказӣ
USG	Ҳукумати Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
USSR	Иттифоқи Республикаҳои Советии Сотсиалистӣ
U5MR	Мизони марғу мири кӯдакони то панҷсола
WB	Бонки Ҷаҳонӣ
WFP	Барномаи умумичаҳонии озуқа (СММ)
WHO	Созмони умумичаҳонии тандурустӣ
WTO	Созмони умумичаҳонии савдо

ХУЛОСАИ МУХТАСАР

Таҳкими амнияти озуқаворӣ дар Тоҷикистон аз муҳимтарин ҳадафҳои Ҳукумати Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ба ҳисоб меравад. Тоҷикистон, ки дар сарҳади шимолии Афғонистон мавқеи стратегиро ишғол менамояд, барои таъмини амнияти озуқавориаш эҳтиёҷ дорад. Дар айни ҳол, кишвар имкон дорад, ки бо кӯшиши муштаракӣ роҳбарони ислоҳталаб, сектори хусусӣ ва дигар ҷонибҳои манфиатдор эҳтиёҷоти худро қонеъ гардонад. Бо истифода аз ин усули маъмулӣ ҳукумати ИМА барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» дар Тоҷикистон имкон дорад, ки барои афзун гардонидани даромаду озуқаи аҳоли ва роҳандозӣ намудани ислоҳот дар чунин як минтақаи ҳассос таъсири мусбат расонад.

Барои Иёлоти Муттаҳидаи Амрико мусоидат намудан ба таъмини амнияти озуқаворӣ дар Тоҷикистон на танҳо як амали башардӯстона, балки як ҷузъи стратегияи умумидавлатӣ мебошад, ки ба таҳкими амнияти Афғонистон тариқи густриш додани робита бо ҳамсоягонаш дар саросари «Роҳи нави абрешим» равона гаштааст, ки ин амният бо роҳи ташаккул додани ҳамкориҳои минтақавӣ дар самти бунёди инфрасохтор ва тиҷорат дар саросари Осиёи Ҷанубӣ ва Марказӣ ба даст оварда мешавад. Чун Тоҷикистон бо Афғонистон сарҳади 1300 км дорад, ноамнӣ ва ё ноқоми он метавонад тамоми кӯшишҳои Ҳукумати ИМА-ро дар Афғонистон барбод диҳад ва хатари таъсиси фронти шимолӣ, вайроншавии Шабакаи Шимолии Таъминот ва бунёди як макони беҳавф барои экстримистҳоро ба вуҷуд орад. Таъмини амнияти озуқаворӣ шумораи хеле зиёди аҳолии кишварро аз вазъи ногувори зиндагӣ берун оварда, вазъи иҷтимоиро беҳбуд мегардонад ва сохторҳои давлатиро мустаҳкам менамояд.

Дар радифи ин ҳадафҳои умда, Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» як ташаббуси муҳимест барои Тоҷикистон, ки он ба амнияти озуқаворӣ хеле зиёд эҳтиёҷ дорад. Барои кишваре, ки 47% аҳолияш камбизоат буда, қариб 30% кӯдакони то 5-солааш дар инкишоф таъхир доранд, амнияти озуқаворӣ ва хӯрокворӣ аз масъалаҳои аввалиндараҷа мебошад. Барномаи Ҷаҳонии Озуқа Тоҷикистонро ҳамчун кишвари «аз ҷиҳати озуқа мунтазам ноамн» тасниф намудааст, ки дар он сатҳи истеъмоли каллорияи ғизои якрӯза ҳатто нисбат ба Камбоҷияву Непал ҳам пасттар аст. Агарчанде Тоҷикистон то ба ҳол аз сармоягузориҳои инфрасохтори

даврони шӯравӣ истифода мебарад, аксари чунин иншоот алҳол аз кор баромадаанду тақрибан 40 - 60% аҳолии кишвар ба оби ошомидани соф дастрасӣ надорад. Оби нӯшокии ифлос ва вазъи хароби санитариву гигиенӣ сабабгори сар задани бемориҳои дарунравӣ мегардад, ки ин, дар навбати худ, норасоии ғизоиро афзун намуда, хатари паҳншавии бемориҳо дар байни кӯдакон ва занони синну соли бороварро ба миён меорад.

73 фоизи аҳолии кишвар дар деҳот зиндагӣ мекунад, ки дар он оилаҳо ба ҳисоби миёна аз ҳафт нафар иборат буда, мардум дар он ҷо бо кор дар пахтазорҳои аз замони шӯравӣ меросмонда ва ё бо меҳнати бемузд дар заминҳои наздиҳавлигӣ, ки ба ҳар як оила ба ҳисоби миёна 0,1 га замини обӣ мерасад, машғуланд. Агарчанде нисфи аҳолиро ҷавонони то 23 - сола ташкил медиҳанд, вале имконоти иқтисодиву иҷтимоиву шаҳрвандии онҳо хеле маҳдуд аст. Чун дар ватан имкони пайдо кардани кор чандон зиёд нест, тақрибан як миллион шаҳрвандони тоҷик, аксаран мардон, Ба сифати муҳоҷирони меҳнатӣ, дар Русия, фаъолият менамоёнд. Миқдори пулҳои фиристодаи ин муҳоҷирони меҳнатӣ дар таносуб бо маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ВВП) дар миқёси ҷаҳон аз ҳама зиёданд.

Маҳсулоти аз ғалладона тайёршуда аз панҷ се ҳиссаи хӯроки тоҷиконро ташкил менамояд ва Тоҷикистон ҳамасола то 25% гандуми заруриро аз берун, ба хусус аз Қазоқистон, ворид менамояд. Обҳои заминҳои барои кишти гандум ҷудошуда ҷунон гарон аст, ки ба Тоҷикистон имкон намедиҳад, то худро бо ғалла таъмин намояд. Баръакс, дар сурати машғул шудан бо обчакориву боғдорӣ аҳолии Тоҷикистон метавонад даромади бештар гираду худро бо озуқа таъмин намояд. Маҳсулоти дигари заруриро бошад метавонад аз ҳамсоякишварҳо, ки истеҳсолшон дар он ҷо осонтар аст, ворид кунад. Илова бар ин, меваю сабзавот бештар дар заминҳои наздиҳавлигӣ парвариш карда мешаванд, ки, дар он аксаран занон кор мекунанд. Бо роҳи таҳким додани занҷири афзоиши арзиш, (ки дар он ағлабан занон кор мекунанд), баланд бардоштани зарфияти занон, (ки аз ҷониби системаи таълими кишоварзӣ ба инобат гирифта нашудаанд), додани имконият ба занон на танҳо барои кишт кардан ба хоҷири қути лоямут, балки ба хоҷири гирифтани даромад аз меҳнати худ – ин ҳама ба занон имкон медиҳад, то аз болои сармояи худ назорат дошта бошанд. Ин тақвияти назорат якҷоя бо таълими занону мардон оид ба зарурати танзими хароҷоти озуқа ба баланд гардидани сатҳи истеъмоли он ва бештар гардидани вазъи саломатии оилаҳо оварда мерасонад. Муттаҳид кардани фаъолият барои ба даст овардани хӯрокворӣ бо кӯмакҳои озуқаворӣ, ироа намудани хизматрасонӣ дар самти беҳдошти сиҳатии модару кӯдак ва оила, иртиботи қавӣ ба

хотири ворид сохтани тағйироти иҷтимоиву ахлоқӣ, ҳамчунин иҷрои корҳо ба хотири дастрасӣ ба оби тозаи ошомиданӣ ва беҳсозии ҳолати санитариву гигиенӣ – ин ҳама чораҳоеанд, ки стратегияи панҷсолаи барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» бо мақсади афзун намудани имкони таъмини озуқа дар Тоҷикистон ба назар гирифта шудааст.

Бо назардошти эҳтиёҷоти зиёди аввалдараҷа Ҳукумати Тоҷикистон ҳавасманд аст, ки як қатор ислоҳотро дар соҳаи кишоварзӣ ба роҳ андозад, то амнияти озуқавории кишварро таъмин намояд. Агарчанде Тоҷикистон дар «Ҳисоботи Бонки Ҷаҳонӣ оид ба вазъи соҳибкорӣ» дар ҷои 147 ва дар ҳисоботи Хонаи Озодӣ ҳамчун кишвари «ноозод» арзёбӣ гардидааст, барои таъмин намудани амнияти озуқавориаш ҳавасманд асту ҳозир аст дар ин самт идеяҳои навро арзёбӣ кунад ва бо донорҳои байналхалқӣ ҳамкорӣ намояд. Стратегияи Ҳукумати Тоҷикистон оид ба амнияти озуқаворӣ дар «Концепсияи сиёсати аграрӣ» ва «Нақшаи сармоягузорию соҳаи кишоварзӣ» оварда шудааст, ки он ҳамчун як ҷузъи «Стратегияи рушди миллӣ барои солҳои 2006 – 2015» ва «Стратегияи пасткунии сатҳи камбизоатӣ барои солҳои 2010 – 2012» таҳия гашта, дар «Стратегияи миллӣ оид ба амнияти озуқаворӣ» аз с. 2008 ва «Қонуни ҶТ дар бораи амнияти озуқаворӣ» аз с. 2010 ҷойгир карда шудааст. Дар ин самт соли гузашта Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳбарии муовини сарвазир ва бо кӯмаки созмонҳои байналмилалӣ барномаи махсуси ислоҳоти замин, об ва кишоварзиро таҳия намуд. Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар анҷом додани ин стратегияҳо, ба шароити имрӯза мутобиқ гардонидани «Нақшаи сармоягузорию мамлакат» ва, муҳимтар аз ҳама, дар амалисозии ин ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ мусоидат хоҳад кард.

Дар ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ислоҳотро ба роҳ монда истодааст, ки ба деҳқонон имкон медиҳад, то фаъолияти худро дар асоси талаботи бозор роҳандозӣ намоянд, кафолати ба савдо мондани ҳуқуқи истифодабарии заминро дошта бошанд, сиёсати ҳукумат ва қонунгузорию он дар соҳаи истифодабарии обро аз фаъолияти системаи ирригатсионӣ ҷудо намояд ва даври ассотсиатсияҳои истифодабарандагони обро дар ҷамоатҳо баланд бардорад. Ҳукумат пайваста кӯшиш ба харҷ медиҳад, то соҳаи кишоварзиро гуногунҷабҳа созад ва дар робита бо имконоти васеи соҳаи кишоварзӣ деҳқононро барои кишти навъҳои бозоргир ва ғайраҳои маҳсулоти хӯрокворӣ ҳавасманд кунад. Ҳукумат на танҳо барои гузаронидани ислоҳоти сиёсати миллии соҳаи кишоварзӣ мусоидат менамояд, балки худ барои татбиқи он дар минтақаи муайян иқдом гирифтааст, то аҳамияти ҷунин ислоҳотро нишон диҳад ва барои дар

саросари кишвар паҳн кардани ин таҷриба сабақ омӯзад. Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» фаъолияти худро дар вилояти Хатлон ба роҳ мондааст, ки сатҳи норасоии ғизо ва камбизоатии мардумаш, баъд аз ВАБК, баландтарин дар ҷумҳурӣ ба шумор меравад.

Мавҷуд будани каналҳои ирригатсионӣ ва афзалият додан ба пахтакорӣ барои намоиш додани аҳамияти ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ мусоидат хоҳанд кард, ба хусус барои занону кӯдакон. Дар вилояти Хатлон теъдоди зиёди донорҳо фаъолият доранд, ки Ҳукумати ИМА метавонад имконоти онҳоро муттаҳид намояд, то дар якҷоягӣ ба мақсади ниҳои лоиҳа ноил гарданд. Ва ниҳоят, бо назардошти ҷойгиршавии вилояти Хатлон дар сарҳади Афғонистон беҳбуд сохтани вазъ дар он ба ҳадафҳои васеътари ИМА оид ба истиқрори субот дар минтақа мусоидат хоҳад кард.

Ба воситаи Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» дар Тоҷикистон дар 5 солаи оянда¹:

- Тақрибан 201 000 нафар занону, кӯдакон ва дигар аъзои оилаҳои осебпазири тоҷик, ба хусус аз байни хоҷагиҳои деҳқонии хурд, кӯмаки мушаххас хоҳанд гирифт, то тавонанд аз гуруснагӣ ва камбизоатӣ раҳо ёбанд.
- Теъдоди зиёди аҳолии деҳот аз ислоҳоти институтсионалӣ ва сиёсати стратегӣ баҳравар гашта, сатҳи даромад ва таъминоти озуқавии худро баланд мебардоранд.

Илова бар ин, Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» сатҳи маърифати аҳоли оид ба ғизо, таъминкунӣ бо хӯрокворӣ ва истифодаи маводи хӯрокворӣ дар байни оиларо баланд хоҳад бардошт. Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» дар Тоҷикистон сатҳи маърифат ва таҷрибаи беҳдошти аҳолиро баланд мебардорад, то решаҳо ва сабабҳои бевоситаи норасоии ғизоро аз байн бурда, ҳолати сиҳатии модару кӯдаконро беҳтар намояд. Стратегияи Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» бар се рушк асос ёфтааст.

---

¹ Эзоҳ: ин рақамҳои тахминӣ бар пояи таҳлилҳои ҳангоми таҳияи стратегияи рушд бо истифода аз сатҳи тақрибии буҷа ва зарби (коэффициенти) хароҷоти эҳтимоли ба сари хар як судгиранда асос ёфтаанд, ки аз барномаҳои қаблӣ дар самти рушди соҳаи кишоварзӣ ва таъмини озуқаворӣ гирифта шудаанд. Аз ин рӯ, вобаста ба имконоти сармоягузорӣ ва анвоъи фаъолияти тарҳрезӣшуда, ин рақамҳо метавонанд ба таври муассир тағйир ёбанд. Рақамҳои дақиқтар ҳангоми таҳияи фаъолият дар ҷорчӯби лоиҳаҳои мушаххаси Барномаи «Озуқа ба хотири фардо» оварда хоҳанд шуд.

Рукни аввал аз мусоидат ба хоҷагиҳои деҳқонии хурд ва оилавӣ барои афзун намудани даромад ва истеҳсоли маводи хӯрокворӣ барои истифодаи шахсӣ, ҳамчунин беҳтар намудани сатҳи беҳдошт ва таъминот бо озуқа иборат аст.

Тараққӣ додани занҷири афзоиши арзиши меваву сабзавот ба мардуми деҳот имкон медиҳад, ки сатҳи даромади худро боло бардораду қудрати харидорӣ намудан ва ё истеҳсол кардани маводи хӯрокавории серғизоро пайдо кунад. Беҳтар намудани тарзи нигоҳубини чорвои хонагӣ ва тайёр намудани хӯроки он имкон медиҳад, ки истеҳсоли гӯшту шир зиёд шаваду мардум протеинҳоро бештар истеъмол кунад ва ба ин васила муҳити атрофро камтар хароб намояд. Якҷоя бо ин қўшишҳо, ҳамчунин як қатор чорабиниҳо дар самти беҳдошти саломатӣ дар назар гирифта шудааст, ки онҳо ба ҳалли мушкилоти норасоии микроэлементҳо дар ғизо, беҳтар намудани миқдор, сифат ва таркиби хӯроки мардум равона гашта, барои беҳтар гаштани тансиҳатии занону кўдакон, ба хусус занони ҳомила ва кўдакони то дусола, мусоидат хоҳанд кард.

Сабабҳои бевоситаи норасоии ғизо аз тариқи тарғиби фарҳанги истеъмоли ғизо рафъ карда мешаванд, аз ҷумла:

- ба кўдак танҳо бо роҳи макконидан ғизо додан;
- истеъмоли ҳарчӣ зиёди витаминҳо, минералҳо ва микроэлементҳо;
- таъмин кардан бо ғизои иловагии зарурӣ;
- риояи талаботи гигиена, аз ҷумла шустани дастҳо пеш аз хӯрок.

Барнома ба Ҳукумати Тоҷикистон ҳамчунин дар самти тавсеа додани истеъмоли микроэлементҳо мусоидат хоҳад кард, аз ҷумла ба воситаи афзун намудани ғизонокии хӯрок ва илова намудани микроэлементҳо. Тасмим гирифта шудааст, ки тамоми намакҳои дар вилояти Хатлон истеъмолшаванда бояд ҳатман йоднок гардонида шаванд. Барнома ҳамчунин мақсад дорад, ки зарфияти муассисаҳои тандурустӣ ва ҳуди ҷамоатҳоро оид ба мубориза бо хуруҷи бемориҳо ва норасоии ғизо баланд бардорад. Омилҳои норасоии ғизо бо роҳи беҳтар намудани сатҳи дастрасии кўдакон ба табобат ва мусоидат дар танзими оила, бартараф хоҳанд шуд, ки дар навбати худ ба пешгирии бемориҳо ва кам шудани таъсири онҳо аз як тараф ва муназзам гаштани давраи ҳомиладорӣ занону синамакӣ кўдакон аз тарафи дигар оварда мерасонад.

Рукни дуввум аз сохтани зарфияти институтҳои маҳаллӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ иборат аст. Барномаи «Озукаворӣ ба хотири оянда» дар Тоҷикистон ба созмонҳои ҷамъиятиву хусусии ба рушди кишоварзӣ мусоидаткунанда кўмак мерасонад, то

онҳо ба хочагиҳои деҳқонии оилавӣ доир ба усулҳои нави истеҳсолот, нигоҳдории захираҳои табиӣ, истифодаи хӯрокворӣ ва таъсиси гурӯҳҳои истеҳсолкунандагон ба хотири пайдо кардани дастрасӣ ба бозор ва маводи аввалияи кишт маслиҳатҳои зарурӣ диҳанд. Барнома ҳамчунин ба созмонҳои ҷамъиятӣ мусоидат мекунад, то онҳо ба аҳолии деҳот дар мустақилона ҳал намудани масоили рушди маҳаллояшон кӯмак расонанд. Ба ниҳоят, барнома ба мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ дар ҷамоатаҳо ва самаранок ба роҳ мондани ҷамоатияшон, бахусус дар самти баланд бардоштани соҳаи тандурустӣ, мусоидат хоҳад кард.

Рукни сеюм бомуваффақият ба анҷом расонидани ислоҳоти соҳаи кишоварзиро дар ноҳияҳои муайяншудаи вилояти Хатлон дар бар мегирад. Ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ ба вуқӯъ пайвастанӣ тағйирот дар сиёсат, омилҳо, муносибатҳои қонунҳо ва тарзи ҷамоатияи институтҳои марбут ба заминро дар бар хоҳад гирифт. Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» дар Тоҷикистон ҷамоатияи худро дар минтақаҳои сараҳои ва камбизоати вилояти Хатлон ба роҳ монда, онро бо барномаҳои ҷории Бонки Ҷаҳонӣ ва Ҳазинаи байналмилалии рушди кишоварзӣ (IFAD) ҳамроҳ хоҳад кард. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои нишон додани самаранокии ислоҳоти то ба имрӯз ба роҳмонда ҳавасманд аст ва ҳама гуна кӯмакро бо хушнудӣ қабул мекунад. Аз ин рӯ, Ҳукумат натиҷаҳои ин ислоҳотро мӯшикофона назорат хоҳад кард ва боварманд хоҳад буд, то мақомоти ҳукуматӣ дар сатҳи ноҳияву ҷамоатҳо ҳатман сиёсати миллии ислоҳотро дар сатҳи ҳадашон иҷро намоянд, то барои дар сатҳи умумимиллӣ ба роҳ мондани ин ислоҳот замина гузоранд.

Дастгирии ҳамҷонибаи Ҳукумати ИМА аз таъмини амнияти озуқаворӣ дар Тоҷикистон дар пешбурди ислоҳот даври муҳимро мебозад, ки он дар ҷамоатияи зерин зоҳир мегардад:

- Дастгирии дипломатии Сафорати ИМА дар самти озодкунии савдо, ислоҳоти сиёсати кишоварзӣ, беҳтар гардонидани муҳити соҳибдорӣ ва таъмини муҳити озод барои мусоидат кардан;
- Кӯмаки Департаменти давлатии ИМА ба роҳи ироаи грантҳо, ба роҳ мондани барномаҳои таъдидӣ ва таъмини тартибу низом дар ҳамкорӣ бо аҳли ҷомеа;
- Кӯмаки Вазорати мудоғиба ИМА дар амалисозии лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва таъмини маҳсулот;
- Кӯмаки Вазоратҳои кишоварзӣ ва тичорати ИМА дар самти гузаронидани мониторинг ва таҳлили маълумот ва таъдиди касбии мутахассисон;

- Идоракунии кӯмаки техники аз ҷониби USAID.

Кӯмаки Ҳукумати ИМА ба ҷалб намудани сармояи иловагии донорҳои дигар, ба хусус барои минтақаҳои муайяншудаи вилояти Хатлон, мусоидат мекунад. Барномаи умумичаҳони мусоидат ба соҳаи кишоварзӣ ва амнияти ғизоӣ (GASFP) дар вилояти Хатлон як лоиҳаи ирригатсиониро пӣёда месозад, ки аз ҷониби донорҳои гуногун сармоягузорӣ шудааст. Ҳамчунин, Иттиҳоди Аврупо, Бонки Ҷаҳонӣ, институтҳои гуногуни СММ (FAO, UNDP, WHO, UNICEF), ҳукуматҳои Олмон ва Ҷопон ва як қатор донорҳои дигар дар вилоят барномаҳои зиёдеро дар соҳаҳои кишоварзӣ ва таъмини озуқаворӣ амалӣ месозанд. Кӯшишҳои якҷояи донорҳо ба он оварда хоҳад расонд, ки вилоят дар таъмини амнияти озуқаворӣ ба муваффақиятҳои қиддӣ ноил хоҳад гардид. Бо он, ки Иёлоти Муттаҳида таъмини устуворӣ дар минтақа ва қонеъ гардонидани талаботи бузурги аҳолиро ҳадафи аввалиндараҷаи худ қарор додаанд, ҳамчунин бинобар мавҷуд будани имконоти васеъ барои мусоидат ба барномаи ислоҳот дар Тоҷикистон, ироаи кӯмак ба ин кишвар хеле муҳим мебошад.

Таҳлилҳои дар ин ҷо овардашуда аз вучуд доштани имконияти таъмини босуръати амнияти озуқаворӣ дар минтақа шаҳодат медиҳанд, ки он бо роҳи баланд бардоштани сатҳи даромади хоҷагӣҳо, афзоиши маводи хӯроквории серғизо ва ба роҳ мондани фаъолияти ҳадафмандона ба хотири беҳтар сохтани вазъи тансиҳатӣ ва таъмини озуқаворӣ ба даст меояд. Ин ҳадафҳо бар пояи захираҳои ИМА ва ҳамкориҳои гуногунсоҳаи донорҳо асос ёфтаанд, ки дар ҳамкорӣ бо мақомоти давлатии маҳалливу ҷумҳуриявӣ ва шарикон аз бахшҳои хусусиву ғайридавлатӣ ба роҳ монда мешаванд. Новобаста аз хатарҳои мавҷуда, фаъолият дар самти таъмини амнияти озуқаворӣ дар Тоҷикистон сазовори тавачҷуҳи ИМА ва масрафи захираҳои он мебошад.

МУҚАДДИМА

Ташаббуси барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF) усулҳои нави Ҳукумати ИМА дар самти фаъолияти соҳибкориро, ки дар «Дипломатияи чаҳорсола ва шарҳи раванди тараққиёт» ва дастурҳои Президент оид ба сиёсати рушди ҷаҳонӣ омадаанд, дар бар мегирад. Ин ташаббус кӯшиши муштаракӣ тамоми сохторҳои Ҳукумати ИМА барои марказонидани захираҳои оҷонсиҳои марбута ба хотири паст кардани сатҳи гуруснагӣ ва камбизоатӣ дар саросари ҷаҳон мебошад.

Фаъолияти дар ин ҷо зикршуда, ба шарте, ки маблағи кӯмакҳои Ҳукумати ИМА ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар панҷ соли оянда дар сатҳи имрӯза боқӣ монад, ба ҳамагон тарзе тарҳрезӣ шудаанд, ки сабабҳои асосии гуруснагӣ ва камбизоатиро дар Тоҷикистон бартараф намуда, дар ин самт ба натиҷаҳои васеу давомдор ноил гарданд. Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» дар Тоҷикистон ба тақрибан 201,000 аҳолии ноҳияҳои муайяншудаи вилояти Хатлон мусоидат хоҳад кард, то аз доми гуруснагиву камбизоатӣ раҳо ёбанд. Ҳамчунин, теъдоди зиёди аҳолии деҳот аз ислоҳоти институтсионалӣ ва сиёсати стратегӣ баҳравар гашта, сатҳи даромад ва таъминоти озуқавии худро афзун хоҳанд кард.

Стратегия Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» дар Тоҷикистон (FTF/T) бар пояи сиёсату нақшаҳои рушди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфтааст. Он бо «Нақшаи ҷорӣ сармоягузори соҳаи кишоварзии мамлакат», ки соли 2010 аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст ҳамоҳанг буда, ҳамчунин, ба ҳадафҳои Вазорати тандурустӣ, ки дар «Стратегияи миллии рушди соҳаи тандурустӣ» оварда шудаанд, мувофиқат мекунад. Стратегияи FTF/T ҳамчунин барои амалишавии «Нақшаи сармоягузори мамлакат» мусоидат менамояд.

Тоҷикистон дар Индекси Ҷаҳонии Гуруснагӣ², ки аз ҷониби Пажуҳишгоҳи байналмилалии омӯзиши сиёсати озуқаворӣ (IFPRI) ба наздикӣ таҳия шудааст, дар байни Уганда ва Буркина Фасо мавқеъ гирифтааст. IFPRI меъёри миёнаи истеъмоли каллорияи ғизо дар Тоҷикистонро ҳатто камтар аз Камбочия ва Непал муайян намудааст. Ҳангоме, ки Барномаи ҷаҳонии озуқа (WFP) бори аввал ҷадвали «Таснифи мукаммали марҳилаҳои амнияти озуқавӣ»-ро танзим намуд, он Тоҷикистонро ҳамчун кишваре арзёбӣ намуда буд, ки «тамоми минтақаҳои, дар

---

² Klaus von Grebmer, et al., 2011 | *Global Hunger Index: The Challenge of Hunger: Taming Price Spikes and Excessive Food Price Volatility* (Bonn, Washington, DC, Dublin: Welthungerhilfe, IFPRI, Concern Worldwide, October 2011), p. 17.

сатҳҳои гуногун, ба норасоии ғизо гирифтोरанд»³. Ҳафтоду се фоизи аҳолии кишвар дар деҳот зиндагӣ менамоянд, ки барои ба даст овардани қути лоямут, ба ғайр аз муҳоҷирати меҳнатӣ, ягона ҷои кор хоҷагии қишлоқ мебошад.⁴

То охири баҳор 90 фоизи маводи озуқаи хонаводаҳои тоҷик аллакай харидорӣ карда мешаванд. Ба ҳисоби миёна аз се ду ҳиссаи даромади хонаводаҳо барои хӯрокворӣ масраф мешавад.⁵

Тибқи омори таҳқиқоти умумичумхуриявии таҷрибавии соли 2009 қариб нисфи аҳолии кишвар аз рӯи даромад камбизоат ҳисобида мешаванд (ниг. ба ҷадвали 1). Ин, албатта, нисбат ба даҳ сол муқаддам, ки 70-80 % аҳоли камбизоат буданд, як қадами калоне ба пеш аст. Аммо болоравии нархи маводи озуқа дар ҷаҳон ба Тоҷикистон зарбаи сахт зад ва натиҷаҳои мусбати дар даҳсолаи ахир ба даст овардаашро камтаъсир намуд.

Ҷадвали 1. Фоизи аҳолии камбизоати Тоҷикистон, с. 2009⁶

	Шаҳр	Деҳот	Маҷмӯъ
Нисбатан камбизоат	24.3	31.7	29.7
Пурра камбизоат	17.5	17.5	17.5
Маҷмӯъ	41.8	49.2	47.2

Агарчаде ба Тоҷикистон барои беҳтар намудани амнияти озуқаворӣ ва ғизоӣ ба таври васеъ кӯмак расонида мешавад, вале мафҳуми «амнияти озуқаворӣ» аксар вақт бо мафҳуми худтаъминкунии маводи хӯрокворӣ баробар истифода бурда мешавад, ки ин нодуруст аст. Бо назардошти он, ки миқдори заминҳои қорами мамлакат сахт маҳдуд аст, зичии аҳоли дар манотиқи барои кишту кор мутобиқ хеле зиёд, худтаъминкунӣ бо маводи ғалладона роҳи дуруст ва мувофиқ барои рушди иқтисодӣ ба шумор намеравад.

³United Nations World Food Programme, “Executive Brief: Tajikistan Integrated Food Security Phase Classification (IPC)” (April 2008), p. 1.

⁴ «Дар бораи натиҷаҳои пешакии барӯйхатгирии аҳоли ва фонди манзили аҳоли дар с. 2010 \ Иттилоӣ Оҷонсии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон». (Душанбе, 30 май с. 2011)

⁵ United Nations World Food Programme, *Tajikistan Food Security Monitoring System Bulletin*, number 9 (Dushanbe: WFP, May 2011), p. 5.

⁶ Манбаъ: Бонки Ҷаҳонӣ, Маълумоти мухтасар оиди Аврупо ва Осиёи Марказӣ: маълумоти нав оиди вазъи камбизоатӣ дар Тоҷикистон барои солҳои 2007 – 2009 (Washington: World Bank, n.d. [September 2010]), с.1. Омор дар «Таҳқиқоти меъёрҳои зиндагӣ дар Тоҷикистон дар с. 2009» оварда шудааст. Тибқи иттилои ин манбаъ, ҳадди камбизоатии нисбӣ «дар асоси «арзиши маводи талаботи асосӣ» ҳисоб карда шудааст, ки он ҳадди камбизоатиро дар асоси нархи маводи хӯрокаи ғизонокиаш 2250 ккал \ нафар дар як рӯз ва маводи ғайри хӯроквории зарурӣ муайян кардааст». Аз рӯи ин меъёр 64% «маводи хӯрокворӣ» ва 36% «маводи ғайри хӯрокворӣ» ба ҳисоб меравад. «Ҳадди камбизоатии шадид» ба миқдори пули барои харидории маводи хӯрокворӣ асосӣ зарур рост меояд (яъне, 64% аз ҳадди камбизоатӣ)».

Аз ин рӯ, стратегияи Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» дар Тоҷикистон ба мамлакат ворид кардани маҳсулоти асосии кишоварзиро дар мадди назар дорад. Ин стратегия ҳамчунин дар назар дорад, ки мамлакат нақшаи пешгирифтаи ислоҳоти сиёсати кишоварзиро амалӣ месозад. Ислоҳоте, ки гуногунии анвоъи зироат ва ба аҳолии деҳот додани имконияти дастрасии захираҳо барои бунёди сектори серҳосил ва ғоидаовари кишоварзӣ заруриро таъмин мекунад.

Амнияти озуқавиро бо роҳи воридоти якчанд намуди маводи хӯрокворӣ, баланд бардоштани даромади аҳолии деҳот ва бештар таъмин шудани онҳо бо маводи хӯрокворӣ ба даст овардан мумкин аст.

Стратегияи Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» дар Тоҷикистон (FTF/T) бар пояи се рукн асос ёфтааст.

Рукни аввал аз мусоидат ба хоҷагиҳои деҳқонии хурд ва оилавӣ барои афзун намудани даромад ва истеҳсоли маводи хӯрока барои истифодаи шахсӣ, ҳамчунин беҳтар намудани сатҳи беҳдошт ва таъминот бо озуқа иборат аст.

Тараққӣ додани занҷири афзоиши арзиши сабзавот, меваҷот ба мардуми деҳот имкон медиҳад, ки сатҳи даромади худро боло бардоранду қудрати харидорӣ намудан ва ё истеҳсол кардани маводи хӯрокаи серғизоро пайдо кунанд. Беҳтар намудани тарзи нигоҳубини чорвои хонагӣ ва тайёр намудани хӯроки он имкон медиҳад, ки истеҳсоли гӯшту шир зиёд шаваду мардум протеинҳоро бештар истеъмол кунанд ва бадин васила муҳити атрофро камтар хароб кунанд. Якҷоя бо ин кӯшишҳо ҳамчунин як қатор чорабиниҳо дар самти беҳдошти саломатӣ дар назар гирифта шудааст, ки онҳо ба ҳалли мушкилоти норасоии микроэлементҳо дар ғизо, беҳтар намудани миқдор, сифат ва таркиби ғизои мардум равона гардида, ба беҳтар гардидани тансиҳатии занону кӯдакон, ба хусус занони ҳомила ва кӯдакони то дусола, мусоидат хоҳанд кард.

Сабабҳои бевоситаи норасоии ғизо аз тариқи тарғиби фарҳанги истеъмоли ғизо рафъ карда мешаванд, аз ҷумла: танҳо бо роҳи макконидан ба кӯдак ғизо додан; истеъмоли ҳарчӣ зиёди витаминҳо, минералҳо ва микроэлементҳо; таъмин кардан бо ғизои иловагии зарурӣ; риояи талаботи гигиена, аз ҷумла шустани дастҳо пеш аз хӯрок. Барнома ба Ҳукумати Тоҷикистон ҳамчунин дар самти тавсеа додани истеъмоли микроэлементҳо мусоидат хоҳад кард, аз ҷумла ба воситаи афзун намудани ғизонокии хӯрок ва илова намудани микроэлементҳо. Тасмим гирифта шудааст, ки тамоми намакҳои дар вилояти Хатлон истеъмолшаванда бояд ҳатман

йоднок гардонида шаванд. Барнома ҳамчунин мақсад дорад, ки зарфияти муассисаҳои тандурустӣ ва ҳуди ҷамоатҳоро оид ба мубориза бо хуруҷи бемориҳо ва норасоии ғизо баланд бардорад. Омилҳои норасоии ғизо бо роҳи беҳтар намудани сатҳи фарогирии кӯдакон ба табобат ва мусоидат дар танзими оила бартараф карда хоҳанд шуд, ки дар навбати худ ба пешгирии бемориҳо ва кам шудани таъсири онҳо аз як тараф ва муназзам гардидани давраи ҳомиладорӣ ба занону синамакӣ кӯдакон аз тарафи дигар оварда мерасонад.

Рукни дуввум аз сохтани зарфияти институтҳои маҳаллӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ иборат аст. FTF/T ба созмонҳои ҷамъиятиву хусусии ба рушди кишоварзӣ мусоидаткунанда кӯмак мерасонад, то онҳо ба хоҷагиҳои деҳқонии оилавӣ доир ба усулҳои нави истеҳсолот, нигоҳдории захираҳои табиӣ, истифодаи хӯрокворӣ ва таъсиси гурӯҳҳои истеҳсолкунандагон ба хоштири пайдо кардани дастрасӣ ба бозор ва маводи аввалияи кишт маслиҳатҳои зарурӣ диҳанд. Барнома ҳамчунин ба созмонҳои ҷамъиятӣ мусоидат мекунад, то онҳо ба аҳолии деҳот дар мустақилона ҳал намудани масоили рушди маҳаллояшон кӯмак расонанд. Ва ниҳоят, барнома ба мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ дар фаъолона ва самаранок ба роҳ мондани фаъолиятшон, бахусус дар самти баланд бардоштани соҳаи тандурустӣ, мусоидат хоҳад кард.

Рукни сеюм бомуваффақият ба анҷом расонидани ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ дар ноҳияҳои муайяни вилояти Хатлонро дар бар мегирад. Ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ ба вуқӯъ пайвастанӣ тағйирот дар сиёсат, омилҳо, муносибатҳоро қонунҳо ва тарзи фаъолияти институтҳои марбут ба заминро дар бар хоҳад гирифт. FTF/T фаъолияти худро дар минтақаҳои сараҳоли ва камбизоати вилояти Хатлон ба роҳ монда, онро бо барномаҳои ҷорӣ Бонки Ҷаҳонӣ ва Хазиная байналмилалӣ рушди кишоварзӣ (IFAD) ҳамроҳ хоҳад кард. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои нишон додани самаранокии ислоҳоти то ба имрӯз ба роҳмонда ҳавасманд аст ва ҳама гуна кӯмакро бо хушнудӣ қабул мекунад. Аз ин рӯ, ҳукумат натиҷаҳои ин ислохотро мӯшикофона назорат хоҳад кард ва боварманд хоҳад буд, то мақомоти ҳукуматӣ дар сатҳи ноҳияву ҷамоатҳо ҳатман сиёсати миллии ислохотро дар сатҳи худашон иҷро намоянд, то барои дар сатҳи умумимиллӣ ба роҳ мондани ин ислохот замина гузоранд.

1. **ШАРОИТ**

1.1. **ТАЪРИХ ВА СИЁСАТ**

Тоҷикистон яке аз кишварҳои пасошӯравиест, ки ба қарибӣ ҷанги шаҳрвандиро паси сар кардааст. Аз оғози нимаи қарни XIX сарзамини Тоҷикистони имрӯза ҳамчун манбаи истеҳсоли пахта барои саноати бофандагии Русияи пошоҳӣ ва сипас СССР истифода мешуд. Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқлолияти худро 9 сентябри с. 1991 дар натиҷаи барҳамхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ эълон намуд. Дар он вақт аллакай ҷанги шаҳрвандӣ мамлакатро фаро гирифта буд. Ҷанге, ки сараввал байни нухбагони (элитаҳои) колониалӣ ва пасоколониалӣ ба *хотири назоратбери* захираҳои кишвар шурӯъ шуда буд, баъдтар ба як низоми байни аҳолии маҳаллӣ ва қумондонҳои гуногун табдил ёфт, ки бо ба сахна баромадани Толибон дар Афғонистони ҳамсоя оташи он бештар аланга гирифт. Муҳолифати байни маҳалҳо ва қавмҳо яке аз омилҳои асосии ҷанги шаҳрвандӣ ба шумор мерафт ва чунин садоқати қабилавӣ дар ҷомеаи имрӯзаи тоҷик ҳанӯз ҳам нақши муҳимро мебозад. Аксари муҳорибаҳои шадиди ин ҷанг дар вилояти Хатлон рух дода буданд, ки сабабашро, аз як тараф, дар ҳосили зиёди пахтаи минтақа ва, аз тарафи дигар, дар омехтагии мардумони он мебинанд, ки дар замони Шӯравӣ ин мардумонро ба хотири масқун сохтани заминҳои навкорам ва амалисозии лоиҳаҳои бузурги ирригатсионии шӯравӣ иҷборан ба ин маҳалҳо кӯчонида буданд. Агарчанде, ки муҳорибаҳои асосӣ танҳо як сол, 1992-1993, ба вуқӯъ пайваста бошад ҳам, вале ҳуди ҷанг то он вақте давом ёфт, ки бо миёнравии СММ, Русия ва Эрон дар соли 1997 созишномаи оштии миллӣ байни тарафҳои даргир баста шуд.

То соли 1991 маблағгузориҳои бевосита аз Маскав то 40 фоизи буҷаи РСС Тоҷикистонро ташкил менамуданд.⁷ Гум кардани чунин миқдор кӯмаки молӣ ва бозори кафолатноки Русия, аз як тараф ва хисороти ҷанги шаҳрвандӣ, аз тарафи дигар, воқеъан ҳам соҳаи кишоварзии Тоҷикистонро хароб намуда, миқдори маблағҳои ба лоиҳаҳои инфрасохториҳои иҷтимоӣ ҷудошавандаро ба маротиб кам кард. Новобаста ба кӯшишҳои зиёди ҳукумати нави Тоҷикистон, системаи колхозӣ дар давоми солҳои ҷанги шаҳрвандӣ қариб ба пуррагӣ барҳам хӯрда буд. Вале колхозҳои бузург аксаран ғаёл боқӣ монданд ва бо душворӣ тағйири сохтор мекарданд.⁸

Мардуми Тоҷикистон ин мушкилоти ҷиддиро медонад ва онҳоро мавриди баҳс қарор медиҳад. Вале Ҳукумат тавонист, ки аз соли 1997 инҷониб сулҳу суботро дар мамлакат ниғаҳ дорад ва ин дастоварди хайр аз ҷониби аксари мардум дастгирӣ меёбад.

---

⁷ Дар даврони Ҳокимияти Советӣ аз с. 1929 то 1991 минтақае, ки ҳоло дар он Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир шудааст, «Ҷумҳурии Советии Сотсиалистии Тоҷикистон» ё худ «РСС Тоҷикистон» ном дошт

⁸ Таҳлили низоми пахтакориҳои Тоҷикистон пас аз соҳиб шудан ба истиқлолият дар мақолаи «Тоҷикистон: Хусусиятҳои хоҷагӣҳои пахтакор ва таъсири он ба вазъи камбизоатӣ ва иҷтимоии аҳоли (Washington, D.C.: World Bank, June 24, 2004). Вазъи наздик ба харобшавии ин система дар соли 2007 дар мақолаи Дон Ван Атта «Тиллои сафед ё Тиллои аҳмақон: иқтисоди сиёсии пахта дар Тоҷикистон. Мушкилоти пасокоммунистӣ», ҷилди vol. 56, №. 2 (Март\апрел 2009), сах. 17-35 дарҷ гардидааст.

1.2. ДЕМОГРАФИЯ

Бино бар натиҷаҳои пешакии баҳисобирии аҳолии соли 2010 аҳолии Тоҷикистон 7,565,500 нафарро ташкил мекунад, ки нисбати соли 2000 бисту се дар сад афзунтар аст. Ин афзоиш байни шаҳру деҳот таносуби баробар дошт, ки дар натиҷа тақсими аҳоли дар муддати даҳ соли охир тағйир нахӯрд, яъне 73% -мардуми деҳот ва 27% -мардуми шаҳр.⁹

Аҳолии Тоҷикистонро бештар ҷавонон ташкил медиҳанд. Синну соли миёнаи мардон ба 22,1 ва занон ба 23,1 сол баробар аст.¹⁰ Агарчанде ин рақам пасттарин дар ҷаҳон ба ҳисоб намеравад, вале аз он шаҳодат медиҳад, ки барои ин ҷавонон ҷойҳои нави корӣ зарур мешаванд. Ва агар чунин ҷойҳои нави корӣ ташкил карда шаванд, Тоҷикистон имкон дорад, ки аз ин миқдори зиёди қувваи кори ҷавонон барои пешрафти иқтисодиаи истифода барад.

Тоҷикистон, бо мизони 26,29 таваллуд ба сари ҳар 1000 нафар аҳоли, дар байни кишварҳои пасошӯравӣ дар ҷои аввал ва дар байни 221 мамлакати ҷаҳон дар ҷои 54, дар байни Белиз (26,43/1000) ва Лаос (26,13/1000) ҷойгир шудааст.¹¹ Аз ҷиҳати мизони марғу мир бошад, он бо 6,6 марғ\1000 нафар аҳоли дар байни 221 мамлакати дунё дар ҷои 146-ум қарор дошта, дар байни Мавритания (6,68/1,000) ва Папуа Гвинеяи Нав (6,58/1,000) ҷойгир шудааст.¹² Тамоюли дарозмуддати болоравии мизони афзоиши аҳоли, ки ба нуқтаи баландтарини 3,89 фоиз солона дар соли 1960 расида буду дар соли 2003 ба нуқтаи пасттарини худ, 0,81 фисад дар як сол фаромад, боз ба шакли аввала баргашт. Ҷадвали 2 таносуби тақрибии мизони таваллуд ва марғу мирро нишон медиҳад.

---

⁹ “Натиҷаҳои пешакии рӯйхатгирии аҳоли, с. 2000,” эзоҳи поварақи 4. Теъдоди умумии аҳоли чунин аст: Шаҳр – 2005000 нафар; деҳот – 5560000 нафар. Аҳолии деҳот дар вилоятҳо дар нисбати фоизи умумии аҳоли: ВАБК – 86%; Суғд – 75%; Хатлон – 83%, НТМ ва шаҳрҳо – 87% (сах. 2-3).

¹⁰http://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_grow&idim=country:TJK&dl=en&hl=en&q=tajikistan+population+growth+rate, accessed January 16, 2012.

¹¹ CIA World Fact book on-line, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2054rank.html?countryName=Tajikistan&countryCode=ti&regionCode=cas&rank=54#top>, accessed January 16, 2012.

¹² CIA World Factbook online, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2066rank.html?countryName=Tajikistan&countryCode=ti&regionCode=cas&rank=146#ti>, accessed January 16, 2012.

**Ҷадвали 2. Мизони қатъи таваллуд ва марғу мир дар кишварҳои Осиёи
Марказӣ дар соли 2011¹³**

Кишвар	Мизони қатъи таваллуд		Кишвар	Мизони нотамоми марғу мир	
	аз 1000 нафар	Мақом (221 кишвари ҷаҳон)		аз 1000 нафар	Мақом (221 кишвари ҷаҳон)
Афғонистон	37.83	17	Афғонистон	17.39	2
Тоҷикистон	26.29	54	Тоҷикистон	9.38	63
Қирғизистон	23.66	70	Қирғизистон	6.79	144
Туркменистон	19.54	91	Туркменистон	6.60	146
Узбекистон	17.43	114	Узбекистон	6.24	157
Қазоқистон	16.65	121	Қазоқистон	5.29	177

Мизони марғи модарон ҳангоми таваллуди кӯдак дар соли 2008 ба 64 марғ аз байни 100 000 кӯдаки зинда таваллудшуда баробар буд, ки он Тоҷикистонро дар байни 221 кишвари ҷаҳон ба ҷои 90-ум бароварда буд.¹⁴

Бино бар маълумоти Бонки Ҷаҳонӣ,

Ҳадафи рушди ҳазорсолаи Тоҷикистон, яъне 2\3 маротиба паст кардани сатҳи марғу мири кӯдакон, талаб мекунад, ки то соли 2015 мизони марғу мири кӯдакон (ММК) бояд ба 29,6 ва кӯдакони то 5-сола (ММК5) ба 39,3 баробар гардад. Тибқи омили имрӯза, ММК ба 52 марғ аз 1000 кӯдаки зинда таваллудшуда ва (ММК5) ба 60 марғ аз 1000 кӯдаки зинда таваллудшуда баробар аст.¹⁵

Бо назардошти рақамҳои овардашуда, таҳлилгарони Бонки Ҷаҳонӣ ба хулосае омадаанд, ки гумон аст Тоҷикистон ба ин Ҳадафи рушди ҳазорсолааш расад.

¹³ Source: Footnotes 10, 11.

¹⁴ CIA World Factbook online, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2223rank.html?countryName=Tajikistan&countryCode=ti&regionCode=cas&rank=90#ti>, accessed January 16, 2012.

¹⁵ *Republic of Tajikistan: Quality of Child Health Services in Tajikistan* (Washington: The World Bank, June 2011), p. 1.

1.3. СОҲАИ КИШОВАРЗӢ

Дар Тоҷикистон 23 фоизи маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ВВП) аз ҳисоби соҳаи кишоварзӣ ба даст оварда мешавад, ки дар он 75 дар сади қувваи кории мамлакат машғул аст.¹⁶

Танҳо 7% заминҳои Тоҷикистон обёрӣ карда мешаванду боқӣ ҳама кӯҳсор аст. Ҳамин аст, ки миқдори замини обёришаванда ба сари аҳоли дар мамлакат дар таносуб бо дигар давлатҳои Осиёи Марказӣ аз ҳама камтар буда ба 0,1 гектар \ шахс баробар аст.¹⁷

Аксари корҳои саҳроӣ дар ҳоҷагиҳо аз ҷониби занҳо ва ба тарзи дастӣ иҷро мешаванд. Занҳо ҳам заминҳои наздиҳавлигии худро коркард меkunанду ҳам ба меҳнати камдаромад дар мавсими киштукор, нигоҳубин ва ғундоштани ҳосили пахта дар ҳоҷагиҳои деҳқонӣ ҷалб мешаванд.¹⁸ Агарчанде дар натиҷаи фишорҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ вазъият оид ба ҷалб кардани кӯдакон ба меҳнати саҳро беҳтар шудааст, ҳоло ҳам баъзе оилаҳои камбизоат ба хотири дарёфти даромад аз меҳнати онҳо истифода мебаранд.¹⁹

Моделҳои стандартии советии рушди деҳот бунёди совхозу колхозҳои бузургро зарур шумурда буд, ки тамоми эҳтиёҷоти аъзоиҳо нағзорро мебароварданд.²⁰ Анборҳои маҳсулоти истеҳсолкардаи ин совхозу колхозҳо дар маркази ноҳияҳо воқеъ гашта буданд, то давлат имкон дошта бошад, ки онҳоро назорат кунад. Аз дигар тараф мавқеи ҷойгиршавии ин анборҳо ба давлат имкон медод, ки истеҳсоли маҳсулоти минтақаҳо монополия кунад, яъне миқдори истеҳсоли чунин маҳсулотро ба нақша гираву қиммати онро муайян намояд, ки бинобар ин барои вучуд доштани рақобат зарурате наменд.

Дар с. 1990 тамоми заминҳои кишоварзии РСС Тоҷикистон дар байни 562 колхозу совхоз тақсим шуда буданд. Агарчанде ки ислоҳоти замин соли 1991 шурӯъ шуда буд, вале он то ба ҳол анҷом наёфтааст. Аксари колхозҳои калон пора гашта, ҳар яке аз воҳидҳои истеҳсолии онҳо мустақилона ба фаъолият шурӯъ карданд. Шахсони алоҳида ва оилаҳо имкон пайдо карданд, ки порчаҳои муайяни заминро соҳиб

---

¹⁶Бонки Ҷаҳонӣ— Мухтасари Барномаи Ҳамкорӣ дар Тоҷикистон (Душанбе, Дафтари БҶ, сентябри с. 2011), саҳ. 6. Аксари «ҷойҳои корӣ» дар ҳоҷагии қишлоқ дар асл фаъолият дар ҳоҷагиҳои деҳқонии оилавӣ мебошанд.

¹⁷Аз рӯи мизони замини Кумитаи давлатии идоракунии замини Ҷумҳурии Тоҷикистон барои с. 2009 ҳисоб карда шудааст.

¹⁸Хелен Шаҳриёрӣ, Александр М. Данзер, Рене Чиоварели ва Асил Анделанд; *Баланд бардоштани сатҳи дастрасии занон ба замин ва захираҳои молӣ дар Тоҷикистон*, (Вашингтон, Бонки Ҷаҳонӣ, 2009).

¹⁹Бингар ба: Ҳоҷимаҳмад Умаров, Ҳисоботи таҳқиқоти «Мониторинги меҳнати кӯдакон дар пахтазорҳои Тоҷикистон» (Душанбе, Созмони байналхалқии муҳоҷират, март с. 2011), <http://www.iom.tj/pubs/cotton-eng.pdf>.

²⁰“Замин, қанданиҳои ғоиданок, об, ҳаво, фазо, ҳайвоноту наботот ва дигар захираҳои табиӣ моликияти истисноии давлат буда, давлат кафолати истифодаи самараноки онҳоро ба манфиати мардум таъмин менамояд.”

шаванду хоҷагиҳои деҳқонии худро ташкил кунанд. Имрӯз теъдоди чунин хоҷагиҳои деҳқонӣ дар мамлакат ба 35 ҳазор расидааст.

Вале ҳанӯз ҳам баъзе аз хоҷагиҳои пахтакорӣ дар манотиқи дурдаст аз ислоҳоти замин ва соҳаи кишоварзӣ дур мондаанд.

Тамоми заминҳои мамлакат моли давлат боқӣ мондаанд, зеро Конститутсия (Сарқонун) заминро моли истисноии давлат, ки намояндаи мардуми Тоҷикистон ба шумор меравад, эълон кардааст.²¹ Деҳқонон ва хоҷагиҳои деҳқонӣ танҳо ҳуқуқи истифодабарии заминро доранд, ки ин ҳуқуқ, ба истисноӣ баъзе ҳолатҳо, метавонад ба дигарон таҳвил карда шавад.

Дар замони шӯравӣ колхозчиён ҳуқуқ доштанд, ки соҳиби як порчаи хурди «замини шахсӣ» бошад, ки метавонистанд дар он манзил бунёд намоянд ва барои худ киштукор кунанд.²² Дигар сокинони деҳот, аз ҷумла муаллимону духтурон, ки аъзои колхозу корманди совхоз набуданд, ҳамчунин ҳақ доштанд соҳиби порчаи хурди замин бошанд ва онро барои обҷакорӣ ё боғдорӣ мавриди иситифода қарор диҳанд намоянд.

Имрӯз ҳам тоҷикон он ҳуқуқро доро мебошанд, ва бо унвони «хоҷагиҳои деҳқонӣ», ки ин хоҷагиҳо даромади асосии оилаҳо таъмин мекунанд, Ҷаъолият менамоянд.. Тибқи «Таҳқиқоти андозагирӣ меъёрҳои зиндагӣ»-и Бонки Ҷаҳонӣ дар с. 2007 маҳсулоти истеҳсолкардаи худ хоҷагиҳо дар шаҳрҳо то чоряк ва дар қишлоқҳои то 40 дарсади даромади хоҷагиҳо ташкил мекунанд (ниг.ба ҷадвали № 3).

Ҷадвали 3. Сарчашмаҳои даромади хоҷагиҳо аз рӯи квинтили истеъмоли, бо %²³

Квинтил	Хоҷагиҳо, шаҳр				
	Маош	Хоҷагии деҳқонӣ	Маблағи интиқолшуда	Даромад аз соҳаи кишоварзӣ	Ҷиғзи иҷтимоӣ
Камбизоаттарин	54	23	9	2	6
2	47	29	10	3	4
3	50	29	8	1	4

²¹ “Замин, қанданиҳои ғоиданок, об, ҳаво, фазо, ҳайвоноти наботот ва дигар захираҳои табиӣ моликияти истисноии давлат буда, давлат кафолати истифодаи самараноки онҳо ба манфиати мардум таъмин менамояд.”Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2003, Боби 13.

²² Чун замин моликияти давлат буду ҳаст, мафҳуми «замини шахсӣ» ба шакли нодуруст истифода шудааст.

²³ Сарчашма: Тоҷикистон: Таъсири иқтисодиву дистрибутии тағйири иқлим (Вашингтон, БҶ, [pdf 9 августи с. 2011 сохта шудааст), саҳ. 23. Сарчашмаи аслии матн: “TLSS [LSMS] маълумоти с. 2007

4	50	26	11	1	5
Бойтарин	55	22	8	1	5
Маҷмӯъ	51	26	9	2	5

Квинтил	Хоҷагиҳо, деҳот				
	Маош	Хоҷагии деҳқонӣ	Маблағи интиқолшуда	Даромад аз соҳаи кишоварзӣ	Ҳифзи иҷтимоӣ
Камбизоаттарин	38	35	11	10	4
2	36	39	10	8	4
3	34	41	11	8	3
4	32	44	11	7	3
Бойтарин	35	39	11	8	3
Маҷмӯъ	35	40	11	8	3

Даромади хоҷагиҳо ба 100% баробар нишон дода нашудааст, зеро категорияи «дигар» ба ин ҷадвал ворид карда нашудааст.

Даромади «Фонди ҳифзи иҷтимоӣ» нафақа, ҷубронпулӣ ҳангоми бекорӣ ва дигар пардохтҳои имконпазирро дар бар мегирад.

Тибқи қонунгузорӣ маҳсулоти дар чунин заминҳои наздиҳавлигӣ истехсолшуда барои истифодаи шахсӣ бояд равона гарданд, вале дар асл хоҷагиҳо метавонанд онро ба ҳамсоҳову савдогарон фурӯшанд ва ё худашон ба бозори шаҳр бароранд. Агарчанде таҳқиқоти Бонки Ҷаҳонӣ (LSMS) нишон медиҳад, ки як қисми хеле хурди маҳсулот аз заминҳои наздиҳавлигӣ ба фурӯш бароварда мешавад, вале тибқи Ҷадвали № 3 даромад аз фурӯши чунин маҳсулот, ҳатто барои оилаҳои шаҳрӣ, то 10 дар сади даромади умумиашонро ташкил намедиҳад.

Бинобар он, ки заминҳои наздиҳавлигӣ зиёдтару беҳтар коркард мешаванду талабот ба маҳсулоти он нисбати маҳсулоти хоҷагиҳои калони деҳқонӣ зиёдтар аст, ин заминҳо аз ҷиҳати арзиш зиёда аз нисфи маҳсулоти соҳаи кишоварзии Тоҷикистонро истехсол менамоянд.

Бинобар вучуд доштани баъзе маҳдудиятҳо дар истифода ва таҳвили замин ҳаҷми заминҳои наздиҳавлигӣ он қадар зиёд нашудаанд. Тибқи омили Кумитаи давлатии заминдорӣ дар соли 2009 хоҷагиҳои вилояти Хатлон ба ҳисоби миёна соҳиби 0,16 га замини обёришаванда буданд. Сабаби зиёд нашудани ҳаҷми заминҳои наздиҳавлигӣ, ки ҳосилнокии хуб доранд, қисман дар он аст, ки мардум онҳоро ҳамчун заминҳои «дуюмдараҷа» ҳисоб мекунанд, ки «дарди сари» занону кӯдаконанд.

Дар стратегия мазкур ҳамаи хоҷагиҳои коллективӣ (колхоз), хоҷагиҳои давлатӣ (совхоз) ва дигар воҳидҳои наве, ки дар натиҷаи ислоҳоти замин аз онҳо пайдо шудаанд, аз қабili «хоҷагиҳои деҳқонӣ», ҳамчун «хоҷагиҳои деҳқонии тиҷоратӣ» ном гирифта мешаванд, то бо ҳамин аз заминҳои наздиҳавлигӣ, ки тибқи қонун «ғайритиҷоратӣ» ба ҳисоб мераванд, фарқ карда шаванд. Аслан, байни хоҷагиҳои деҳқонии тиҷоратии хурд ва замини наздиҳавлигӣ амалан фарқи калони вучуд надорад. Дар стратегияи мазкур ҳам «заминҳои наздиҳавлигӣ» ва ҳам «хоҷагиҳои деҳқонии тиҷоратӣ», ки дар натиҷаи ислоҳоти замин пайдо шудаанд, бо як унвон – «хоҷагиҳои деҳқонии хурд» ном бурда мешаванд.

Гандум қариб аз панҷ се ҳиссаи каллорияи сари ҳар кас истеъмолшавандаро ташкил медиҳад.²⁴ Гандуми хӯроқӣ аз ҷониби баъзе хоҷагиҳои деҳқонии тиҷоратӣ ва ағлабан аз ҷониби хоҷагиҳои деҳқонии хурд кишт карда мешавад: хоҷагиҳои деҳқонии хурд зиёда аз 40% гандуми мамлакатро истеҳсол мекунанд.²⁵ Вале, ҳатто дар соли 2010, ки дар он барои кишти ғалладона миқдори зиёдтари замин ҷудо шуда буд, қариб 500 ҳ тонна ё худ чоряки истеъмоли солонаи маҳсулоти ғалладона дар мамлакат аз хориҷ ворид карда шуда буд.²⁶ Ҳатто хоҷагиҳои деҳқонии хурд, ки бо кишти ғалладона машғул ҳастанд, наметавонад талаботи солонаи худро ба ин намуди маҳсулот қонеъ намоянд.²⁷

Зиёда аз 90 % чорвои мамлакат дар хоҷагиҳои наздиҳавлигӣ нигоҳ дошта мешавад. Тибқи омори Таҳқиқоти андозагирии меъёрҳои зиндагӣ (LSMS) аз с. 2007, зиёда аз 80 дар сади хоҷагиҳо дар деҳот ҳадди ақал як гов ё гӯсфанд доштанд. Бинобар кам будани чарогоҳ ва хӯрокаи ин чорво он қадар ҳосили зиёд намедиханд, вале онҳо яке аз воситаҳои некуаҳволии мардум ба шумор мераванд.

Хизматрасонии ҷамъиятӣ ва воситаҳои он дар деҳот қариб ки вучуд надоранд. Дар замони шӯравӣ колхозу совхозҳо мактабу беморхона, роҳҳои асосиву дувумдараҷа, марказҳои фарҳангиву мағозахоро бунёд карда нигоҳубин менамуданд. Аз оғози соли 1991 ин ҳама иншоот дар қишлоқҷойҳо қариб ба пуррагӣ аз кор баромадаанду ба таъмири асосӣ ниёз доранд.

Сокинони калонсоли деҳот, ки қабл аз соли 1991 таълим гирифта буданд, дар соҳаҳои муайян маълумоти нисбатан хуб доранд. Вале, дар соҳаи идоракунии умумии хоҷагиҳои деҳқонӣ, ки барои пешрафти соҳаи кишоварзии ба иқтисоди бозорӣ мутобикшуда ҳеҷ гуна таълим дода намешавад. Бинобар ҷанги шаҳрвандӣ ва

---

²⁴ vonGrebmer, et al., 2011 / *Global Hunger Index*, p. 36.

²⁵ Маълумот аз «Хоҷагии қишлоқи Ҷумҳурии Тоҷикистон: маҷмӯаи оморий» (Душанбе: Кумитаи давлатии омори Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2007), саҳ. 141-144, 149-152 гирифта шудааст.

²⁶ Маълумот аз «Амнияти озуқавӣ ва қашшоқӣ, №2 (Душанбе, Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2011), саҳ. 135 гирифта шудааст.

²⁷ Азиз Ҷалолов, Таъсири баландравии нархи маводи озуқа ба хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ: натиҷаҳои мусоҳтабот бо 300 нафар аъзои хоҷагиҳои деҳқонии вилояти Хатлон (Бонн, Душанбе: Deutsche Welthungerhilfe.V., 2011).

хароб гаштани иқтисоди кишвар сатҳи таҳсилоти насли чавон дар деҳот хеле поин фаромадааст. Системаи советии такмили ихтисос, ки дар соҳаи кишоварзӣ мавҷуд буд, хароб гардида, сокинони деҳотро аз имкони такмил додани дониши иқтисодиву агрономиву идоракунӣ маҳрум сохт.

1.4. ОБ

Амударё ва Сирдарё қариб тамоми обҳои Тоҷикистонро таъмин менамоянд, ки 90%-и он барои соҳаи кишоварзӣ истифода мешавад. Оби ин дарёҳо дар асоси шартномаи ноустувори тақсими об, ки сараввал дар замони шӯравӣ ба хотири баланд бардоштани самаранокии истеҳсоли пахта таҳия гашта буд, дар байни республикаҳои Осиёи Миёна тақсим мешавад. Дар натиҷа Баҳри Арал, ки аз ин дарёҳо об меҳӯрад, дар байни солҳои 1960 ва 2010 то 90 фоизи обҳои худро гум кардааст.²⁸ Имрӯз ҳам аксари низоъҳои байни Тоҷикистон ва Ўзбекистон сари ҳамин масъала сурат мегиранд. Камтар аз сеяки заминҳои қорами Тоҷикистон бидуни обёрӣ коркард мешаванд. Ҳукумати шӯравӣ барои таъмин кардани хоҷагиҳои калон бо об тамоми шароитро фароҳам оварда буд. Имрӯз, бинобар хароб гаштани системаи обёрикунӣ ва қатъ гардидани қувваи барқ норасоии об як ҳодисаи муқаррарӣ шудааст.

Таассуфовар ин аст, ки тақрибан 60 фоизи заминҳои обёришаванда аз баландшавии обҳои зеризаминӣ ва шӯразор гаштан зарар мебинанд, ки сабабаш аз меъёр зиёд истифода бурдани об ва тоза накардани заҳбурҳо мебошад. Дар водихое, ки барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF/T) фаъолияти худро ба роҳ хоҳад монд, бодлес ва шӯразоршавӣ ҳамасола 4 – 5 ҳазор гектар заминҳои қорами собиқ обёришавандаро аз кор мебарорад.²⁹

Захираҳои обӣ аз ҷониби муассисаҳои сатҳи ноҳиявӣ идора карда мешаванд, ки онҳо кӯшиш мекунанд, то обро бештар ба хоҷагиҳои ноҳияи худ тақсим кунанду нақшаи давлатии пахтачиниро иҷро намоянд, агарчанде ин бар зарари хоҷагиҳои поёноб бошад ҳам. Таҳқиқоти Бонки Ҷаҳонӣ дар с. 2009 нишон дод, ки меъёри оби ба ҳар хоҷагии деҳқонӣ ҷудошаванда вобаста аст ба миқдори заминҳое, ки ин хоҷагиҳо барои кишти пахта ҷудо намудаанд. Дар таҳқиқот омадааст:

Аз сабаби он, ки деҳот оби худро аз каналҳое мегиранд, ки барои обёрии заминҳои пахта сохта шудаанд, онҳо аз нақшаи истеҳсоли пахта вобастагии саҳт доранд, агарчанде ин деҳот имкон доранд, ки аз обчакориву боғдорӣ даромади зиёдтаре ба даст оранд. Гузашта аз ин, аз сабаби он, ки ҷангоми тарҳрезии инфрасохтори ирригатсионӣ таъмини оби нӯшокӣ ба назар

---

²⁸ “Чи гуна Баҳри Арал, ки як замоне нисфи масоҳати Англияро дошт, хушк гардид..” *Mail Online* (5 апрели с. 2010) <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1263516/How-Aral-Sea--half-size-England--dried-up.html?printingPage=true>.

²⁹ БРО аз рӯи маълумоти Вазорати кишоварзии Тоҷикистон, с. 2003.

гирифта нашуда буд, бинобар он дар фасли зимистон барои мардум ва чорво ба як мушкили ҷиддӣ табдил меёбад.³⁰

Муассисаҳои обу корези ноҳиявӣ ҳамчунин масъулияти ҷамъовариҳои маблағ барои истифодаи обро бар дӯш доранд. Ҷоидаовар набудани хоҷагиҳои калони деҳқонӣ, ки бештар аз ҳама обро барои майдонҳои пахтазор истифода мекунанд, аз як тараф, ва саривақт таъмин накардани об, аз тарафи дигар, бар он сабаб мегардад, ки, ки муассисаҳои обу корезӣ аксар вақт наметавонанд пули истифодаи обро ҷамъоварӣ намоянд. Маҳз ба ҳамин сабаб Вазорати мелиоратсия ва захираҳои обӣ аз бузургтарин қарздорони бучаи милли маҳсуб мегардад. Тасмим гирифта шудааст, ки дар қорҷӯби барномаи миллии ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ системаи идракунӣ об аз рӯи ҷойгиршавии обанбор (basin-wide water management) ба роҳ монда хоҳад шуд. Ин ислоҳот як ҷузъи асосии кӯшишҳо барои таъмини амнияти озуқавӣ ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар деҳоти Тоҷикистон мебошад.

1.5. МУҲИТИ СОҲИБКОРӢ

Ҷаъолияти соҳаи кишоварзӣ, ҳатто қор дар заминҳои наздиҳавлигӣ, ҷаъолияти соҳибкорӣ маҳсуб мешаванд ва аз муҳити умумии соҳибкорӣ вобастагии сахт доранд. Солҳои охир Тоҷикистон якҷанд иқдومه барои беҳтар намудани муҳити соҳибкорӣ пеш гирифт, ки агарчанде маҳдуд ҳам бошанд, вале кишварро дар рейтингҳои Бонки Ҷаҳонӣ оид ба муҳити соҳибкорӣ дар кишварҳои ҷаҳон барои солҳои 2010 – 2011 дар байни 10 мамлакати пешқадам ҷойгир карданд.³¹ Агарчанде дар соли 2012 кишвар дар ин рейтинг нисбат ба с. 2011 боз панҷ зина боло рафта бошад ҳам, вале дар маҷмӯъ дар байни 183 давлати дунё ҷои 147-умро ишғол менамояд.³²

Вале новобаста ба ин, ҳавасмандии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои татбиқи ислоҳот имкон медиҳад, ки ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ барои суръат додани ислоҳоти умумии соҳибкорӣ дар мамлакат истифода бурда шавад.

1.6. ИНТИҚОЛИ МАБЛАҒҲОИ ШАҲРВАНДОНИ ТОҶИК АЗ БЕРУНИ КИШВАР

Сатҳи воқеии бекорӣ дар Тоҷикистон нисбати он чи, ки расман эълон мешавад, ба таври ғоҷеабор баланд аст. Ҳамагӣ якҷанд қорхонаҳои саноатӣ ҷаъолият менамоянду дар қишлоқҷойҳо яғона ҷои қори воқеӣ ин пахтазори хоҷагиҳои

---

³⁰ Ҷаъолияти кишоварзӣ, об ва масоили гендерӣ дар минтақаҳои деҳоти Тоҷикистон: таҳқиқоти иҷтимоӣ дар ноҳияҳои Қонибодом, Бобоҷон Ғафуров ва Ёвон (Вашингтон, Бонки Ҷаҳонӣ, август с. 2009), саҳ. Х.

³¹ Бонки Ҷаҳонӣ– *Мухтасари Барномаи Ҳамкорӣ дар Тоҷикистон* (Душанбе, Дафтари БҶ, сентябри с. 2011), саҳ. 3.

³² Корпоратсияи байналхалқии молиявӣ (IFC)/БҶ, «Осонгардии ҷаъолияти соҳибкорӣ дар Тоҷикистон» <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/tajikistan/>, соҳи декабри с. 2011 ворид қарда шудааст.

деҳқонии калон ва ё заминҳои наздиҳавлигӣ мебошанд. Аз ин рӯ, чӣ шаҳрвандони соҳиби таҳсилот ва бидуни таҳсилот, ҳама барои ҷустуҷӯи кор ба кишварҳои хориҷӣ мераванд. Аз 7,5 миллион шаҳрвандони Тоҷикистон зиёда аз як миллиони он дар хориҷи кишвар, аксаран дар Русия кор мекунад. Барои муддатҳои тӯлонӣ, баъзан ҳатто солҳо, мавҷуд набудани аҳолии мардина ба ҳаёти оила ва маҳаллояшон ба таври ҷиддӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Шаҳрвандони Тоҷикистон, ки дар Федератсияи Русия ва Қазоқистон кор мекунад, ҳамасола ба ватан маблағи баробар ба 40% маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД)-и кишварро мефиристанд, ки ин рақам дар Ҷоизаи баландтарини маблағҳои интиқолшуда нисбати ММД-и мамлакат дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад.³³ Ҳаҷми интиқоли маблағҳо дар оянда маълум нест, зеро он аз вазъи иқтисодии Русия ва сиёсати он нисбати муҳоҷирони меҳнатӣ вобастагии зич дорад.³⁴ Новобаста ба ин, дар шароити имрӯза маблағҳои муҳоҷирони меҳнатӣ сарчашмаи асосии аксари оилаҳои тоҷик барои таъмини эҳтиёҷоти ҳаррӯза ва пасандозҳои маъишаӣ мебошанд.

Яке аз таъсирҳои аҷиби ҷанбаи интиқоли маблағҳо дар рафти Омӯзиши натиҷаҳои «Барномаи USAID оид ба ислоҳоти замин» дар соли 2007 чунин омадааст: «оилаҳое, ки аз берун кӯмаки пулӣ мегиранд, ба хусус занҳо, дигар хоҳиш надоранд, ки бо меҳнати мавсимӣ дар пахтазор машғул шаванд, зеро онҳо сарчашмаи дигари даромад доранд, ки зиёдтар аст. Ҳамин аст, ки ин вобастагии рӯзфзори иқтисодӣ аз интиқоли маблағҳо теъдоди ҷойҳои кории каммузд дар пахтазорҳо кам мекунад.

Вале аз ҷиҳати дигар, ин интиқоли маблағҳо як имконияти муҳим барои сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзии мамлакат шуда метавонанд. Агар сокинони деҳот бинанд, ки кишоварзӣ Ҷоизаи асту Ҷоизаи дигар дар ин соҳа ҳеҷ гуна хавфу хатар надорад, онҳо дар коркарди замин сармояи дошташонро сарф мекунад.

Дар оянда Тоҷикистон бояд ҷойҳои кории хуб ташкил кунад, ба хусус дар қишлоқҳои то сокинони онро дар дохили мамлакат нигоҳ дорад ва сатҳи вобастагии иқтисодӣро аз содироти қувваи корӣ, поён фарорад.

---

³³ Маълумот аз интишороти БҶ «Фактҳои оиди муҳоҷират ва интиқоли маблағҳо барои с. 2011» (Вашингтон, 2011) гирифта шудааст. Барои пайдо кардани маълумоти бештар оиди афзудани вобастагӣ аз интиқоли маблағҳо нигар ба «Ҳисоботи ҳармоҳаи UNDP оиди мониторинг ва ҳушдори саривақти Тоҷикистон», сентябри 2011, саҳ. 17.

³⁴ Барои мисол, Сардори «Роспотребнадзор» Геннадий Онищенко, ба наздикӣ пешниҳод карда буд, ки вуруди муҳоҷирони меҳнатии тоҷик ба Русия манъ карда шавад, зеро онҳо сарчашмаи паҳншавии ВИЧ/СПИД, туберкулез ва полиомелит мебошанд. www.ferghana.ru (14 ноябри 2011), <http://www.ferghananews.com/news.php?id=17622&print=1>.

Барои пайдо кардани маълумот оиди ҳолати нугавори муҳоҷирони меҳнатии тоҷик дар Русия нигар ба Hillary Hemmings, *Remittances, Recession... Returning Home? The Effects of the 2008 Economic Crisis on Tajik Migrant Labor in Moscow*, Kennan Institute Eurasian Migration Papers, number 4 (Washington, D.C. Woodrow Wilson Center for Scholars-Kennan Institute Comparative Urban Studies Project, 2010).

1.7. МАСОИЛИ ГЕНДЕРӢ

Ҳукумати шӯравӣ кӯшиш мекард, ки ба занон чӣ дар оила ва чӣ дар ҳаёти иқтисодӣ баробарии ҳарчӣ бештареро диҳад, зеро дар шахсияти занони Осиёи Марказӣ як қувваи бонуфузери мегид, ки метавонад аз режим дастгирӣ намояд.³⁵ Аз оғози с. 199 1сар карда зани тоҷик қисми зиёди он дастовардҳои бохтааст. Занон ҳатто дар дохили оила аз имкони назорат кардани даромад маҳрум шудаанд. Тибқи расму оинҳои мардуми Тоҷикистон, занон пас аз хонадор шуданашон, дар оила ҳамроҳии хешовандани шавҳар умр ба сар мебаранд ва мавқеи онҳо, аз бисёр ҷиҳат, аз рафтору кирдори хешовандони ӯ вобастагӣ дорад. Дар деҳот занон масъулияти нигоҳубини кӯдакон, беморону пиронсолон, чорво, корҳои саҳроӣ, кашонидани обу ҳезум ва ғайраро ба ӯҳда доранд. Новобаста ба ин, саҳми онҳо дар ҳаёти оилавӣ ба сатҳи даркорӣ қадр карда наменшавад.

Меҳнати занон дар хона, аз ҷумла коркарди заминҳои наздиҳавлигӣ, аслан ҳамчун меҳнат ба назар гирифта наменшавад ва ба онҳо ҳеҷ гуна ҳуқуқи моликиятро намендиҳад. Ҳангоми мусоҳибаҳо бо сокинони деҳот маълум гардид, ки занон ҳамарӯза то 18 соат бо кори хона машғуланд, вале ин машғулият «кор» махсуб наменгардад. Ҳатто дар сурати аз меҳнати хонагӣ даромад ба даст овардани зан, назорати ин даромад дар дасти шавҳар аст. Занони оиладор ҳамчун «сарборӣ»-и шавҳарон ба ҳисоб мераванд. Мусоҳибон таъкид мекарданд, ки, агарчанде шавҳар дар муҳоҷирати меҳнатӣ бошад ҳам, моликияти оила, аз ҷумла маблағҳои интиқолшуда, дар зери назорати хешовандони шавҳар боқӣ мемонад, на зани ӯ.³⁶

Ҳолатҳои буданд, ки агарчанде зан қонунаи хонадор аст, вале урфу одат ва шароити оилавӣ ба ӯ имкони ҳуқуқи соҳиб будан ба моликиятро намендод. Баъзан шавҳар аз муҳоҷирати меҳнатӣ бо зану фарзанди нав бармегардад ва зани пешинаашро талок намуда, ӯро бе ягон амвол ва ҳуқуқи моликият пеш мекунад. Дар баъзе маҳалҳо ҳангоми хусусигардонии колхозу совхозҳо ба хоҷагӣҳо, ки сарварашон зан буд, ҳиссаашонро намендоданд. Ва баҳонаи пеш меоварданд, ки гӯё чунин оилаҳо барои коркарди заминашон қувваи кофии корӣ (аз ҳисоби мардҳо) надоранд. Таҳлил ва назарсанҷии соли 2011 нишон дод, ки танҳо дар 10 ҷаҳоди ҳолатҳо дар сертификати ҳуқуқи истифодабарии замин, ки ҳуҷҷати асосӣ барои исботи ҳуқуқи кас ба замин мебошад, номи занҳо сабт шудаасту халос. Аз се ду ҳиссаи таҳти пурсиш қарор доштагон гуфтанд, ки онҳо намендонанд, ки чаро занонро ба рӯйхат ворид

---

³⁵ Грегори Масселл, «Пролетариати қалбакӣ: зани мусалмон ва стратегияҳои революсионӣ дар Осиёи Марказии советӣ, 1919-1929 (Принстон: Рӯзномаи донишгоҳи Принстон, 1974).

³⁶ Ренӣ Чиоварелли ва асил Унделанд, «Дарки Renee Giovarelli and Asyl Undeland, *Understanding Household Level Barriers Constraining Women's Access to Land and Financial Resources in Tajikistan* (Dushanbe: World Bank Country Office and USAID Land Reform Program, September 2008).

накардаанд. 5%-и иштирокдорони назарсанҷӣ сабаби зикр нашудани номи занҳо дар рӯйхатро ба андозбандӣ вобаста карданду 21 дар сади дигар бошад гуфтанд, занҳо худашон хостанд, ки сертификат ба номи шавҳарашон бошад.³⁷ Дар сурати вафоти шавҳар занон ҳуқуқи дастрасӣ ба заминро гум мекунанд: танҳо дар 1\7 ҳолат занон вориси замин шинохта мешаванд. Ҳатто дар сурати гирифтани саҳм аз замини колхозӣ ва ё совхозӣ занон ҳангоми ба номи худ сабт кардани ин саҳм ба душвории рӯ ба рӯ мешаванд.

Чунин тарзи фикрронӣ дар мавзӯҳои гендерӣ сабабгори вайроншавии ҳуқуқи занон мегардад. Гӯиё занон барои киштикор, хитовакунӣ ва ғундоштани пахта вазифадоранду корҳои сердаромад, ки идоракунии мошинолотро талаб мекунанд, барои онҳо дастнорас бошанд. Дар хоҷагиҳои деҳқонӣ кам аңдар кам занонро дидан мумкин аст, ки ба сифати роҳбар фаъолият намоянд .

Дар баъзе минтақаҳои консервативӣ занон барои аз хона берун баромадан ҳатман аз шавҳарашон иҷозат меиурсанд, ҳатто агар шавҳар берун аз кишвар бошад ҳам. Онҳо ҳамарӯза якҷанд маротиба ба шавҳарони муҳоҷирашон занг зада, барои иҷрои корҳои рӯзмарра – бозор рафтн ва ғайра, - аз онҳо иҷозат меиурсанд. Одатан занон дар қабули қарорҳои оилавие, ки бевосита ба ҳаёташон тааллуқ дорад, иштирок намекунанд; ҳатто қарор оид ба муҳоҷирати меҳнатӣ рафтани шавҳар бе иштироки онҳо қабул карда мешавад.

Агарчанде занон де-факто, яъне дар асл пас аз ба муҳоҷирати меҳнатӣ рафтани шавҳарашон сарвари оила мешаванд, вале на ҳамеша ҷомеа инро қабул дораду ҳукумат онҳоро дар ин давр пуштибонӣ мекунад. Дар маҷмӯъ, занон дар мавриди ҳуқуқҳои аз ҳукумат ба қадри зарурӣ кӯмак намебинанд. Аксар вақт онҳо аз ҳуқуқҳои, ки қонунгузори мамлакат барояшон муайян кардааст, хабардор нестанд. Ва ин ҳуқуқҳо тез-тез поймол карда мешаванд. Масалан, агарчанде Қонуни меҳнат ба ҳамаи занони коргар рухсатӣ барои таваллуди кӯдакро кафолат медиҳад, вале таҳқиқоти соли 2011 нишон дод, ки роҳбарони танҳо 30 фоизи хоҷагиҳои деҳқонӣ омодаанд, ки ба занон барои таваллуд ва тарбияи кӯдак рухсатӣ диҳанд.³⁸

Урфу одатҳои маҳаллӣ низ баъзан занонро аз ҳуқуқҳои маҳрум мекунанд. Барои мисол, занон, чун аъна, аз дониши асосҳои бозаргонӣ бархурдор нестанд:

Агар гӯем, ки дониш қудрат аст, пас занони тоҷикро ҳамчун касони заиф ва аз чунин имконият маҳрум тасвир кардан мумкин аст. Урфу одат ва маҳдудиятҳои динӣ имконоти онҳоро барои бо ҳам робита ва

---

³⁷ Қаҳрамон Бақозода, Руслан Набиев, Чамшед Ҳайдаров, «Ҳисоботи «Таҳқиқот оид ба масоили ҳуқуқии деҳқонон дар Тоҷикистон ва маърифати ҳуқуқии онҳо» (Душанбе: Маркази таҳқиқоти сотсиологии «Зеркало», Ҳелвигас, бо кӯмаки молиявии (SDC): 2011).

³⁸ Бақозода ва дигарон.

табодули афкор кардан маҳдуд менамояд. Умуман, дастрасӣ ба маълумот барои онҳо хеле душвор аст.³⁹

Қиммати баланд ва дигар монеаҳои расмиву ғайрирасмӣ ҳангоми ташкил ва сабтиноми фаъолияти соҳибкорӣ сади роҳи афзоиши имконоти иқтисодии занон ҳастанд.

Дар тамоми ҷаҳон таъмини кӯдакон бо ғизо аз даромади занон бештар вобастагӣ дорад, то аз даромади мардон, зеро занон бештар маблағҳояшонро барои оила сарф мекунанд.⁴⁰ Ва ҳамин нобаробарии гендерӣ дар пардохти ҳаққи меҳнат ва истифодаи захираҳои молиявии оила ба занон имкон намедиҳад, ки шеваи хурду хӯроки оиларо тағйир диҳанд.

Дар ҳоле, ки занон барои назорат бурдани маблағҳои интиқолшуда ва дигар даромадҳои оила ва ё барои мустақилона ягон кореро иҷро кардан имкон надоранд, онҳо наметавонанд ба миқдори зарурӣ маводи озуқа, доруворӣ ва ё дигар хизматрасониҳои тиббиро харидорӣ намоянд. Барои он, ки дар шеваи хурду хӯроки оилаҳои камбизоат тағйироте рух диҳад, бояд имконоти ин оилаҳо барои дастрасӣ ба озуқаворӣ гуногуншакл ва серғизо баланд бошад, ки ин ба афзоиши сатҳи даромади онҳо вобастагӣ дорад. Муҳимтар аз ҳама, тамоми аҳли оила бояд тарафдори бештар сарф кардани захираҳои молии оила барои озуқаворӣ бошанд, то кӯдакон тавонанд ҳам аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва ҳам аз ҷиҳати зехнӣ ба таври даркорӣ ташаккул ёбанд.

1.8. ҒИЗО ВА ТАНДУРУСТӢ

Норасоии ғизой дар байни занону кӯдакон ба як мушкили ҷиддии соҳаи тандурустии Тоҷикистон табдил ёфтааст. Он на танҳо ба афзоиши сатҳи беморӣ ва маргу мири модару кӯдак овардааст, балки ҳамчунин сабабгори давом ёфтани гуруснагиву камбизоатӣ гардида, тамоми кӯшишҳои ба тарбияи ҷисмонӣ ва саломатӣ, таълиму тарбия ва натиҷаҳои рупродуктивӣ равонашударо баръабас мегардонад. Норасоии ғизой дар байни занону кӯдакон ҳамчунин ба паст шудани маҳсулноки ва касби донишҳои зарурӣ оварда мерасонад, ки дар натиҷа ин кӯдакон пас аз ба воя расидан наметавонанд соҳиби касбу кори хубе шаванд, ки ин ба наслҳои оянда низ метавонад таъсири худро гузорад. Норасоии ғизо ба наслҳои оянда таъсири бевосита дорад ва зинда мондани дар оянда ташаккул ёфтани кӯдакон аз он вобаста аст, ки зан ҳангоми ҳомиладориаш чи гуна ғизо меҳӯрд. Бисёре аз занон ҳангоми ҳомиладорӣ бо норасоии ғизо рӯ ба рӯ мегарданд. Ин норасоии ғизо ташаккулёбии тифлро дар батни модар мушкил менамояд ва сабабгори камвазн

---

³⁹Giovarelli and Undeland, сентябри с. 2008.

⁴⁰ Kathleen M. Kurz and Charlotte Johnson-Welch, Беҳтарсозии натиҷаҳои ғизодиҳӣ: Намуна барои афзудани захираҳои занон, ICRW, 2000.

таваллуд шудани онҳо мегардад. Хатари марғу мир дар байни кӯдакони камвазн таваллудшуда зиёд аст ва онҳое, ки зинда мемонанд нисбат ба кӯдакони солим таваллудшуда бештар мушкilotи ташаккулёбӣ доранд ва зиёдтар ба бемориҳо гирифтормешаванд. Зиёда аз ин, он тифлони камвазн таваллудшудае, ки дар кӯдакияшон ҳамчунин аз тағзия камбудӣ доштанд, камқувват ба воя расида, дар оянда аз онҳо кӯдакони камвазну хурд таваллуд хоҳанд шуд.

Тибқи натиҷаҳои «Таҳқиқоти вазъи микроэлементҳои ғизой» (MNSS, ҷадвали 8), ки UNICEF соли 2009 гузаронида буд, дар вилояти Хатлон сатҳи баландтарини норасоии ғизой ба назар мерасад. Бино бар таҳқиқоти антропометрикий, ки дар сатҳи умумичумхурӣ гузаронида шуда буд, теъдоди кӯдакони то панҷсолае, ки вазн ва қадашон барои синну солашон мувофиқ нест, нисбат ба дигар минтақаҳои мамлакат зиёдтар аст. 37%-и кӯдакони то 5-сола қадашон аз меъёр пасттар, 10 дар сади онҳо барои синну солашон камвазн ва 5%-и ин кӯдакон вазнашон барои қадашон номувофиқ мебошад. Ин маълумот бо натиҷаҳои «Таҳқиқоти кластерӣ аз рӯи якҷанд нишондиҳандаҳо», ки UNICEF соли 2005 гузаронида буд, мувофиқат мекунамд, ки бинобар он таҳқиқот сатҳи марғу мири кӯдакони то 5-сола (102 марғ аз 1000 кӯдаки то 5-сола) ва марғу мири кӯдакон (81 марғ аз 1000 кӯдак) дар вилояти Хатлон нишондиҳандаи аз ҳама баланд мебошад.

Таъхир дар ташаккул, норасоии йод, камхунӣ модару кӯдакон – ин ҳама натиҷаҳои норасоии ғизо дар Тоҷикистон мебошад. Норасоии доимии ғизо ё таъхир дар ташаккул тақрибан 30% кӯдакони то 5-соларо таъсир кардааст. Қисми зиёди занон ҳамчунин аз норасоии микроэлементҳо азият мекашанд, ки ин фоизи занони гирифторми норасоии йод ва камхунӣро хеле баланд кардааст. Аслан, қариб 3\4 кӯдакони вилояти Хатлон ба норасоии йод гирифторманд, ки ин теъдод дар муқоиса бо арқомии умумичумхурӣ (53% кӯдакон аст), ки хеле зиёд мебошад. Дар вилояти Хатлон таносуби занони синну соли репродуктивӣ, ки ҷиддан гирифторми камхунӣ, камвазнӣ ва норасоии йод ҳастанд, хеле баланд аст, аз ҷумла қариб дар бадани 8 нафар аз 10 занӣ хатлонӣ норасоии йод мушоҳида карда шудааст. Норасоии йод ва ферум (оҳан), ба хусус ҳангоми ҳомиладорӣ, ба ташаккули тифл ҳалал расонида, метавонад сабабгори ақибмонии ҷисмониву ақлонии кӯдак гардад. Камхунӣ занон метавонад хатари хунравӣ ва сари тифл рафтани модаронро афзуда, ба мурда таваллуд шудани тифлон ва ё пас аз таваллуд ба зудӣ мурдани онҳо оварда расонад.

Ҷадвали 8. Нишондиҳандаҳои ғизо ва тандурустӣ, вилоятҳои Хатлон ва Суғд, 2009⁴¹

	Хатлон	Суғд	Тамоми Тоҷикистон
--	--------	------	-------------------

⁴¹ Сарчашма: UNICEF, «Таҳқиқоти вазъи таъминоти микроэлементҳо дар Тоҷикистон, с. 2009.

КӯДАКОНИ сини 6 – 59 моҳа			
Қади паст нисбати синну сол (қадпастӣ)	36.9%	27.9%	28.9%
Вазни кам нисбати синну сол (камвазнӣ)	10.5%	5.9%	8.4%
Вазни кам нисбати қад (лоғарӣ)	4.9%	2.3%	4.5%
Камхунӣ (анемия)			
Умумӣ (Hb<10.9g/dL)	24.9%	29.3%	28.8%
Миёна ва вазнин (Hb<10g/dL)	7.1%	11.3%	10.2%
Норасоии йод (UI<100ug/L)	73.2%	18.9%	52.9%
ЗАНОНИ синни 15 – 49 сола			
Индекси вазни бадан (ИВБ) <18.5 (камвазнӣ)	7.9%	5.6%	6.7%
Индекси вазни бадан (ИВБ) > 25 (сервазнӣ ё фарбеҳӣ)	25.0%	25.6%	28.2%
Камхунӣ (анемия)			
Умумӣ (Hb<11.9g/dL)	24.9%	19.0%	24.2%
Миёна ва вазнин (Hb<10g/dL)	5.8%	2.3%	4.3%
Норасоии йод (UI<100ug/L)	84.8%	19.7%	56.0%

Хулоса, «Таҳқиқоти кластерӣ аз рӯи якчанд нишондиҳандаҳо» (MICS) муайян намуд, ки норасоии микроэлементҳо, норасоии ғизо, тарзи нодурусти ғизодиҳии тифлону кӯдакони хурдсол, аз ҷумла мӯҳлати ками синамаккониву норасоӣҳо дар ғизои иловагӣ, риоя накардани талаботи давраи ҳомиладориву синамакконӣ, тез-тез гирифтӣ шудан ба бемориҳои сирояткунанда – ин ҳама омилҳои асосии норасоии ғизо дар Тоҷикистон ба шумор мераванд.

Умуман, ҳӯроки занону кӯдакон камғизову камранг буда, норасоии протеину чарбу витамину минералҳо дар он кам мушоҳида мешавад. Гандум қариб 3\5 ҳиссаи колорияи сари ҳар кас истифодашавандаро ташкил мекунад.⁴² Истифодаи аз ҳад зиёди карбогидратҳо, ки асосан аз орди гандумӣ, биринҷ ва картошка тайёр карда мешаванд, мушоҳида мешавад, ки ин маҳсулот миқдори зарурии калорияву микроэлементҳоро таъмин намекунад. Ҳамчунин, миқдори аз ҳад зиёди протеинҳои ҳайвонот ва наботот истеъмол карда мешавад, ба хусус аз ҷониби занону кӯдакон. Дар фасли зимистон, махсусан аз нимаи моҳи феврал то нимаи моҳи май, мардум миқдори боз ҳам камтари ҳӯроки камғизо истеъмол мекунанд. Танҳо чоряки тифлон то синни 6-моҳагӣ фақат тариқи синамакконӣ ғизо мегиранду халос. Тифлону кӯдакони хурдсол на ҳамеша ҳангоми аз сина ҷудо кардан ба миқдори зарурӣ ғизои иловагӣ мегиранд ва ағлабан бо нону қандчой шикамашонро сер мекунанд. Ҳангоми таомхӯрӣ занону кӯдакон аз ҳад зиёд чой истеъмол менамоянд, ки ин ба ҳазмшавии

⁴²vonGrebmer, et al., Индекси гуруснагӣ дар ҷаҳон, 2011, саҳ. 36.

бе ин ҳам миқдори ками феруми (оҳан) истеъмолкардаашон ҳалал мерасонад. Дар аксари ҳолатҳо миқдори зарурии йод дар намаки истеъмолшаванда мушоҳида карда намешавад. Ҳамчунин, баъзе урфу одатҳои милли низ сабабгори норасоии ғизо мегарданд. Масалан, аз рӯи анъана, аввал мардону писарони калон таом меҳӯранд ва сипас занону кӯдакони хурдсол, ки на ҳамеша ба онҳо миқдори зарурии хӯрок мерасад.

Бемориҳои сирояткунанда ҳамчунин ба норасоии ғизо дар Тоҷикистон як бори иловагӣ шудаанд. Баъзе бемориҳои сирояткунандае ҳастанд, ки барои ин маҳал хос буда, низоми масунияти одамон ҳатто баъди эмкунӣ ҳам дар муқобилашон истодагарӣ карда наметавонад. Норасоии ғизо на танҳо иммунитетро суст мекунаду шиддати беморию баланд мебардорад, балки ҳамчунин хатари марги кӯдаконро аз бемориҳои сирояткунанда аз қабili дарунравӣ, сурхча ва касалиҳои роҳи нафас (ОРЗ) афзун менамояд. Кирмҳои туфайлӣ (паразитӣ) ва инфекцияҳо ба хунравии рӯда ва ё дарунравии хунбор оварда расонида, имконӣ хатари гирифтор шудан ба камхунӣ (анемия)-ро зиёд менамоянд. Ва ниҳоят, дар баъзе минтақаҳо бемориҳои табларза низ ба афзудани сатҳи камхунӣ (анемия) сабабгор мешавад.

Маҳдудияти дастрасӣ ба оби софи ошомиданӣ ва иншооти санитарӣ ҳамчунин таъсири камхӯрокиро афзун менамояд. Дар бисёр мавридҳо оби захрноки системаҳои ирригатсионӣ аз тарафи аҳолии деҳот ҳамчун оби ошомиданӣ истифода бурда мешавад. Назарсанҷии ахире, ки аз ҷониби Корхонаи воҳиди давлатии «Коммунсервис» бо кӯмаки молиявии Ҳукумати ИМА ва дафтари Оҷонсии Шветсария оид ба рушди ҳамкорӣ (SDC) гузаронида шуда, нишон дод, ки 57 % аҳолии кишвар ба оби тозаи ошомиданӣ дастрасӣ надоранд. Фоизи бемориҳои сирояткунандаи аз об хуруҷкунанда дар ҷамоатҳои баланд аст, ки дар онҳо ягона манбаи оби ошомиданӣ аз каналҳои ирригатсионӣ сарчашма мегирад. Сатҳи пасти маърифати гигиении аҳоли ҳамчунин сабабгори афзоиши дарунравӣ ва кимғизоӣ гардидааст.

Соҳаи тандурустии Тоҷикистон, бахусус дар минтақаҳои рустой, бинобар камбудии доимии маблағгузорӣ, нигоҳубини нодурусти иншооти инфрасохторӣ ва норасоии кадрҳо, дучори мушкilotи азиме гаштааст. Дар қишлоқҳои иншооти хизмати маишии аҳоли қариб, ки дида намешавад. Дар замони шӯравӣ колхозу совхозҳо иншооти соҳаи тиб ва маориф, роҳҳои асосиву дуввумдараҷа, мағозаву клубҳои ҷамъиятиро аз ҳисоби худ сохта ва нигоҳубин менамуданд. Аз соли 1991 оғоз карда қариб тамоми ин иншоот дар деҳот хароб гардидаанду ба таъмири асосӣ ниёз доранд.

Соли 2009 маблағгузориҳои соҳаи тандурустӣ 1,9% аз ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД)-ро ташкил карда буд, ки ин дар нисбати 4,5 фоизи соли 1991 хеле камтар аст. Дар айни ҳол донорҳо бо Ҳукумати ҚТ кор бурда истодаанд, то сатҳи маблағгузориҳои соҳаро боло бардоранд. Аммо бартараф кардани ҳамаи мушкилиҳои дар тӯли ду

даҳсола чамъшуда солҳои зиёдеро дар бар хоҳад гирифт.

Аз ҷиҳати географӣ тақсим шудани захираҳо ва маблағҳои ба соҳаи тандурустӣ ҷудошуда нишон медиҳад, ки дар тақсимбандӣ ба пойтахт ва шаҳрҳои марказӣ нисбат ба минтақаҳои деҳот афзалият додаст. Ҳамчунин боз теъдоди зиёди нобаробариҳо дар сарфи маблағҳои соҳаи тандурустӣ дар байни минтақаҳои гуногунро низ мушоҳида кардан мумкин аст. Нишондиҳандаҳои соҳаи тандурустии Тоҷикистон мушкилоти соҳаро инъикос намуда, аз он шаҳодат медиҳанд, ки мамлакат пасттарин сатҳи дарозумрии аҳоли, баландтарин сатҳи марғу мири модару кӯдак ва баландтарин суръати паҳншавии бемории сил ва СПИД дар Осиёи Марказиро соҳиб шудааст.

1.9. ДИГАР МАСОИЛИ МАРБУТА

Савдои минтақавӣ

Чун Тоҷикистон наметавонад худро бо маҳсулоти асосии хӯрокворӣ таъмин намояд, он маҷбур аст, ки як қисми ин маҳсулотро аз хориҷа ворид намояд ва барои ин бояд, ки аз имконоти тиҷоратии худ ба пуррагӣ истифода барад, то тавонад қиммати воридоташро пардохт кунад. Мамлакат ғалларо асосан аз Қазоқистон ва Федератсияи Русия ворид менамояд. Қисми асосии роҳҳои нақлиётӣ аз тариқи Ўзбекистон мегузаранд, ки ин кишвар, ба хотири фишор ба Ҳукумати Тоҷикистон, суръати ҳаракати молу колоро хеле паст менамояд ва баъзан ҳатто гузаштани онҳоро аз қаламрави худ умуман манъ мекунад. Тоҷикистонро зарур аст, ки роҳҳои нақлиётии алтернативӣ барои воридоташ ҷустуҷӯ намояду ҳамчунин роҳҳои коммуникатсионии дохилиашро низ беҳтар намояд. Вале ин иқдомот солҳои зиёдеро дар бар хоҳад гирифт. Ҳамин тариқ, Тоҷикистон бояд боварманд бошад, ки маводи хӯроквории дозимиастро метавонад дар вақти зарурӣ дастрас намояд ва ин мавод бе ягон монеа ба мамлакат расонида мешавад. Ба хотири аз байн рафтани чунин эмбаргоҳову таъхир дар интиқоли молу коло зарур аст, ки масъалаҳои минтақавӣ аз қабилӣ узвийт дар ҳар гуна созмонҳои минтақавиву мушкилоти оби дарёҳои байнисарҳадӣ байни Тоҷикистон ва Ўзбекистон ҳалли худро ёбанд.

Фаъолияти донорҳо, аз ҷумла «Барномаи ҳамкории минтақавии иқтисодӣ дар Осиёи Марказӣ», баъзе пешравиҳоро дар ин ҷода ба бор овардаанд. Ҳукумати ИМА кӯшишҳои ба харҷ дода истодааст, ки ба баланд бардоштани сатҳи ҳамкории иқтисодии кишварҳои Осиёи Марказӣ равона шудаанд.

Роҳбарияти мамлакат барои ворид шудан ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо (С УС) кӯшишҳои зиёде ба харҷ медиҳад. Ҳамчунин, баъзан он барои аъзо шудан ба Иттиҳоди Гумрукӣ – як ташаббуси Федератсияи Русия, - мароқ зоҳир менамояд. Бинобар кӯшишҳои зиёдаш Тоҷикистон дар таи чанд соли охир дар масъалаи пайдо

кардани узвият ба СУС ба пешравихои зиёде ноил гашт. Бар пояи ин раванд, Тоҷикистон бояд санадҳои техникӣ, амнияти озуқавӣ ва низому стандартҳои хеш оид ба набототу ҳайвонотро ба талаботи «Конвенсия оид ба санитария ва физосанитария» ва дигар ҳуҷҷатҳои СУС мутобиқ гардонад. Ин, албатта, вақт ва меҳнати зиёдеро талаб менамояд, вале, дар ниҳояти қор, ба Тоҷикистон имкон медиҳад, ки савдои берунаи худро тавсеа диҳаду, муҳимтар аз ҳама, муҳити тиҷоратии худро беҳтар намояд.

Афғонистон

Тоҷикистону Афғонистон бо ҳам сарҳади зиёда аз 1300 км. дар ду ҷониби дарёҳои Панҷ ва Ому доранд. Теъдоди тоҷикони муқими Афғонистон нисбати ҳуди Тоҷикистон зиёдтар буда, таърихан дарёи Панҷ на он қадар ишораи сарҳади байни ду кишвари мустақил, чи қадаре, ки мавзӯи бозихои сиёсӣ ба шумор мерафт. Ҳангоми муноқишаҳои Афғонистон ва ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон размандагон ва гурезагон ҳамеша дар ҷониби дигари дарё паноҳ меҷустанд. Аз сарҳади Тоҷикистон ҳамчуни миқдори зиёди маводи муҳаддир низ роҳи худро ба сӯи бозорҳо пайдо менамояд.

Вилояти Хатлон ва ноҳияи Дарвози ВМБК яке аз камбизоаттарин ва аз ҷиҳати камбуди маводи хӯрокворӣ ноамнтарин минтақаҳои Тоҷикистон ба ҳисоб мераванд. Дарвоз аз Афғонистон ба водии Рашти Тоҷикистон роҳ мекушояд, ки аз он дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ муҳолифин ба хубӣ истифода мекарданд. Сулҳи Афғонистон бе устувор кардани вазъ дар ноҳияҳои ҷанубии Тоҷикистон ғайриимкон аст. Таъмини амнияти озуқавии вилояти Хатлон аз тариқи муҳайё сохтани имконоти беҳтари иқтисодӣ дар соҳаи кишоварзӣ барои сокинони он аз муҳимтарин василаҳои истиқрори сулҳу амният дар Тоҷикистон ба шумор меравад.

Тағйирёбии иқлим

Тағйироти иқлим ба Тоҷикистон таъсири ниҳоят ҷиддӣ дорад. Амалисозии бомувафиқияти барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF) дар Тоҷикистон иқдомотеро тақозо хоҳад кард, ки ба беҳтар сохтани вазъи экологии хоҷагии қишлоқи мамлакат ва мутобиқшавии мардуми он ба шароити нави муҳитиқлимӣ равона шудаанд.

Тоҷикистон аз ҳозир таъсири тағйироти иқлимро эҳсос менамояд.⁴³ Ҳарорати миёнаи солона дар нисбати соли 1940 аллақай ба 0,8° С баланд гаштааст ва дар оянда боз ҳам баландтар хоҳад рафт. Тасмим меравад, ки хушксолӣ дар оянда бо суръати тезтар ва шадидтар хоҳад шуд, ба хусус дар вилояти Хатлон. Дар солҳои наздик дар

---

⁴³ Тамоми арқоми параграфи мазкур аз банди 5-и «Коммуникатсияи дуввуми миллии Тоҷикистон бо Конвенсияи қолбадӣ (рамочная) СММ оид ба тағйири иқлим», 2008, гирифта шудаанд.

натичаи обшавии пиряхҳо сатҳи оби дарёҳо дар аввал баланд ва сипас ба таври ногаҳонӣ паст хоҳанд шуд. Хуруҷ ва сар задани бемориҳои аз об пайдошаванда дар назар аст.

Ҳукумати маҳаллӣ

Ҳукуматҳои маҳаллӣ ба қадри кофӣ захираҳои моддӣ ва аксаран кадрҳо ва мутахассисони баландихтисоси таҳсилкарда надоранд. Ҳукумати ИМА ба наздикӣ як барномаи дарозмуддатро барои ислоҳоти ҳокимияти маҳаллӣ дар сатҳи деҳаҳо ба анҷом расонид, ки он барои қабули Қонуни нав оид ба худидоракунии маҳаллӣ мусоидат менамояд. Қонуни мазкур бисёре аз мушкилиҳоро, ки дар натиҷаи пошхӯрии колхозу совхозҳо ба вучуд омада буданд, ҳал хоҳад кард, аз ҷумла даври мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ дар рушди иқтисодии маҳал, зарурати нигоҳубини мактабу беморхонаҳо, иншооти хизматрасонии маишӣ ва ғайра. Он ҳамчунин ба шаффофияти бештар дар фаъолияти ҷамоатҳо мусоидат хоҳад кард.

USAID имрӯз кӯшишҳои зиёде ба харҷ дода истодааст, то дар Тоҷикистон мақомоти маҳаллӣ фаъолияти муассиру шаффоф дошта бошанд, ки ба дарди мардум хӯрад. Аз ҷумла, бо роҳи ғайримарказӣ гардонидани раванди таъсиси буҷаи маҳал, ки ба мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ салоҳияти ба даст овардани даромад ва мустақилона харҷ кардани онро медиҳад.

2. ДУРНАМОИ СТРАТЕҒӢ

Стратегияи барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF/T) истифодаи тамоми захираҳои мавҷударо дар роҳи таъмини амнияти озуқавии яке аз минтақаҳои камбизоаттарини Тоҷикистон – вилояти Хатлон, - дар назар дорад. Барои расидан ба ин мақсад зарур аст, ки ислоҳоти имрӯзаи соҳаи кишоварзӣ то ба охир расонида шавад. Ҳамчунин бо назардошти камбуди заминҳои обёришаванда, хоҷагиҳои деҳқонии хурдро зарур аст, то истеҳсоли маводи хӯрокаи гаронарзишро ҳам барои истеъмоли худӣ ва ҳам барои фурӯш афзоиш диҳанд, то имкон пайдо кунанд, ки аз пули ба даст омада дигар маводи ғизоиро низ харидорӣ намоянд. Барои амалишавии ин стратегия зарур аст, ки ширкатҳои хизматрасонӣ ҳам хусусӣ ва ҳам ҷамъиятии соҳаи кишоварзӣ фаъолияти худро дар қишлоқҷойҳо ба роҳ монанду ба хоҷагиҳои деҳқонии хурду калон хизмат расонанд. Барои расидан ба ҳадафҳои дарозмуддат зарур аст, ки сиёсати умумимиллии соҳаи кишоварзӣ такмил дода шавад. Умуман, барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF /T) ҳамон тавре тарҳрезӣ шудааст, ки тавонад ба ҳукумат дар роҳи мутобиқгардонии мардуми кишвар ба офатҳои табиӣ ва гуманитарии дар ин банд овардашуда мусоидат намояд.

2.1. НОГУЗИРИИ ВОРИДОТИ МАВОДИ ХҶРОКА

Ҳамон тавре, ки қаблан гуфта будем, расидан ба худтаъминкунӣ бо ғалла барои Тоҷикистон қариб, ки имконнопазир аст ва умуман ҳуди ин мақсад роҳи дурусти истифодаи захираҳои мамлакат ҳам нест. Бо назардошти ҳосилнокии имрӯзаи гандум, Тоҷикистон, ҳатто агар тамоми заминҳои обияшро барои кишти гандум равона кунад ҳам, гумон аст, ки худро бо ин намуди маҳсулот ба пуррагӣ таъмин карда тавонад. Ба кишти гандум намудани тамоми заминҳои қорам ё худ ҳатто барои расидан ба 80% нақшаи худтаъминкунӣ бо ғалла, ки дар Қонун дар бораи амнияти озуқавӣ омадааст, аз нуқтаи назари ҷӣ иқтисодӣ ва ҷӣ агрономӣ мувофиқ нест.

Дар шароити Тоҷикистон аксари оилаҳо маҷбуранд, ки қисми зиёди маводи хӯрокашонро аз бозор харидорӣ кунанд. Яъне, даромади оилаҳое, ки имрӯз имкони харидории тамоми маводи заруриро надоранд, бояд бештар бошад. Чун замон дар Тоҷикистон бештар дар фикри беҳтар кардани таъми хонавода ҳастанд, баланд бардоштани зарфияти онҳо ё худ неруманд кардани замон боис мегардад, ки дар оила барои хӯрок миқдори лозимаи пул масраф карда хоҳад шуд. Зиёда аз ин, чун афзудани даромад худ бо худ беҳтар шудани фарҳанги истеъмоли ғизоро кафолат намедихад (агарчанде замон имкони қабули қарорҳо дар оиларо дошта бошанд ҳам), пас зарурати роҳандозии барномаҳо ба миён меояд, ки ба тағйири тафаккури иҷтимоиву рафтори калонсолон дар оила равона шудаанд, то онҳо моҳияти ғизои солим дар тарбияи фарзандро дарк намоянду идоракунии молиёти оиларо аз худ кунанд.

2.2. ГУНОГУНШАКЛ НАМУДАНИ ЗИРОАТ ДАР МИНТАҚАҲОИ ПАХТАКОР

Чун дар аксари кишварҳое, ки сабабҳои иқтисодиву таърихӣ ба кишти якказироат (монокултура) овардаанд, дар Тоҷикистон низ зарурати иқтисодиёти муосир, рушди ҳамаҷонибаи иқтисодӣ ва амнияти озуқавӣ тақозо мекунад, ки иқтисодиёти кишвар озод бошад ва зироат гуногуншакл гашта, вобастагии аз ҳад зиёд аз пахта барҳам дода шавад. Рушди таърихии якказироати пахта дар Тоҷикистон ба таърихи Русия ва Иттиҳоди Шӯравӣ вобастагӣ дорад. Бо назардошти боқӣ мондани инфрасохтор ва алоқаҳои тичоратӣ табиист, ки дар замони пасошӯравӣ низ пахта ҳамчун якказироат дар киштзорҳои Тоҷикистон боқӣ монд. Дар баробари ин дар кишвар имкони кишти маҳсулоти дигаре вучуд дорад, ки он нисбат ба пахта қиммати баландтар дошта, кишташон ба оилаҳои камбизоати деҳот даромади бештаре хоҳад овард. Яке аз роҳҳои аосии барҳам задани камбизоатӣ дар Тоҷикистон ин ворид кардани технологияҳои муосири истеҳсолотӣ, таъмини дастрасии мардум ба замин ва бозор мебошад, ки метавонанд хоҷагӣҳоро ба кишти чунин зироатҳои арзишнок ҳавасманд намоянд.

Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF/T) ният надорад, ки ҳатман истеҳсоли

пахтаро кам кунад. Баръакс, ба деҳқонон пешниҳод намудани зироатҳои алтернативӣ хоҷагиҳои пахтакорро ба он ҳавасманд мекунад, ки барои баланд бардоштани ҳосилнокии пахта сармоягузорӣ намоянд. Вале ин танҳо пас аз ба анҷом расонидани ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ, ки аз соли 1991 боз давом дорад, метавонад амалӣ гардад.

2.3. ТАШАББУС БА ДАСТИ ХУДИ МАМЛАКАТ МЕГУЗАРАД

Принсипҳои Париж ва дигар шартномаҳои байналхалқӣ тақозо мекунанд, ки кишварҳои кумакгиранда бояд ташаббуси тарҳрезӣ ва идоракунии стратегияи иқтисодӣ ва барномаҳои рушдро ба дасти худ гиранд. Институтҳои давлатии Тоҷикистон дар марҳилаи пайдоиш қарор доранд ва тамоми қарорҳои зарурӣ дар марказ қабул карда мешаванд. Теъдоди зиёди масоили ҳалталаб баъзан ба қарорқабулкунандагон, ки нисбат ба намоёндагони ҷомеаи байналхалқӣ таҷрибаи камтар доранд, гаронӣ мекунад. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, Ҳукумати Тоҷикистон барои таъмини амнияти озуқавӣ қарорҳои заруриро қабул намуда, сиёсати заруриро ба роҳ мондааст.⁴⁴

Стратегияи Ҳукумати Тоҷикистон оид ба амнияти озуқаворӣ дар «Консепсияи сиёсати аграрӣ» ва «Нақшаи сармоягузорию соҳаи кишоварзӣ» оварда шудааст, ки он ҳамчун як ҷузъи «Стратегияи рушди миллӣ барои солҳои 2006 – 2015» ва «Стратегияи пасткунии сатҳи камбизоатӣ барои солҳои 2010 – 2012» таҳия гашта, дар «Стратегияи миллӣ оид ба амнияти озуқаворӣ» аз с. 2008 ва «Қонуни ҚТ дар бораи амнияти озуқаворӣ» аз с. 2010 ҷойгир карда шудааст. Ин ҳуҷҷатҳо, ки дар ҳамкорӣ бо ҷонибҳои марбута таҳия гаштаанд, ҳадафҳои асосӣ дар самти болоравии ҳосилнокӣ ва маҳсулоти ниҳой ва ҳамчунин самтҳои афзалиятнок, яъне таъмини амнияти озуқаворӣ, аз нав дида баромадани даври давлату ҳукумат дар соҳаи кишоварзӣ, тарғиби рушди саноати кишоварзии Тоҷикистонро муайян менамоянд. Моҳи майи с. 2011 Ҳукумат як Шӯрои амнияти озуқавиро таъсис дод, ки ҳамоҳангсозии фаъолияти тамоми сохторҳои давлатии марбут ба хоҷагии қишлоқ ва саноати хӯроквориро ба ўҳда дорад. Ин кӯшишҳо дар ҳамоҳангӣ бо кӯшишҳои Тоҷикистон дар самти иҷрои Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола ба роҳ монда шудаанд. Новобаста аз баъзе камбудҳои дар ин ҳуҷҷатҳо ҷойдошта, аз қабili интизориҳои ғайривоқеъ аз худтаъминкунӣ бо озуқа, дар якҷоягӣ онҳо як чаҳорчӯберо барои ислоҳоти суръат гирифтаистода ташкил менамоянд.

Ҳукумати Тоҷикистон ҳамаи ин стратегияҳоро дар «Нақшаи сармоягузорию соҳаи кишоварзӣ» муттаҳид намуда, онро ҳамчун як ҷузъи лоиҳаи грантӣ ба «Барномаи

---

⁴⁴Ҷонишини сарвазирӣ ҚТ Муродали Алимардон, «Раванди ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ дар ҚТ», PowerPoint presentation (октябри с. 2009). Пешравиҳо дар стратегияи ислоҳот дар рафти конфронси моҳи апрели с. 2011 дар Душанбе дида барои маъракаи шуда буд, «Ҳуҷҷати якҷоя: Барномаи ислоҳоти соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (август с. 2011).

умумичаҳонии мусоидат ба соҳаи кишоварзӣ ва амнияти ғизой» (GAFSP) дар соли 2010 пешниҳод намуда буд.

Хушбахтона, дар ин самт пешравиҳои устувор дида мешаванд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар якҷоягӣ бо донорҳо механизми тарҳрезӣ ва амалисозии ислоҳоти пайгиروнаи соҳаи кишоварзиро сохта истодаанд, ки он идоракунии об, ҳукуқи моликияти ба замин, рушди деҳот, амнияти озуқавӣ ва иқтисодиёти соҳаи кишоварзиро дар бар мегирад.⁴⁵ Хишти авали ин ислоҳот аллакай гузошта шудааст, ки он хоҳиши Ҳукумат ба гуногунҷабҳа намудани сектори кишоварзӣ мебошад.

Ҷонишини сарвазир оид ба соҳаи кишоварзӣ таи ду соли охир саъю кӯшиши зиёде ба харҷ дод, то ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ оғоз ёбад. Таъсис додани гурӯҳи корӣ аз ҷумлаи масъулони ҳукуматӣ барои таҳия намудани қонунҳои зарурӣ барои ҷорӣ намудани ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ, соҳаи истифодабарии об, муайян намудани даври дурусти ҳокимияти маҳаллӣ дар идоракунии соҳаи кишоварзӣ ва дигар ҷабҳаҳои ислоҳоти аграрӣ – ин ҳама аз ҷумлаи он кӯшишҳо мебошанд. Ҷонишини сарвазир, вазири захираҳои об, вазири кишоварзӣ, дигар масъулони баландпоя ва аъзои гурӯҳи корӣ ҳар тибқи барномаи амал пайваста бо донорҳо вохӯриҳо мегузаронанд, ки дар ин вохӯриҳо намоёндагони Ҳукумати ҶТ маслиҳатҳоро оид ба татбиқи ислоҳот ба хушӣ мепазиранд. Натиҷаи назарраси ин раванд таҳия намудани «Нақшаи коркардашудаи сармоягузори соҳаи кишоварзӣ» мебошад, ки бо назардошти самтҳои афзалиятнок ва маблағҳои мавҷуда таҳия гаштааст. Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF/T) ва ҷомеаи донорҳо дар маҷмӯъ ин кӯшишҳоро пурра дастгирӣ менамоянд.

Албатта, ин саъйи Ҳукумат бепоё нест. Намоёндагони баландпояи ҳукуматӣ ба зарурати ниғаҳдории ҷойҳои корӣ дар минтақаҳои деҳот таъкид мекунад ва меғӯянд, ки пахтазор чунин ҷойҳои кориро таъмин менамояд. Онҳо дар фикри онанд, ки кадом маҳсулоти дигар ҷои пахтаро ҳамчун моли содиротӣ иваз карда метавониста бошад. Бо пеш бурдани раванди ислоҳот мо бояд ба саволи «чӣ метавонад ҷойгузини якказироати пахта бошад?» ҷавоб пайдо кунем. Пешрафти соҳаи кишоварзӣ ва тараққиёти деҳот, ки бидуни фурӯши пахта сурат гирифта, амнияти озуқаворӣ, болоравии даромади сокинони деҳот, баробарии гендериро дар минтақаи камбизоати пахтакор таъмин менамояд, метавонад ба Ҳукумати Тоҷикистон як роҳи алтернативии тараққиёти соҳаи кишоварзиро нишон диҳад, ки дар дигар минтақаҳои Тоҷикистон низ амалӣ намудани он зарур хоҳад буд.

---

⁴⁵ Nino Khatsuriani, M.D., PhD Serosurvey for Vaccine-Preventable Diseases in Tajikistan, 2010, presented in Dushanbe, Tajikistan 2011."

2.4. ТАМАРКУЗ ДАР ВИЛОЯТИ ХАТЛОН

Агарчанде Тоҷикистон кишвари нисбатан хурд аст, вале барои он, ки ин стратегия ба таври бояду шояд дастгирӣ ёбад, захираҳои мавҷуда набояд парешон карда шаванд. Дар гузашта кӯмакҳои донорон, ба хусус ҳамоне, ки аз ҷониби якҷанд донорҳо ироа мегаштанд, ба минтақаҳои гуногуни мамлакат равона мегаштанд. Агарчанде чунин паҳну парешонии кӯмакҳо бештар омилҳои сиёсӣ ва баъзан гуманитарӣ доштанд (то тамоми минтақаҳои кишвари камбизоат аз чунин кӯмакҳо бархурдор бошанд), вале чунин тақсимот расонидани кӯмакро мушкил ва қиммати онро баланд менамуд, аз кумбудиҳои ҷойдошта дарси ибрат гирифтандро душвор мекард ва дар ниҳояти кор ҳеҷ як минтақа наметавонист ба дараҷаи кофӣ кӯмак гирад, то дар ягон соҳа тағйироти куллииеро ноил гардад, ки ин тағйирот барои расидани минтақа ба ҳудукифоягӣ мусоидат намояд. Стратегияи барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF/T) ин қолабро мешиканад ва тамоми саъйу кӯшиши худро дар як минтақа тамаркуз медиҳад.

Барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF) фаъолияти худро дар баъзе ноҳияҳои пахтакори вилояти Хатлон ба роҳ хоҳад монд, аз ҷумла Қубодиён, Қумсангир, Вахш, Носири Хусрав, Ҷилиқӯл, Бохтар, Хуросон, Ҷомӣ, Ёвон, Ҷалолитдини Румӣ ва Сарбанд.

Хатлон минтақаи асосии истеҳсолкунандаи пахта, гандум, меваву сабзавот дар Тоҷикистон мебошад (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4. Аҳамияти кишоварзии минтақаҳои Тоҷикистон тибқи нишондиҳандаҳои гуногун, с. 2009⁴⁶

	Хатлон	Суғд	HTM	ВМБК	Тоҷикистон
Маҷмӯи маҳсулоти кишоварзӣ	45%	25%	26%	4%	100%
Заминҳои <u>дар соҳаи</u> кишоварзӣ истифодашаванда	33%	24%	26%	17%	100%
Заминҳои киштшаванда	49%	32%	18%	1%	100%
Чорвои калони шохдор	40%	27%	26%	7%	100%
Бузу гӯсфанд	39%	31%	21%	8%	100%

⁴⁶ Сарчашма: Вазорати кишоварзии ҶТ, UN FAO ва UN WFP, Ҳисоботи гурӯҳи таҳқиқоти амнияти ғалладона ва озуқаворӣ: Тоҷикистон, 2011 (Душанбе, сентябри 2011), саҳ. 10.

http://www.untj.org/files/library/Crop_and_Food_Security_Assessment_Mission_Report-Tajikistan_2011.pdf

Аҳолии Тоҷикистон дар вилоятҳои Хатлону Суғд дар заминҳои ҳамвор муқим шудаанд. Зичии аҳоли дар вилояти Хатлон нишондиҳандаи баландтарин ба ҳисоб меравад (ҷадвали 5).

Ҷадвали 5. Шумораи аҳоли ва зичии он дар вилоятҳо, 2010⁴⁷

	Шумораи аҳоли	нафар дар 1 км. мураббаъ
Хатлон	2,693,900	109.5
Суғд	2,251,700	88.7
Ноҳияҳои тобеи марказ	1,734,000	60.6
Шаҳри Душанбе	730,500	-
ВМБК	206,300	3.2
Тоҷикистон	7,616,400	53.4

Зиёда аз 50% аҳолии вилояти Хатлон камбизоат мебошанд (ҷадвали 6). Аз сабаби он, ки шумораи аҳоли дар вилояти Хатлон хеле зиёд аст, теъдоди мутлақи аҳолии камбизоат низ дар ин вилоят дар нисбати дигар минтақаҳои Тоҷикистон зиёдтар мебошад.

Ҷадвали 6. Сатҳи камбизоатӣ дар вилоятҳо, 2009⁴⁸

	Хатлон	Суғд	НТМ	Душанбе	ВМБК	Тоҷикистон
Нисбатан камбизоат	33%	31%	27%	20%	36%	30%
Қиддан камбизоат	21%	17%	12%	14%	26%	17%
Маҷмӯъ	54%	48%	39%	34%	62%	47%

Аҳолии вилояти Хатлон зиёда аз 2\3 ҳиссаи даромади хоҷагикоро барои хӯрок сарф мекунанд. Танҳо аҳолии Бадахшон барои маводи хӯроворӣ мутаносибан фоизи зиёдтари даромадашонро сарф мекунанд. (ҷадвали 7).

Ҷадвали 7. Хароҷот барои маводи хӯрокворӣ дар нисбати хароҷоти умумии хоҷагикҳо, январ – июни с. 2010 ва январ – июни с. 2011⁴⁹

	январ – июни с. 2011
Тамоми аҳолии шаҳрҳо	61.9%
Тамоми аҳолии деҳот	60.7%
Вилояти Хатлон	67.9%

⁴⁷ Сарчашма: Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2011, (Душанбе, Оҷонсии омори назди Президенти ҚТ, 2011), саҳ. 16-17, 21-22.

⁴⁸ Сарчашма: ҳамоне, ки барои ҷадвали 1 муайян шудааст.

⁴⁹ Сарчашма: Амнияти озуқавӣ ва камбизоатӣ [*Food security and poverty*], шумораи 2 (Душанбе: Оҷонсии омори назди Президенти ҚТ, 2011), ҷадвали 10, саҳ. 105.

Вилояти Суғд	47.6%
Ноҳияҳои тобеи марказ	66.1%
ш. Душанбе	62.1%
ВМБК	72.1%
Тоҷикистон	61.2%

Яке аз сабабҳои ба маводи хӯрокворӣ сарф шудани ғоизи зиёдтарини даромади оилаҳо дар вилояти Хатлон дар он аст, ки қисми зиёди заминҳои қорами ин вилоят барои кишти пахта истифода мешаванду аҳоли барои дар заминҳои наздиқавлиги меҳнат кардан вақт надорад, то барои истеъмоли худ ва фуруш зироат кишт кунад. Чун онҳо барои сер кардани шикамашон арзонтарин намуди маводи хӯрокворӣ – нонро харидорӣ мекунад, вобастагӣ ба ин намуди маҳсулот имкони гуногунранг кардани дастархон ва баланд бардоштани ғизонокии онро кам мекунад. Аз сабаби он, ки хоҷагии пахтакор ба аъзои худ на ҳамеша ҳаққи меҳнат пардохт менамоянд ва ё аз рӯи одат пас аз фуруштани маҳсулот пардохт менамоянд, деҳқонони ин хоҷагӣ нисбат ба онҳое, ки дар заминҳои наздиқавлиги ва ё хоҷагии хурди деҳқонӣ фаъолият мекунад, бештар ба норасоии мавсимии хӯрокворӣ рӯ ба рӯ мешаванд.

Тибқи натиҷаҳои «Таҳқиқоти вазъи микроэлементиҳои ғизоӣ» (MNSS, ҷадвали 8), ки UNICEF соли 2009 гузаронида буд, дар вилояти Хатлон сатҳи баландтарини норасоии ғизоӣ ба назар мерасад. Бино бар таҳқиқоти антропометрикий, ки дар сатҳи умумичумхури гузаронида шуда буд, теъдоди кӯдакони то панҷсолае, ки вазн ва қадашон барои синну солашон мувофиқ нест, нисбат ба дигар минтақаҳои мамлакат зиёдтар аст. 37%-и кӯдакони то 5-сола қадашон аз меъёр пасттар, 10 дар сади онҳо барои синну солашон камвазн ва 5%-и ин кӯдакон вазнашон барои қадашон номувофиқ мебошад. Ин маълумот бо натиҷаҳои «Таҳқиқоти кластерӣ аз рӯи якҷанд нишондиҳандаҳо», ки UNICEF соли 2005 гузаронида буд, мувофиқат мекунад, ки бинобар он таҳқиқот сатҳи марғу мири кӯдакони то 5-сола (102 марғ аз 1000 кӯдаки то 5-сола) ва марғу мири кӯдакон (81 марғ аз 1000 кӯдак) дар вилояти Хатлон нишондиҳандаи аз ҳама баланд мебошад.⁵⁰

Қариб 3\4 кӯдакони вилояти Хатлон ба норасоии йод гирифташуда, ки ин теъдод дар муқоиса бо арқами умумичумхури (53% кӯдакон) хеле зиёд мебошад. Дар вилояти Хатлон таносуби занони синну соли рӯзроҳдорӣ, ки ҷиддан гирифтори камхунӣ, камвазнӣ ва норасоии йод ҳастанд, хеле баланд аст, аз ҷумла қариб дар бадаи 6 нафар аз 10 зани хатлонӣ норасоии йод мушоҳида карда мешавад.

⁵⁰Dehkan Farms Inside/Out: A Comparative Assessment of Cotton Growing Dehkan Farm Models in Sughd, Tajikistan: Agro Socio Economic Survey & Baseline Report (Dushanbe: CECI Farms Project, November 2006).

Вилояти Хатлон сарҳади дарозтарин бо Афғонистон дорад ва аз ин рӯ хатари таъсири ҷанг ва сарҳадвайронкуниҳои гурӯҳҳои экстремистӣ ба ҳаёти мардумонаш ҳамеша баланд аст. Тамаркузи кӯмакҳо дар ин вилоят ба Тоҷикистон дар таҳкими амният дар ин минтақаи сарҳадӣ мусоидат мекунад. Гузашта аз ин, тараққиёти вилояти Хатлон метавонад намунаи ибрат барои минтақаҳои ҷанубии Афғонистони ҳамсоя гардад. Вилояти Хатлон як райроҳаи табиест, ки мардумони Афғонистонро бо минтақаҳои ғарбии Тоҷикистон, шимоли Қирғизистон ва шарқи Чин мепайвандад. Мусоидат дар баланд бардоштани ҳосилнокии соҳаи кишоварзӣ ва ҷоннок кардани иқтисоди вилояти Хатлон имкон хоҳад дод, ки ин минтақа дар эҳё гаштани «Роҳи нави абрешим» сарм гузорад, ки ин ташаббус Афғонистонро бори дигар ба нуқтаи марказии нақлиётӣ дар Авруосиё табдил дода, барои рушди ноҳияҳои дар ин роҳи муҳими минтақавӣ ҷойгиршуда мусоидат хоҳад намуд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ният дорад, ки системаи идоракунии захираҳои обияшро аз усули идоракунӣ аз рӯи ҷойгиршавии маъмурии хоҷагӣ ба усули идоракунӣ аз рӯи ҷойгиршавии обанбор гузаронад. Аввалин чунин таҷриба дар минтақаи ғарбии вилояти Хатлон гузаронида хоҳад шуд, ки он аз ҷониби Иттиҳоди Аврупо ва Бонки Ҷаҳонӣ маблағгузорӣ мешавад. Фаъолият дар вилояти Хатлон ба барномаи «Озуқаворӣ ба хотири оянда» (FTF) имкон медиҳад, ки ин маблағҳоро дар якҷоягӣ бо донорҳои дигар ба манфиати рушди соҳаи кишоварзӣ ва барои давом додани мусоидат дар таъсисдиҳии ассотсиатсияҳои истифодабарандагони об сарф намояд.

2.5. ТАҶРИБАИ ҶОРИИ БАРНОМАҲОИ ҲУКУМАТИ ИМА ВА ҲАМКОРИИ ДОНОРОН

Ҷамоати донорон дар Тоҷикистон бо ҳам иртиботи мустақкам доранд, ки он дар доираи Шӯрои танзими рушд (ШТР) бо Ҳукумати Тоҷикистон барои рушан намудани афзалиятҳои пешравӣ, пайгирии тараққиёт, ҷонибдорӣ сиёсати дигаргунӣ ва дар вақти зарурӣ барои ба дархостҳои мадад посух гуфтан фаъолият мекунад. Дар ҳайати ШТР гурӯҳҳои кории донорон ва ҳукуматӣ ҳастанд, ки ҳама гуна масъалаҳои рушдро фаро мегиранд. Ҳукумати ИМА гурӯҳҳои кории кишоварзӣ замин ва тандурустиро ҳамраисӣ мекунад, то ки масъалаҳои асосии пешравиро бо мансабдорони сатҳи баланд муҳокима ва доноронро муътақид кунад, то ки имкониятҳо ва захираҳои мавҷударо барои ҳамкорӣ зич истифода баранд.

Фаъолиятҳо дар Хатлон

Ҳукумати ИМА аллакай ба равандҳои вобаста ба амнияти озуқа дар вилояти Хатлон фаъолона машғул мебошад. Дар феҳристи фаъолияти Идораи USAID дар Тоҷикистон ҳоло мавзӯи амнияти озуқа хеле муҳим буда, се барномаи умдаи кишоварзӣ он дар вилояти Хатлон пиёда мешавад: Барномаи хоҷагидорӣ

деҳқонии оилавӣ, Лоихаи самаранокии соҳаи кишоварзӣ ва Лоихаи ислоҳоти замин. Барномаи USAID оид ба хоҷагидорӣ деҳқонии оилавӣ бо созмонҳои шаҳрвандии ҷамъиятӣ ва он ташкилотҳои хусусии миёнараве, ки ба хоҷагиҳои оилавӣ ва ниҳодҳои хурди тиҷоратӣ барои баланд бардоштани ҳосилнокии заминҳояшон, афзудани даромад ва маърифати истифодаи ғизо мадад мерасонанд, кор мекунад. Ин Барнома инчунин барои пешравии кори қариб даҳсолаи USAID барои дастгирии инфраструктураҳои ирригатсионӣ ва асоссиатсияҳои муштариёни об дар маҳалҳо саҳм мегузорад. Лоихаи самаранокии соҳаи кишоварзӣ барои ташаккули силсилаи коркард, таъмин ва истеҳсолкунандагону яклухтфурӯшон бо фирмаҳои хурд ва миёнаи тиҷоратӣ ҳамкорӣ мекунад ва дар айни замон барои такмили баҳши молиявии кишоварзӣ барои хоҷагидорони хурд ва миёнаи тиҷоратӣ ва умуман бизнеси вобаста ба кишоварзӣ саҳм мегузорад.

Лоихаи ислоҳоти замини USAID барои таҳияи асноди ҳуқуқӣ ва такмили сиёсати заминдорӣ ёрии техникӣ мерасонад ва инчунин марказҳои ҳуқуқиро, ки дар соҳаи маърифати истифодаи ҳуқуқии заминдорӣ ва огоҳии ҷомеа маъракаҳо мегузаронанд, дастгирӣ мекунад. Илова бар ин Лоихаи оби тозаи ошомиданӣ шабакаҳои оби нӯшиданиро дар деҳот месозад, иқтидори онҳоро афзун менамояд, барои беҳтар кардани ниғаҳдории саломатӣ ва гигиена саҳм мегузорад. Солҳои қабл барномаи “Хӯрокворӣ ба хотири сулҳ”-и USAID деҳаҳои осебпазири вилояти Хатлонро бо ғизо ва гузаронидани трейнинг дар соҳаи захира ва ниғаҳдории озуқа ва такмили дигар дурнамоҳои чашмрас дастгирӣ карда буд. Вазорати мудофияи ИМА ба USAID барои амалисозии Барномаи беҳбудсозии устувории Тоҷикистон (TSEP) маблағ ҷудо намуд, то вазъи маҳалҳои гирифтори эҳтимолии низоъро устувор намояд. Барномаи TSEP, ки аз ҷониби Mercy Corps пиёда мешавад, лоихаҳои кишоварзӣ, обёрӣ, оби ошомиданӣ ва дигар лоихаҳои вобаста ба инфраструктураи ҷамоат дар ҷанд ноҳияҳои вилояти Хатлон ва он минтақаҳоеро, ки FTF/T фаро гирифтааст, дар амал татбиқ мекунад. Вазорати мудофия ҳамчунин кӯшишҳои Баҳши маводи муҳаддири байналмилалӣ ва ниҳодҳои қудратии Департаменти давлатии ИМА-ро дастгирӣ менамояд, ки ба таҳкими амният ва таъмини муҳити мусоид дар ҳамин навоҳӣ равона шудааст. Қобили зикр аст, ки Вазорати мудофия барномаи миллии дегельмитизатсия ё худ кирмзудоиро (аз ҷумла, дар вилояти Хатлон), ки барои поён фаровардани сатҳи камхунӣ созгор аст, маблағгузорӣ мекунад. Вазорати мудофия ният дорад барои намояндаҳояш дар Афғонистон меваву сабзавоти дар ин кишвар парвариш намударо харидорӣ намояд.

Татбиқи барномаҳои FTF/T дар ҳамкории зич бо фаъолияти дигар донорон дар вилояти Хатлон, бахусус онҳое, ки дар азнавсозии сохтори хоҷагиҳо ва шабакаҳои обёрӣ саҳмгузоранд, сурат мегиранд.

UNDP низ аз соли 1996 ин сӯ силсилаи барномаҳои рушди деҳоти Тоҷикистонро дар амал татбиқ месозад. Ин созмон дар маҳалҳо идораҳо дорад, ки дар онҳо ходимони

маҳаллие кор мекунад, ки минтақаро хуб медонанд. Барномаи ҷамоати UNDP (2010 – 2012), ки аз ҷониби UKAID (DFID) маблағгузорӣ мешавад, дар вилояти Хатлон татбиқ мешавад. Таваҷҷӯҳи ин барнома барои такмили фаъолияти идоракунии маҳаллӣ ва рушди ҷамоатҳо нигаронида шудааст. Алҳол бо UNDP оиди истифодаи якҷояи захираҳо дар сатҳи ноҳия ва ҷамоат гуфтушуниди пешақӣ баргузор шудааст.

Ҳазинаи байналмилалӣ рушди кишоварзӣ (IFAD), ниҳоди Созмони Милалӣ Муттаҳид дар вилояти Хатлон ду барнома дорад. Яке бо номи “Лоиҳаи идоракунии замин ва дастгирии воситаҳои зиндагӣ дар Хатлон” дар ноҳияҳои Балҷувон, Данғара, Мӯъминобод, Темурмалик ва Шӯробод дар тӯли солҳои 2009 – 2015 татбиқ мешавад. “Лоиҳаи рушди чорводорӣ ва чарогоҳҳо”, ки дар ноҳияҳои Шаҳртус, Қабодиён, Румӣ, Фархор, Вахш ва Панҷ амалӣ мегардад, барои солҳои 2011 –2017 дар назар гирифта шудааст.

Рӯзи 9 июни с. 2011 Барномаи умумичаҳонии мусоидат ба соҳаи кишоварзӣ ва амнияти ғизоӣ (GAFSP), ки аз тарафи Бонки Ҷаҳонӣ идора мешавад, барои барқарор кардани шабакаҳои обёрӣ дар вилояти Хатлон маблағгузорӣ карда шуд. Муҳокимаҳои нахустин оид ба танзими ёрии техникии Ҳукумати ИМА бо маблағгузориҳои GAFSP бо маъмурияти Бонки Ҷаҳонӣ, ки GAFSP –ро дар Тоҷикистон идора мекунад, аллақай баргузор шуданд.

Соли 2010 Бонки Ҷаҳонӣ дар ҳамкорӣ бо UNICEF ва Барномаи ҷаҳонии озуқа (WFP) барномаи таҷрибавии беҳдошти озуқа дар вилояти Хатлонро оғоз кард, ки бо маблағгузориҳои Ҳукумати Ҷопон сурат мегирад. Барномаи панҷсола, ки ноябри 2014 ба итмом мерасад аз ҷониби Вазорати тандурустӣ парасторӣ мешавад, аллақай дар даҳ ноҳияи вилояти Хатлон кор мекунад ва дар нақша ҳаст, ки дар ояндаи наздик боз 5 ноҳия ба ин барнома илова шавад. Ҳадафи ин барнома кам кардани сатҳи ноамнии озуқавии камбизоатон ва такмили беҳдошти саломатӣ ва нигоҳубини тифлон ва бачаҳо тавассути фаъолият зерин мебошад: (а) мониторинги истифодаи ғизо дар сатҳи ҷамоат; (б) гузаронидани трейнинг оиди муолиҷаи бемориҳои бачагона; (в) гузаронидани машваратҳо барои баланд бардоштани фарҳанги одоб; (г) тақсими микроэлементҳо; (д) мониторинг ва баҳодиҳӣ. Барои фаъолияти якдигарро такрор накардан ва беҳтар истифода намудани захираҳои мавҷуда кормандони барномаи FTF/T бо масъулони дигар барномаҳо лоиҳаҳоро аз наздик танзим мекунанд.

Аз соли 2005 шуруъ карда Бонки Ҷаҳонӣ “Барномаи рӯйхатгирӣ ва кадастри замин”-ро дар Тоҷикистон, аз ҷумла дар чанд минтақаи вилояти Хатлон татбиқ мекунад. Бонки Ҷаҳонӣ муҳлати ин барномаро, ки соли 2012 хотима меёбад, ба муддати се сол дароз кард. Бонки Ҷаҳонӣ ва Ҳукумати ИМА дар соҳаи ислоҳоти заминдорӣ кишварҳои собиқ Шӯравӣ таърихи 20 - солаи ҳамкорӣ доранд ва ин ҳамкорӣ замоне

пурсамар мешвад, ки ёрии техникии Ҳукумати ИМА дар якҷоягӣ бо барномаҳои аз ҷониби Бонки Ҷаҳонӣ маблағгузоришаванда амалӣ гарданд, то судгирандагони ин барномаи ислоҳоти замин тавонанд на танҳо қитъаи замини худро сабти ном кунанду ҳуқуқи истифодабарии онро соҳиб шаванд, балки дар таъсис додани хоҷагии деҳқонӣ ва мустақилона идора кардани он низ кӯмаки лозимӣ гиранд. Масъулони FTF/T ба ҳамин тарз бо Бонки Ҷаҳонӣ ҳамкорӣ мекунанд.

Бонки рушди Осиё (ADB) барои барномаҳои нави амнияти озуқа ва ё кишоварзӣ имрӯзҳо маблағгузорию густурда намекунад. “Барномаи рушди деҳот”, ки ҳоло онро пиёда мекунад, ба масъалаҳои идораи чарогоҳҳо ва таъсиси “Турӯҳҳои истифодабарандагони чарогоҳҳо” вобаста аст. Ҳарчанд лоиҳаҳои ADB тахминан дар гирду атрофи Душанбе татбиқ мешаванду дар вилояти Хатлон не, вале таҷрибаи онҳо метавонад барои бо ҷамоатҳои вилояти Хатлон кор кардани FTF/T муфид бошад. ADB якҷоя бо Бонки аврупоии таҷдид ва рушд (EBRD) ва Бонки Ҷаҳонӣ дар Барномаи таҷрибавии муқовимат ба тағйирёбии иқлим, ки як бахши бузурги он барои пешбурди воситаҳои рӯзгор дар вилояти Хатлон саҳм мегузорад, иштирок мекунад.

Дар деҳоту ноҳияҳои гуногуни вилояти Хатлон созмонҳои зиёди байналмилалӣ фаъолият доранд. FTF/T кӯшишҳои онҳоро дастгирӣ мекунад ва барои аз сатҳи “кӯмак дар ҳолати бӯҳрон” ба сатҳи “мусоидат ба рушди давомдор” гузаштани барномаҳояшон ба онҳо ёрӣ мерасонад.

Бисёр ниҳодҳои донорон лоиҳаҳоеро татбиқ мекунанд, ки дар сатҳи деҳоти вилояти Хатлон амалӣ мешаванд ва ин гуна фаъолиятро давом медиҳанд. Дар ҳар кучое, ки чунин намудҳои фаъолият мавҷуданд, FTF/T аз онҳо дастгирӣ мекунад ва дар тақмили онҳо саҳм мегузорад. FTF/T тасмим гирифтааст, ки барои расидан ба мақсадҳои умумӣ дар вилояти Хатлон ва ба хотири афзун намудани таъсири муsbати барномаҳои донорон миёни онҳо тавозун эҷод кунад.

Сиёсат ва мониторинг

Дар баробари ба инобат гирифтани самтҳои афзалиятноки Ҳукумати Тоҷикистон мавзӯи ислоҳот дар кишоварзӣ дар партави “Тарҳи фаъолияти форуми рушд”, ки президенти Тоҷикистон тасдиқ кардааст, дар якҷоягӣ бо донорон муайян карда шуда, иҷроиши он дар ҷаласаҳои якҷояи Ҳукумат бо донорон мунтазам таҳлил мегарданд. Моҳе як маротиба муовини сарвазир бо “Шӯрои ҳамоҳангсози тараққиёт” ва вазирони асосӣ ва дигар ҳамтоён мулоқот мекунад, якҷоя пешравихоро пайгирӣ менамоянд, нуктаҳои баҳснокро ҳаллу фасл менамоянду аз намоёндаҳои расмии Ҳукумат ҳисобот мегиранд ва тавсия медиҳад, ки кӯмакҳо ба кадом самти мушаххас равона гарданд.

FAO кӯшишҳои вазоратҳои кишоварзӣ ва мелиоратсияро дар татбиқи лоиҳаҳои хурд дар самти тағйири сиёсати фаъолиятшон дастгирӣ мекунад. Ин

барнома ҳамчунин фаъолияти котиботи сенафараи ислоҳоти соҳаи кишоварзиро маблағгузорӣ мекунад, ки корҳои маъмуриро иҷро мекунад фаъолияти миёни дафтари Муовини сарвазир оид ба соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Шӯрои ҳамоҳангсозии тараққиёт”-ро ҳамоҳангӣ менамояд. “Лоихаи азнавсозии бахши пахтакорӣ”-и Бонки Ҷаҳонӣ як ниҳоди хурди таҳлили сиёсати соҳавӣ дар миқёси мамлакатро дастгирӣ мекунад.

Тавассути “Шӯрои ҳамоҳангсозии тараққиёт” ҳама оҷонсиҳои дутарафа ва бисёртарафаи донорон ва муассисаҳои молиявии байналхалқӣ, ки дар Тоҷикистон фаъолият мекунанд, рушди дурнамои ислоҳоти кишоварзиро дар бахши заминдорӣ, об, амнияти озуқа ва кишоварзии даромадноқ дастгирӣ мекунанд.

Барномаи ҷаҳонии озуқа илова ба лоихаҳои “ғизо дар ивази кор” ва дигар лоихаҳои дар сатҳи ҷамоат амалишаванда, ҳамчунин лоихаи “Системаи мониторинги амнияти озуқавӣ”-ро пиёда месозад, ки ҳар сари вақт дар бораи вазъи амнияти озуқавӣ дар Тоҷикистон ҳисобот нашр мекунад.

Созмони ҷаҳонии тандурустӣ (WHO) ва UNICEF дар якҷоягӣ бо Ҳукумати ИМА ислоҳоти соҳаи тандурустиро дастгирӣ карданд. Созмони ҷаҳонии тандурустӣ (WHO) барои таҳияи дурнамои миллии таъмини озуқа мусоидат менамояд, то стратегияҳои мавҷудаи имрӯзаро дар самти ислоҳоти соҳаҳои тандурустӣ ва кишоварзӣ такмил диҳад. Бонки Ҷаҳонӣ як ниҳоди хурди тарҳрезии сиёсати Вазорати тандурустиро дастгирӣ менамояд, ки FTF низ кӯшишҳои худро дар самти таҳияи сиёсати соҳавӣ бо ин ниҳод ҳамоҳанг месозад.

РУКНИ АВВАЛ: МУСОИДАТ БА ХОҶАГИҲОИ ДЕҲҚОНИИ ХУРД ВА ОИЛАВӢ

Қитъаҳои замини хоҷагиҳои оилавӣ ва хоҷагиҳои деҳқонии хурд ҳаҷми зиёди маҳсулоти кишоварзиро аз рӯи арзиш истеҳсол мекунанд. Вале онҳо ҳанӯз то ба ниҳояти имконоташон дар афзоиши даромадашон ва ҳаҷми истеҳсолот нарасидаанд. Аксари мардуми Тоҷикистон дар рӯзгори хеш аз натиҷаи кори ин хоҷагиҳо вобастагӣ доранд. Бинобарин вазифаи асосӣ барои ба амнияти озуқаворӣ расидан ва сатҳи камбизоатиро поён бурдан ин ба пешрафти хоҷагиҳои оилавӣ ва хоҷагиҳои деҳқонии хурд мадад расонидан аст. Пешрафт даромадро меафзояд, истеҳсоли маҳсулоти зиёдтар ва беҳтар барои истеъмоли хешро вусъат медиҳад ва ҳангоме, ки сухан дар мавриди маърифати истеъмоли ғизо, тағйири фарҳанги иҷтимоиву иртиботӣ ва тавонмандсозии занон меравад, ин пешрафт метавонад барои касб кардани дониши фарохтар ва таҷрибаи беҳтари фарҳанги ғизо ва саломатӣ мусоидат намояд.

3.1. АФЗОИШИ ДАРОМАДҲО

Дар Тоҷикистон зироатҳои асосӣ пахта, ғалла, меваву сабзавот, картошка, шир ва

гӯшт мебошанд. Пахтаву ғалла ба тарзи кишт ба гардон дар хоҷагиҳои деҳқонии бузурги ҷараёни ислоҳот кошта мешаванд. Тавре, ки аллакай таъкид шуда буд, хоҷагиҳои оилавӣ низ як қисми асосии ғалларо истеҳсол меkunанд. Сабзавоту картошка ҳам асосан дар заминҳои хоҷагиҳои оилавӣ кишт мешаванд. Картошка умуман барои фуруш истеҳсол мешавад ва онро дар домани дашту кӯҳҳо, заминҳои, ки дар онҳо пахтаву ғалла парвариш намеkunанд, ба монанди минтақаи Рашт мекоранд ва метавон гуфт, ки ин сазавоти минтақавист. Аксари чорвои Тоҷикистон дар хоҷагиҳои оилавӣ парвариш карда мешаванд, вале аксари гӯшти ба бозор баровардашаванда аз ҳисоби як миқдори ками хоҷагиҳои бузург мебошад шир низ асосан аз ҳисоби хокаи шири воридшуда ба савдо бароварда мешавад.

Баъзе аз ин зироатҳоро деҳқонон барои истеъмоли худ кишт меkunанду қисми дигарашро барои ба фуруш расонидан ва ба даст овардани пули нақд мекоранд.

Таҳлили коркарди зироатҳои асосӣ соли 2010 аз ҷониби “Лоиҳаи самаранокии соҳаи кишоварзӣ”-и USAID ҳамчун як ҷузъи фаъолият барои таҳияи ин дурнамо гузаронида шуда буд. Таҳлилҳои ахиран ба анҷом расида сабабҳои асосии онро муайян намудаанд, ки чаро картошка, ғалла, шир, гӯшт ва пахта барои хоҷагиҳои

деҳқонии оилавии тоҷик зироати муҳим ба ҳисоб намераванд, ки аз кишташон хоҷагиҳо тавонанд даромади худро афзун намоёнд. Ин зироатҳои асосие, ки интиҳоб нашудаанд, дар ҷадвали 1 дар зер нишон дода шудааст.

Сандуқи 1: Ҷамъбасти зироати интиҳобнашуда

Картошка	Дар ҳама минтақаҳо, махсусан дар заминҳои барои кишти пахта ва ё гандум номусоид, кишт мешавад, вале арзиши паст дорад: <ul style="list-style-type: none"> • Интиқол ва фуруш и он дар бозори дохилӣ осон аст; • Ҳосилаш тақрибан баробари дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ аст; • Агарчанде он дар оилаҳо истеъмол мешавад, вале истеъмоли он решаҳои камғизоиро нест намекунад.
Гандум	Зироати асосии ғизоист, ки талаботи зиёд дорад, аммо кишти он дар қитъаҳои хурди замин аз назари иқтисодӣ самаранок нест: <ul style="list-style-type: none"> • Даромад аз он назар ба аксари зироатҳои дигар камтар аст; • Нархи истеҳсоли он дар Қазоқистон нисбатан арзон аст; • Гандуми қазоқӣ аз ҷиҳати сифат болотар ва барои орд кардан <u>мувофиқтар</u> аст.

Milk	<p>Қариб, ки ҳамаи оилаҳо якҷанд чорво доранд, вале ҷамъ овардани маҳсулот ва назорати сифат хеле мушкил аст:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Фарқи даромаднокии он дар муқоиса бо Ўзбекистон ва Қазоқистон 100 % камтар аст; • Чарогоҳҳо ва хӯроки номусоиди чорво ба афзоиши ҳосил ҳалал мерасонанд; • Набудани шабакаи устувор (таъмини хароби барқ дар деҳот)
Гӯшт	<p>Аз ҷиҳати иқтидор хеле даромаднок ва аз протеин бой, вале он душвориҳое, ки барои истеҳсоли шир мавҷуд аст, <u>ҳамон ҳолат низ дар инҷост</u></p>
Пахта	<p>Барои аксари хоҷагиҳои деҳқонӣ зироати асосӣ аст, ки аз ҷониби ҳукумат ҳавасманд карда мешавад, вале аксари хоҷагиҳо аз он даромади ночиз мегиранд:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Занон танҳо ба сифати коргарон меҳнат мекунанд; • Такмили хоҷагиҳои калони тиҷоратӣ, ки ба парвариши пахта машғуланд, дар маркази таваҷҷӯҳи GIZ, ADB, WB ва EBRDTAFF қарор дорад.

Бинобар маҳдуд будани миқдори заминҳои обёришаванда ва зиёд будани қувваи корӣ хоҷагиҳои деҳқонии хурди Тоҷикистонро зарур аст, ки барои афзун кардани даромадашон ба парвариши зироатҳои сердаромад машғул гарданд. Ҳарчанд, ки маълумоти дар ҷадвали 2 овардашуда маҳдуд аст, вале рушан аст, ки меваҳои тару тоза ва сабзавот беҳтарин воситаи ноил гаштан ба ин мақсад мебошанд.

Сандуқи 2: Хулосаи сабабҳои афзалиятнок будани меваву сабзавот

Дастрасӣ	Маълумоти хуб <u>оид ба</u> парвариш, ба хоҷагиҳои оилавӣ наздик ҷойгир шудан (дар ҷойҳои, ки занҳо зиёдтар контрол доранд) ва ҷои дар хоҷагиҳои деҳқонӣ
Имконияти даромад	Ба қатори зироатҳои аз ҳама даромаднок дар Тоҷикистон ворид мешаванд
Имконияти афзоиши истеҳсол	Имконияти густурдаи содирот ба Русия, имконияти афзоиши содирот ба Чин, Шарқи Наздик ва Аврупо дар оянда
Арзишҳои ғизой	Баъзе меваву сабзавот <u>аз ҷиҳати</u> ғизонокӣ хеле муфиданд

Таъсир ба вазъи занон	Дар хоҷагидорӣ ва бозаргонӣ занҳо аллакай нақши асосиро мебозанд; имконият бештари ҷалби онҳо барои қабули қарорҳо ва даромадҳо
Мувофиқат	Барои ҳам хоҷагиҳои оилавӣ ва ҳам хоҷагиҳои калони деҳқонӣ мувофиқ аст

Меваҳо ва сабзавот аз ҷониби хоҷагиҳои оилавӣ зиёдтар истеҳсол мешавад (ҷадвали 9). Ислоҳоти замин ба он оварда расонид, ки ба ҷои колхозҳои замони Шӯравӣ хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ пайдо шуданд, ки метавонанд аз 0,1 гектар то садҳо гектар замин дошта бошанд.

Асноди миллӣ дар бораи ҳаҷми хоҷагиҳо ё оид ба истеҳсоли кадом маҳсулот машғул будани хоҷагиҳои деҳқонии гуногунҳаҷм вучуд надорад. Вале метавон гуфт, ки хоҷагиҳои хурди оилавӣ, ки дар натиҷаи ислоҳоти пурратари замин ба вучуд омадаанд, аксаран бо парвариши сабзавот машғул мебошанд.

Ҷадвали 9. Парвариши сабзавот дар вилояти Хатлон ва Тоҷикистон аз рӯи тарзи хоҷагидорӣ, 2009⁵¹

	Вилояти Хатлон		Тоҷикистон	
	Тонна	Ҷоиз	Тонна	Ҷоиз
Корхонаҳои кишоварзӣ (хоҷагиҳои давлатӣ)	28,890	6%	78,669	8%
Хоҷагиҳои деҳқонӣ (Хоҷагиҳои деҳқонии гуногунҳаҷм, ки дар натиҷаи ислоҳоти заминдорӣ ташкил шуданд)	117,118	25%	293,368	28%
Хоҷагиҳои оилавӣ	315,906	68%	674,822	64%
Ҳамаи хоҷагиҳо	461,914	100%	1,046,859	100%

Ҳукумати Тоҷикистон ҷонибдори рушди истеҳсоли ин зироатҳо барои фурӯши дохилӣ ва содирот мебошад. Ҳукумат барои барномаи махсуси соҳаи боғпарварӣ ва сабзавоткорӣ дар солҳои 2005 - 2010⁵² маблағ ҷудо кард.

Афзудани интиқоли маблағҳои муҳочирони меҳнатӣ талаботи бозори дохилиро ба маҳсулоти боарзиш, аз ҷумла ба мева ва сабзавоти тару тоза зиёд кардааст. Ин

⁵¹ Source: *Регионы республики Таджикистан* (Dushanbe: Presidential Agency on Statistics, 2010), p. 114.

⁵² Tanzila Ergasheva (Department head, Institute of Agrarian Economics of the Academy of Agricultural Sciences of the Republic of Tajikistan), "Institutional and Strategic Conditions for Agricultural Development and Food Security in Tajikistan," PowerPoint presentation (October 14, 2011).

афзоиши талаботи қиддӣ як имкониятест ба хоҷагидорон барои баланд бардоштани ҳаҷми фуруш бо нархи қулай.

Бозори содирот, махсусан дар Федератсияи Русия хеле ҷолиб аст, зеро дар даҳсолаи охир даромади русҳо хеле афзудааст. Ҷойгиршавии Тоҷикистон дар минтақаи ҷанубӣ, дар ҳолати такмил ёфтани пайвандҳои нақлиётӣ, ба он имкон медиҳад, ки ба осонӣ ҳарифони худро дар парвариш ва ба содирот баровардани маҳсулоти барвақтӣ пирӯз шавад. Ба ғайр аз ин, боз як бартариҳои дигари бузургии бозорҳои Русия дар он аст, ки онҳоро бо маҳсулоти зарурӣ пурра таъмин кардан мушкул аст. Талаботи кӯтоҳмуддате барои меваву сабзавоти Тоҷикистон аз тарафи Афғонистон ва Қазоқистон ҳаст, вале дар оянда мумкин аст, ки барои баъзе маҳсулот дар Покистон, Чин ва ҳатто дар Ўзбекистону Шарқи Наздик талаботи назаррас пайдо шавад. (Нақшаи 1).

Нақшаи 1: Имкониятҳо барои азхуд кардани ҳосили афзоишбандаи мева ва сабзавоти Тоҷикистон.

Large Import – Содироти калонҳаҷм; Small Import – Содироти майдаҳаҷм

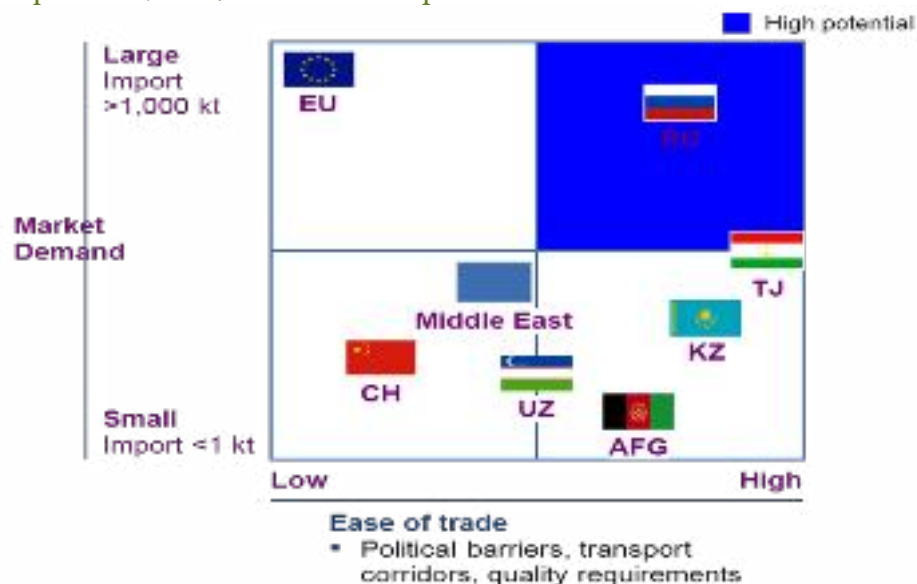
Market Demand – Талаботи бозор; Middle East – Ховари Миёна

High Potential – Имконоти бузург; EU – Иттиҳоди Аврупо

Low – паст; High – баланд

Ease of trade – Озодии тиҷорат

Political barriers, transport corridors, quality requirements – монеаҳои сиёсӣ, гузаргоҳҳо барои нақлиёт, талаботи сифат

Аз байни меваву сабзавоту дар Тоҷикистон кишти пиёз аз ҳама осонтар аст ва аз ин рӯ ба ин зироат бояд бештар таваҷҷӯҳ зоҳир намуд. Пиёзро бо осонӣ нақл ва бе яхдон ҳифз карда мешавад ва аз он даромади хуб ҳам гирифтани мумкин аст. Чун

пиёзи Тоҷикистон барвақттар мерасад, онро аз дигарон пештар ба бозорҳои Русия дароварда фурӯхтан мумкин аст. Муҳим он аст, ки истеҳсоли ин зироат тадриҷан меафзояд. Агарчанде маълумоти расмӣ дар бораи миқдори содирот дар даст нест, вале ин лоиҳаи рушди зироати USAID, ки таи ду соли охир дар амал татбиқ мешавад, бо истеҳсолкунандагон ва содиркунандагон аз наздик ҳамкорӣ мекунад, тибқи маълумоти он, бозори савдои пиёз тавсеа меёбад.

Дар сурати хубтар ба роҳ мондани маркетинг, хоҷагиҳо ба парвариши дигар навъҳои меваву сабзавот ҳавасманд гашта, хоҳиш пайдо меkunанд, ки онҳоро низ бо ҳамин роҳ ба савдо бароранд. Масалан, рушди бақуввати иқтисодиёт дар чанд соли охир ба он оварда мерасонад, ки талабот ба мева ва сабзавоти тару тоза дар бозори дохилӣ низ зиёд шудааст. Ҳарчанд ягон зироат аз ҷиҳати ҳаҷми парвариш баланд нест, вале бодирингу помидори барвақтӣ, мева, карам, картошкаи баҳорӣ ва ангури истеъмолӣ дар якҷоягӣ як бозори фаровонеро барои хоҷагидорони хурде, ки барномаҳои FTF/T онҳоро фаро гирифтааст, ташкил меkunанд.

Навъҳои дигари маҳсулоти содиротӣ низ умедбахшанд. Масалан, сабзӣ ва картошкаи баҳорӣ ҳам ба монанди пиёз маҳсулоти сердаромад мебошанд, чун барои интиқоли онҳо нақлиёти яхдондор зарур нест ва аз парвариши онҳо мисли пиёз даромади хуб гирифтани мумкин аст ва ин ҳосили барвақтӣ барои воридкунандагони Русия низ ҷолиб мебошад. FTF/T мекунад дар таҳлил ва муайян кардани иқтисодии бозор ва маҳдудиятҳои ин маҳсулот ва ҳамчунин пайдо кардани роҳи ҳалли ин мушкилот саҳм гузорад. Таҳлили масъалаи арзишҳои гендерӣ низ гузаронида мешавад, то барои ҳалли мушкилоте, ки чи мардон ва чи занон бо онҳо рӯбарӯ мешаванд, роҳи дурусте пешниҳод карда шавад.

Имконияти содироти молҳои пастсифати арзон ба бозорҳои васеи Русия ва Қазоқистон васеъ мешавад. Масалан, талаботи созмони НАССР (Таҳлили хатарҳо ва нуқтаи назорати бухронӣ), СҶС (созмони ҷаҳонии меъёргирӣ) ва шаҳодатномаи маҳсулот дар ин кишварҳо талаб карда намешавад. Илова бар ин, аксари содиркунандагони тоҷик маҳсулоти худро ба ҳамшаҳриҳои худ, ки дар он кишварҳо кор меkunанду бо якдигар муносибатҳои зичи ҳасана доранд, мефиристанд. Бинобар ин, содиркунандагони тоҷик эътимод бар он доранд, ки мева ва сабзавоти аз ҷиҳати сифат на он қадар баланди онҳо харидорони худро дар бозорҳои на он қадар бонуфуз меёбанд. Ин як омили муҳимест, ки барои рушди содироти маҳсулот ба инобат гирифта мешавад.

Маблағгузориҳои ин афзалиятҳо барои пайдо кардани маблағи худӣ зироаткорони тоҷик барои баланд бардоштани сифати маҳсулоташон мадад мерасонад. Бо чунин пешравиҳо онҳо метавонанд дар бозорҳои анъанавӣ соҳиби афзалиятҳо гарданд ва хавфи гум кардани фурӯшгоҳҳоро бо пайдо кардани бозорҳои нав дар дигар ғушаву канори қитъаи Осиё бартараф кунанд. Такмили сифати кор ва ҷавобгӯӣ будан ба талаботи меъёрҳои баланд аз ҳадаф ва мақсади асосии нақшаҳо барои пешрафти ин

соҳа буда, дар боби минбаъда муҳокима мешавад. Илова бар ин, ташаббуси мазкур бо таъмингарони маҳсулоти аввалияи кишт, истеҳсолкунандагон ва фурӯшандагони бозор ҳамкорӣ намуда, ба онҳо барои беҳтаршавии сифати мол ва ташкили иттиҳодияҳои истеҳсолкунандагон ба хотири ҳалли мушкилоти соҳа ёрии техникӣ мерасонад.

Вақте мо мегӯем, ки боғпарварӣ даромади хоҷагӣҳоро афзун менамояд, ин чунин маънӣ надорад, ки хоҷагӣҳо танҳо ба парвариши меваву сабзавот машғул мешаванд. Маҳсулот ва даромади деҳқонон тавассути имкониятҳои мавҷуда низ метавонад зиёд шавад, зеро ин маҳсулот низ имкон дорад дар қитъаҳои хурди замин ба тарзи интенсивӣ парвариш карда мешавад. Бо вучуди ин, бо гузашти вақт ин гуна комёбиҳо ба худ маблағгузориҳои иловагиро, ки дар хоҷагӣҳои калон ва бедаромад беҳуда банд шудаанд, ҷалб мекунад. Пештарфт дар тарзи хоҷагидорӣ ва таҷрибаи идорӣ барои парвариши як намуди зироат метавонад ба пешрафти истеҳсоли анвоъи дигари зироатҳо барои истеъмоли худӣ хоҷагӣҳои оилавӣ мусоидат кунад.

3.2. ТАКМИЛ ВА АФЗОИШИ МАҲСУЛОТ БАРОИ ИСТЕЪМОЛИ ХОНАВОДАҲО

Парвариши меваву сабзавот барои истеъмоли худӣи хонавода, мисли нигоҳубини аз 1 то 5 ҳайвони калони шохдор, барои оилаҳои деҳоти вилояти Хатлон як кори муқаррарист. Даромади афзуда аз фурӯши зироатҳои дигар дар бозор ин ҳолатро зиёд тағйир намедихад, зеро мардум ба ин одат кардаанд ва маҳсулоти хуруквориашонро табқӣ анъана дар заминҳои худашон парвариш мекунад. FTF/T маблағгузориҳои ин гуна лоиҳаҳоеро, ки барои беҳтар крадани сифат ва миқдори ғизои хонавода, ки аз истеъмоли онҳо аҳли хонавода, махсусан, занону кӯдакон баҳра мебардоранд, идома хоҳад дод.

Дар мавриди меваву сабзавот ҳаминаро бояд гуфт, ки табиист, ки кишоварзон дониши ҷангоми коркарди маҳсулоти барои бозор истеҳсол кардаашонро ҷангоми коркарди заминҳои хурдтари наздиҳавлигиашон низ истифода хоҳанд бурд. Тақвияти дониши деҳқонон дар хусуси интиҳоби зироатҳои серғизо барои истеъмоли хонавода, ки дар чорҷуби барномаи маърифатӣ ва тағйири фарҳанги истифодаи ғизо сурат мегирад, дар оянда миқдори маҳсулоти хурокии серғизоро, ки дар заминҳои наздиҳавлигӣ истеҳсол мешаванду барои истеъмоли худӣи хонаводаҳо равона мегарданд, афзун менамояд.

Такмили парвариши ҳайвоноти хонагӣ ба зиёд шудани миқдори гӯшти серпротеин ва маҳсулоти ширӣ барои истеъмоли хонавода оварда мерасонад. Мушовирони ширкатҳои хизматрасони соҳаи кишоварзӣ дар баланд бардоштани даромад тариқи тарғиби асосҳои тарзи солим нигоҳ доштани чорво саҳмгузор хоҳанд буд. Беҳтар кардани сифати хӯроки чорво, агарчанде хеле муҳим аст, вале мушкил мебошад, зеро миқдори чарогоҳҳо кам буда, хонаводаҳо аз кишти гандум, ки хӯроки асосӣ ба ҳисоб меравад, ба осонӣ даст нахоҳанд касид.

Ҳарчанд хоҷагиҳо имрӯз қисми зиёди гандуми Тоҷикистонро парвариш мекунад, вале манфиати иқтисодии ин зироат на он қадар зиёд аст. Аксари ин зироатҳои дар хоҷагиҳои оилавӣ парваришёфта сифатан пастанд ва дар солҳои камҳосилии ин ғаллаи худӣ, баъди орд шудан, пеш аз истеъмоли бо орди харида омехта карда мешавад. Агар шароити таъмин бо ғалла хеле нигаронкунанда набояд, ғаллаи истеҳсолшуда барои хӯроки чорвои хонагӣ истифода мешавад.

Агар имконияти афзудани даромад бошад, он гоҳ ҳоҷат барои дигар чораҳо намеронад. Он гоҳ хоҷагиҳои оилавӣ ба ҷои парвариши зироати камҳосили ғалла ғайрату кӯшиши худро барои паравариши хӯроки чорво, агар илочи обёрӣ бошад, масалан, юнучқа ва лубиё равон мекунад. Хӯроки аксари чорвои деҳқонон камғизо буда, онҳо асосан ба пода фиристода мешаванд ва ё он алафери, ки соҳибонашон аз заминҳои пасмонда ҷамъ меоранд, меҳӯранд, зеро чарогоҳҳо барои ҳама моли хоҷагиҳо намерасад ва баъзан ҳатто мавриди баҳс ҳам қарор мегиранд. Бо вучуди ин хонаводаҳо намероҳанд аз баҳри чорвоҳояшон гузаранд, зеро он ҳайвонот сарчашмаи боэътимоди пулӣ, шир ва баъзан маҳсулоти гӯштӣ мебошанд.

Бинобар ин, агар даромади хоҷагиҳои оилавӣ афзояд ва амнияти озуқавориашон таъмин гардад, он гоҳ онҳоро муътақид кардан мумкин аст, ки аз кишти ғаллаи камсифат даст кашанду ба парвариши хӯроки серғизои чорво аз қабилӣ юнучқа ва соя (як навъи лубиё) гузаранд. Масалан, соя барои беҳдошти саломатии инсон ҳам хуб аст ва он метавонад маҳсулоти шириро дар истеъмоли иваз кунад. Беҳтар шудани сифати хӯроки чорво ба афзудани ҳосили шир барои истеъмоли хоҷагиҳо меоварад. Агар даромади хонаводаҳо баланд гардад, онҳо имкон пайдо мекунад, ки барои нигоҳубини чорвоҳояшон маблағи заруриро сарф кунанд. Кормандони FTF ҳамчунин бо байторони касбии Тоҷикистон ҳамкорӣ мекунад, то онҳо дар нигоҳубини чорво ба хоҷагиҳои оилавӣ мадад расонанд. Ин, албатта, ба беҳтар шудани сиҳати чорво ва одамон, ки камтар ба бемориҳои аз чорво гузаранда гирифта мешаванд, оварда мерасонад.

3.3. БЕҲБУДИ ҒИЗО ВА БЕҲДОШТИ САЛОМАТӢ

Дар ҷаҳон, аз ҷумла, дар Тоҷикистон масъалаҳои норасоии ғизо ва кабиноатӣ бо ҳам зич иртибот доранд. Намунаҳои истеъмоли ғизо на танҳо аз рӯи сатҳи даромад, балки боз аз рӯи мавҷудият, дастрасӣ ва истифодаи хӯрокворӣ дар хонавода муайян карда мешавад. Аз ин рӯ, кӯшиши беҳтар кардани амнияти озуқаворӣ ва фарҳанги истеъмоли ғизо роҳи усулҳои талаб мекунад, ки на танҳо мавҷудияти ғизо ва дастрасӣ ба он, балки ҳамчунин истифодаи дурусти онро дар сатҳи хонавода ҳаллу фасл намояд. Вақте даромади оила ба дараҷае меафзояд, ки интиҳоб имконпазир гардад, он гоҳ таълими тарзи истифодаи ғизо ва нерумандгардонии занон метавонанд дар баланд бардоштани сатҳи фарҳанги истеъмоли ғизо дар оила кӯмак кунад. Вале, фаъолияти ба беҳбудии вазъи таъмини озуқа равонашуда дар танҳои наметавонад сатҳи тансиҳати модару кӯдак ва таъмини озуқавии онҳоро баланд

бардорад. Баръакс, барои ноил гардидан ба комёбӣ дар самти таъмини ғизои модару кӯдак зарур аст, ки мушкили рафъи норасоии таъҷилӣ ва доимии ғизои модару кӯдак ҳалли худро ёбанд, ки инро аз тариқи омода сохтани дастрасӣ ба хӯроки серғизо, пиёда сохтани чораҳои беҳдошти сиҳати модару кӯдак ва банақшагирии оила ва пайваст кардани чораҳои ба таъмини ғизо равонашуда бо фаъолияти ба беҳдошти сиҳати модару кӯдак бахшидашуда дар сатҳи оила, ҷамоат ва сохторҳои тандурустӣ ба даст овардан мумкин аст.

FTF/T таваҷҷуҳи худро ба пиёдасозии фаъолияти таҷрибашуда дар самти беҳдошти саломатӣ равона хоҳад кард, ки ин фаъолият ба рафъи норасоии ғизо, беҳсозии тарзи хӯрокдиҳӣ ва таркиби ғизо, таъмини эҳтиёҷоти аввалиндараҷаи занону кӯдакон дар соҳаи тандрустӣ, бахусус занони ҳомила ва кӯдакони то 2-сола, мусоидат хоҳад кард. Ин фаъолият, пеш аз ҳама, ба рафъи ҳолатҳои таъҷилии норасоии ғизо равона карда хоҳад шуд, ки барои ин дар сатҳи оила, ҷамоат ва беморхонаҳо пиёда сохтани чорабиниҳое зарур хоҳанд шуд, ки тарзи дурусти ғизодиҳӣ, аз ҷумла то синни 6-моҳагӣ макконидани кӯдак, зиёд намудани миқдори витаминҳо ва минералҳо дар хӯрок, ғизодиҳии иловагӣ ва ҳамчунин пешгирӣ ва муолиҷаи камғизоиро тарғиб менамоянд. Дастгирӣ ва рушди кӯшишҳои FTF/T ҷиҳати беҳтар кардани иқтисоди хонаводаҳо, боғдорӣ ва сариштаи хоҷагӣ барои афзудани дастрасии хӯрокворӣ дар давоми сол гузаронида мешавад. Дар ин муддат таваҷҷуҳ ба такмили донишандузӣ дар бораи беҳтар кардани истеъмоли ғизо ва таҷрибаҳо вобаста ба “1000 рӯзи ҳомиладорӣ” дар ду соли аввал низ дода мешавад. Тавассути дастрасӣ ба маълумот дар бораи беҳдошти саломатии модар ва кӯдак ва банақшагирии оила ва ҳамчунин барои пешгирӣ ва кам кардани таъсири касалиҳои гузаранда ва талаботи давраи ҳомиладорӣ ва ширмаккониву саломатии ҳам модару ҳам кӯдак фаъолиятҳо самараи бештар медиҳанд.

Дар баробари фаъолият дар бахши таъмини озуқа дар хонавода FTF/T чорабиниҳоеро дастгирӣ менамояд, ки ба баланд бардоштани маърифати ғизохӯрии оилаҳои кӯдакҳои то 5-соладор равона шудаанд. Ин чорабиниҳо пеш аз ҳама онҳоеро фаро мегиранд, ки бевосита ба масъалаҳои ғамхорӣ тифл ва ғизодиҳӣ иртибот доранд, аз ҷумла модарон, модаркалонҳо, хушдоманҳо, шавҳарон, пешвоёни маҳаллии дин ва кормандони соҳаи тандурустӣ. Барномаҳои тартибдодашуда дар масъалаҳои оилавӣ мавзӯҳои зеринро дар бар мегиранд :

- Таҷрибаҳои пешқадами ғизодиҳӣ: ширмакконӣ, ғизодиҳии иловагӣ, гузаштан ба хӯроки нимсаҳт ва саҳт, сифат ва гунгуншаклии ғизо бо таваҷҷуҳ ба микроэлементҳо, рафъи камхунӣ;
- Таҷрибаҳои пешқадами ғамхорӣ кардан: риояи гигиена, бахусус дастшӯӣ ва мустаҳаб кардан, кам кардани хавфи беморӣ, афзудани миқдори хӯроки занони ҳомила ва ба фаъолияти корӣ камтар ҷалб кардани онҳо;
- Таҷрибаҳои пешқадами беҳдошти саломатӣ: эмкунӣ, кирмрезонӣ, муайян

кардани ҳомиладорӣ ва нишонаҳои хатари бачапартоӣ, мунтазам гузаштан аз муойинаи духтур пешазтаваллуд кардани тифл ба духтар ва ба ғизо илова кардани таркибҳои оҳандор ва витаминҳо.

Мутахассисони соҳаи кишоварзӣ якҷоя бо хоҷагиҳои оилавӣ роҳҳои гуноногунӣ беҳбудии истеъмоли ғизоро муайян намуда онро такмилу пурра меkunанд. Хоҷагиҳои оилавӣ ғолибан аз ҷониби занҳо идора мешавад. FTF/Т таваҷҷӯҳи худро бештар ба мутахассисони соҳаи кишоварзӣ аз зумраи занон ва гурӯҳҳои худёрирасон, ки аз ҳаминҳо ба хотири истеҳсоли маҳсулот ва ба бозор баровардани он таъсис шудаанд, равон мекунад. Ин гуна фаъолият барои ба захираҳо бештар дастрас шудани занон ва афзудани имконияту тавоноии онҳо барои беҳтар пайдо кардани маълумот дар бораи тандурустӣ ва истеъмоли ғизо тавассути барномаҳои маърифати ғизо, созгор мебошад.

FTF/Т инчунин кӯшишҳои қаблии худро давом хоҳад дод, аз қабилӣ йоднок намудани намак, ки агар ҷиддан амалӣ гардад, ғоидаи зиёде хоҳад овард. Норасоии йод ба азхудкунӣ ва малакаи маърифатии бачаҳо таъсири манфӣ расонида, солоне дар миқёси ҷаҳон бо нуқси равонӣ таваллуд шудани 18 миллион тифл сабаб мегардад. Ҳатто норасоии камтарини йод ба бемории равонӣ сабаб мешавад. Оқибатҳои норасоии йод бебаҳс аст, зеро он қобилияти омӯзиширо суст ва иқтидору имконияти иқтисодии инсонро заъиф мегардонад. Норасоии йод дар давраи ҳомиладорӣ хавфи бачапартоӣ, таваллуди кӯдаки мурда ва марғу мири навзодро зиёд мекунад. Бинобар таҳлилҳои молиявии Бонки Ҷаҳонӣ пурқувват кардани “Барномаи умумиҷаҳонии йоднок намудани намак” дар Тоҷикистон метавонад яке аз фаъолиятҳои пурсамари арзишнок гардад, ки барои беҳбудӣ бахшидини истеъмоли ғизо дар кишвар мусоидат намуда, ғоидаи иқтисодияш солоне ба 5 миллион доллар ё худ 30 : 1 баробар аст.

Варақаи иттилоотии Бонки Ҷаҳонӣ, ки ҳангоми тарҳрезии лоиҳаи ҷорӣ он оид ба такмили ғизо дар вилояти Хатлон истифода шуда буд, ҷадвали “Омилҳои фавти кӯдак дар Тоҷикистон”-ро дарбар мегирад (Ҷадвали 10).

Ҷадвали 10. Омилҳои фавти кӯдак дар Тоҷикистон⁵³

Омилҳои бевосита:	Омилҳои бевосита:
Давари кӯтоҳи ширмакконӣ	Камбизоатии хонаводаҳо
Таъхир дар эмгузаронӣ	Сатҳи пасти маърифати модарон
Истифодаи нокифояи ORT ҳангоми бемориҳои дарунравӣ	Ноамнии озуқавии хонаводаҳо

⁵³ Source: Anne Bakilana and WeziMsisha, “Tajik Child Health: All Hands on Deck,” *Europe and Central Asia Knowledge Brief*, volume 11 (Washington, DC: World Bank, December 2009), p. 2.

Муроҷиати ками пеш аз таваллуд ба табибон	Дар деҳот ҷойгир будани хонаводаҳо
Норасоии микроэлементҳо	Номусоидии маҳалли зист
Шумораи зиёди бачапартоӣ ва мурда таваллуд кардан	Истеъмоли оби <u>ошомидани</u> ифлос ва шароити пасти санитарӣ
Истифодаи нокифояи воситаҳои пешгирӣ аз бордоршавӣ	Дар масофаи дур воқеъ гаштани дармонгоҳҳо

Фаъолияти FTF/T бо роҳи ба ҳам наздик кардани лоиҳаҳои Ҳукумати ИМА оид ба кишоварзӣ, об, санитарӣ ва сиҳатии омма ва ҳамкориҳои зиҷ бо донороне, ки дар ин бахшҳо фаъолият доранд, дар минтақаҳои фарогирӣ барномаҳо якҷанд аз ин омилҳои номбаршударо дар бар хоҳанд гирифт. FTF/T бо Бонки Ҷаҳонӣ, лоиҳаҳои иҷтимоии Вазорати мудофияи ИМА ва дигар донорон барои барқарор ва ба фаъолият омода кардани иншоотҳои тандурустии маҳаллаҳо ва беҳтар кардани сифати оби ошомидани ва ҳолатҳои санитарӣ ҳамкорӣ хоҳад кард.

РУКНИ II: БУНЁДИ ЗАРФИЯТИ ТАШКИЛОТҲОИ МАҲАЛЛӢ ВА СОЗМОНҲОИ ҶАМӢИЯТӢ

Аксари кишоварзони тоҷик ба маълумоти муосири бозаргонӣ ва ё таҷрибаҳои тақмилиёфтаи соҳаи кишоварзӣ ва хоҷагидорӣ ба таври маҳдуд дастрай доранд. Агар чунин дастрасӣ дошта бошанд ҳам, барои истифодаи боидроконаи он таҷриба имконият надоранд. Тадричан афзун ва мӯътадил гардонидани даромад барои аксари кишоварзон шароити зарурист барои оғози ҷустуҷӯи чунин дониш. Дарки он, ки онҳо метавонанд бисёртар пулдор шаванд, аз як тараф, ва фазои соҳибкорӣ, ки ба онҳо имконият медиҳад, то тавонанд миқдори зарурии маблағро ба нақша гиранд, аз тарафи дигар, омилҳоеанд, ки соҳибкоронро барои ҷустуҷӯи маълумот ва дониш ҳавасманд мегардонанд, то муҳити маҳдуди нормативи бизнесро, ки имрӯз хоҷагиҳои деҳқонии хурди тоҷик дар он воқеъ гаштаанд, ба заминаи мувофиқи фаъолияти корӣ иваз кунанд.

Калиди асосӣ барои афзудани даромад ва паҳн кардани дониш ин пайдо намудан, сохтан ва дастгирӣ намудани чунин воситаҳои паҳнкунӣ мебошад. Имрӯз аксари деҳоти тоҷик аз дигар минтақаҳои мамлакат ҷудо мебошанд. Агарчи аксари деҳқонон дар хоҷагиҳои калон ба сифати коргари кироӣ кор кунанд ҳам дар асл аз ҷағраи нодорӣ машаққат мекашанд. Норасоии воситаҳои нақлиёт ва барқ дунёи онҳоро бо ҳамон масофае маҳдуд кардааст, ки бо ҳар ба он ҷо рафтан мумкин аст, агарчанде онҳо аз бозори деҳа на танҳо бо лундаи ҷой ва ғўгирд бармегарданд, балки баъзан дискҳои арзони филмҳои Ҳолливудро низ ҳамроҳ меоранд, то дар он ҷанд соате, ки барқ фурузон мешавад, тавонанд он наворҳоро тамошо кунанд. Бисёр

деҳқонон телефони мобилӣ доранд, барқ зуд-зуд хомӯш мешавад ва нархи молҳо ҳам чандон арзон нестанд.

Барои кам кардани ин ҷудой пайдо кардани васоите зарур аст, ки ба воситаи онҳо ба деҳот тағйиротҳо ворид карда шаванд. Инҳо, пеш аз ҳама, хизматрасонии муассири соҳаи кишоварзӣ, рушди созмонҳои ҷамъиятии деҳавӣ ва мустаҳкам кардани афзудани масъулияти ҳукумати маҳаллӣ дар сатҳи ҷамоатҳо мебошанд.

4.1. ХИЗМАТРАСОНИИ СОҲОИ КИШОВАРЗӢ

Дурнамои FTF/T қисман бо дарки он таъсис ёфтааст, ки ҳам ҳукумат ва ҳам ҷомеаи шаҳрвандӣ аз қобилияти зарурии таҳлилӣ ва маъмури бархурдор нестанд. Барои он, ки FTF/T комёб гардад, воситаҳои расидан ба деҳқонону хоҷагиҳои деҳқонӣ, яъне системаи хизматрасонии соҳаи кишоварзӣ бояд дар он ҷойҳое, ки вучуд надоранд, таъсис дода шаванду дар он ҷойҳое, ки вучуд доранд, ба пешравии кори онҳо мусоидат карда шавад⁵⁴. FTF/T фаъолияти худро ба ташкил ва дастгирӣ кардани ҳама намуди созмонҳои худхизматрасони деҳот, бахусус ба гурӯҳҳои занон, равона мекунад ва кӯшиши ба ҳарч медиҳад, ки деҳқонзанон ба ҳама гуна барномаҳо ва хизматрасониҳои соҳаи кишоварзӣ дастрасӣ дошта бошанд.

Марказҳои маслиҳативу машваратии замонавӣ гуногуншакланд ва деҳқонон имкон доранд, ки аз манбаъҳои гуногун маслиҳат гиранд. FTF/T хизматрасониро тариқи ҳам сектори хусусӣ ва ҳам сектори ҷамъиятӣ ба роҳ хоҳад монд, то аз афзалиятҳои онҳо дар ҷои зарурӣ истифода барад, аз ҷумла ҳангоми баррасии эҳтиёҷоти гурӯҳҳои занон.

Дар бахши хусусӣ барнома зарфияти иштирокчиёни занҷири афзоиши арзишро такмил медиҳад, то онҳо тавонанд, ки ба хоҷагиҳои деҳқонии бузург ёрии техникӣ расонанд. Ин гуна фаъолиятҳо барои ширкатҳои пешқадам, ки бо таъмини маводи аввалияи кишт ва маҳсулоти кишоварзӣ машғуланд, марказҳои нави судоварро таъсис медиҳанд ва ҳамчунин кори машваратчиёни мустақилро низ пурра мекунанд.

Ба зами ин, барнома зарфияти марказҳои ҷамъиятии хизматрасонии соҳаи кишоварзиро низ афзун менамояд, то онҳо тавонанд дар ташкили хоҷагиҳои деҳқонии хурд мусоидат намоянд, ки ин хоҷагиҳо бинобар имконоти заифи молиявӣ наметавонанд аз хизматрасонии ширкатҳои тичоратии соҳаи кишоварзӣ истифода баранд. Ҷунин хоҷагидорон, ки одатан занҳоянд, ба гурӯҳҳои хурди худёрирасон тақсим мешаванд, то аз ҳамдигар дар бораи маводи аввалияи кишт, усулҳои истеҳсолот ва имкониятҳои бозор дониш надӯзанд. Мақоми зан баландтар мешавад, вақте онҳо якҷоя дар гурӯҳҳо кор мекунанд. Дастгирии гурӯҳ ба ҳар як зан

---

⁵⁴ Anne Bakilana and WeziMsisha, "Tajik Child Health: All Hands on Deck," *Europe and Central Asia Knowledge Brief*, volume 11 (Washington, DC: World Bank, December 2009), p. 2.

он имкон медиҳад, ки худро нерӯманд эҳсос кунад ва дар маҳалла соҳиби суҳан гардад ва барои идора кардани захираҳои хоҷагии оилавӣ ҳукуқи зиёдтар пайдо кунад. Имрӯз барои нерӯманду ғайрифаъол гардидани занҳо дар Тоҷикистон шароити фароҳам расидааст, зеро тахмин як миллион мард оилаҳои худро дар хоҷагии деҳқонӣ тарк намуда, барои ҷустуҷӯи кор ба сифати муҳоҷири меҳнатӣ ҷилои ватан кардаанд.

Ин барнома ҳамчунин зарфияти сохторҳои мавҷудайи соҳаи кишоварзии ҳукумати маҳаллиро баланд мебардорад, то онҳо ба гурӯҳҳои худёрирасон хизматрасонии машваратиро пешниҳод карда ва дар баъзе ҳолатҳо нақши ташкилкунандаро низ иҷро намоянд.

Бахши ҷамъиятӣ ҳамчун як ниҳоди иловагӣ метавонад ба хоҷагии деҳқонии хурд машварат диҳад ва ё ба онҳо маблағи бебозгашт ироа кунад, то онҳо тавонанд аз хизматрасониҳои соҳаи кишоварзии созмонҳои ғайридавлатӣ истифода баранд.

Барои дар ин ҷода комёб шудан FTF/T бояд дар суръат бахшидани тағйири тарзи идоракунии соҳаи кишоварзӣ аз вазъии имрӯзаи «аз боло ба поён» ба тарзи бозоргонии «аз поён ба боло» сарм гузорад. Ҳукуматҳои маҳаллӣ дар гузашта на ҳамеша гуногуншакли зироатҳои кишоварзиро ҷонибдорӣ мекарданд, вале онҳо як ниҳоди хеле муҳиме дар сатҳи ҷамоатҳо мебошанд барои осон намудани тавсеаи хизматрасонии соҳаи кишоварзӣ ба хоҷагии деҳқонии оилавӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ.

Лоихаи USAID оид ба Таҷдиди Хадамоти Иттилоотӣ ва машваратӣ дар соҳаи кишоварзӣ (Modernizing Extension and Advisory Services) барои таъмини таҳияи нақша ва ироаи ёрии техникӣ дар ин соҳа истифода хоҳад шуд. Ин лоиҳа дар таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои хизматрасонии соҳаи кишоварзӣ яке аз пешқадамхост ва кӯшиш мекунад, ки FTF/T аз таҷрибаи наватарини ҷаҳонӣ дар ин соҳа бархурдор гардад.

4.2. ТАВАҶҶҮҲ БА НАҚШИ ЗАНОН ҲАНГОМИ ИҶРОИ ЛОИҲО

Дастрасии маҳдуди занон ба захираҳои хоҷагии оилавӣ на танҳо аз анъанаҳои консервативии оилавӣ вобастагӣ дорад. Камтар сарф кардани даромади оила барои соҳиби касби даромаднок кардани занон аз омилҳои дигар ба ҳисоб меравад. Чун онҳо нисбат ба мардон донишу малакаи камтар доранд, табиист, ки фикри онҳо ҳангоми ҳалли масоили хоҷагидорӣ камтар ба инобат гирифта мешавад.

Кӯшишҳои FTF/T оид ба ривож додани хизматрасонии соҳаи кишоварзӣ расонидани кӯмак ба хоҷагии деҳқонииро дар назар дорад, ки дар онҳо занон даври асосиро мебозанд, то бо ин роҳ нақши онҳоро дар оила баланд бардошта, раёиашонро ҳангоми истифодаи захираҳои оилавӣ муҳим гардонад.

Тавачҷӯҳ ба занон маънои аз мадди

назар дур кардани мардонро надорад.

FTF/Т эътироф мекунад, ки мардон низ барои дарк ва ҳалли мушкилоташон ҳангоми ба даст овардани даромад ба хотири бехбуди зиндагӣ эҳтиёҷ доранд. Роҳҳои зарурии расонидани мадад ба мардон дар гирифтани маълумот дар мавриди ғизо ва умуман тақмил додани вазъи саломатӣ мебошад.

Ҳангоми тарҳрезии хизматрасониҳо ҳатман нақши занон ба назар гирифта мешавад. Барои бехтар дарк кардани масъалаҳо ва фаъолияти афзалиятнок ва барои муайян кардани усулҳои бехтари ба роҳ мондани хизматрасонии соҳаи кишоварзӣ ва дигар намудҳои хизматрасониҳо ба занон таҳқиқотҳо гузаронида мешаванд. Бо назардошти урфу одати миллии барои гузаронидани чорабиниҳо бо занони деҳот лозим аст, ки аз зумраи занон тренерҳо тайёр карда шаванд. Лоихаҳои қаблии донорҳо тренерони ботаҷриба ва ҳубро дар бисёр ҷамоатҳои вилояти Хатлон тайёр кардаанд. Ба ҳамин тариқ, қадами аввалин ҳангоми кор бо занон ин пайдо намудани тренерон ва намояндагон дар маҳалҳо аз зумраи занон мебошад.

Ин гурӯҳи занҳо минбаъд ҳамчун ташкилотчиёни маҳаллӣ дар паҳн намудани ҳама гуна дастуру маълумот мадад хоҳанд расонд. Агар фаъолияти онҳо ҳамчунин бо баъзе корҳои начандон вазнини ҷисмонӣ аз қабili гузаронидани қубурҳои оби ошомиданӣ ё ташкили намоиши маҳсулоти кишоварзӣ вобаста бошад, пас онҳо имкон пайдо мекунанд, ки мушкилоти асосии маҳаллоро бештар аз худ кунанд ва дар оянда фаъолияти худро барои ҳалли чунин масоил равона намоянд.

Он гоҳ аксари деҳот соҳиби чунин ходимони ғаёл аз ҳисоби занҳо мешаванд, ки барои ба онҳо мадад расонидан омода ҳастанд. Занҳоро, ҳам ҳавасманд бояд кард ва ҳам дар ҳолати зарурӣ таҳти ҳимояи худ гирифт .

Масалан кормандоне, ки дар лоихаҳои аз ҷониби Ҳукумати ИМА дастгирӣ шаванда фаъолият мекунанд, бояд ҳатман дар тренингҳои бахшида ба мавзӯҳои гендерӣ доир гардида ширкат варзанд.

Ссиёҳнависи қонунҳое, ки тибқи барномаҳо таҳия мегарданд, то ҷое ки имконият ҳаст ҳатман бояд бандҳоеро, ки барои барҳам задани нобаробарии гендерӣ равона шудаанд дар бар гиранд. Бояд кӯшиш кард, ки дар Қонун дар бораи Оила ва Кодекси Шаҳрвандӣ тағйиротҳое ворид карда шаванд, ки муқаррароти онҳоро барои зану мард баробар кунанд ва механизми татбиқи онҳо ҳатман омилҳои гендериро ба назар гирифта бошанд.

Ҳама кӯшишҳо барои пешбурди ислоҳоти кишоварзӣ бояд иштироки пурраи занонро дар назар дошта бошад, то онҳо тавонанд ба порчаи замини худ соҳибӣ кунанд ва захираҳои обиеро, ки барояшон муайян шудааст, тавонанд таҳти назорати худ гиранд. Занон дар аксар ҳолатҳои хурди деҳқонӣ нақши асосиро мебозанд ва бояд, ки аз дониши агрономӣ, тандурустӣ ва бехатарӣ ҳадди ақал дар баробари мардон бархурдор бошанд.

4.3. ДАСТГИРИИ СОЗМОНҲОИ ҶОМЕАИ ШАҲРВАНДИИ МАҲАЛЛӢ

Мушовирони соҳаи кишоварзӣ ҳамчунин дар таъсиси гурӯҳҳои гуногуни ҷирирасони *деҳот* мусоидат мекунанд, бо созмонҳои мавҷудаи ҷамоатӣ ва СҶҲ-и маҳаллӣ ҳамкорӣ мекунанд, дар фаъолияти кумитаҳои мавҷудаи ва ё навташкилшудаи рушди деҳа, ки аз муаллимон, пешвоёни динӣ, сиёсатмадорон, духтурон ва занон иборатанд, ширкат меварзанд.

Бисёр мардуми деҳот камбизоатанд ва кормандони лоиҳаи FTF/T-ро зарур меояд, ки ба СҶҲ ва созмонҳои ҷамоатӣ бурсҳо (грантҳо) ҷудо намоянд, то фаъолияти ба амнияти озӯқавии ҷамоатҳо равонашударо дастгирӣ кунанд.

5. РУКНИ Ш: БА ИТМОМ РАСОНИДАНИ ИСЛОҲОТИ КИШОВАРЗӢИ МУАССИР ДАР НОҲИЯҲОИ ҶУДОГОНАИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН

Танҳо ҳукумати марказӣ метавонад ислоҳоти соҳаи кишоварзиро дар сатҳи миллий ба анҷом расонад. Вале, бо дарназардошти захираҳои маҳдуд ва бовари ноустувор, Ҳукумати ҶТ имрӯз наметавонад ислоҳоти дар назар доштаро дар сатҳи зарурӣ пиёда созад. Бинобар ин, барои афзун намудани эътимоди ҳукумат ва ҷалби маблағгузори зарурӣ қадами нахустин дар аввал намоиши бомувафакқияти татбиқи барномаи ислоҳот дар миқёси як вилоят бояд бошад. Ҳукумати ҶТ омодааст бар он иқдом намояд ва кӯмакхоро ба хушӣ мепазирад, то тавонад натиҷахоро ҷиддитар назорат карда, муътақид бошад, ки ҳукуматҳои вилоятӣ, ноҳиявӣ ва маҳаллӣ сиёсати миллиро дар ин самт ба дараҷаи бояду шояд мавриди ичро қарор медиҳанд. Барномаи FTF/T зербинои асосии ин кӯшишхоро дар ҳамкорӣ бо Ҳукумати Тоҷикистон ва дигар донорон мебинад, ки мақсади он на танҳо расидан ба натиҷаи дилхоҳ дар вилояти бузургу зерҳадафи Хатлон, балки нишон додани ҷиҳатҳои мусбати ислоҳот барои татбиқи он дар сатҳи умумимиллӣ мебошад. Вақте, ки соҳаи кишоварзӣ барои сокинони деҳот бахши даромаднок шуд, талабот ба ислоҳоти воқеӣ меафзояд ва воқеан ҳам метавонад аввал дар ноҳияҳои фарогири барномаи FTF/T ва сипас дар тамоми Тоҷикистон таъсири мусбат расонад.

5.1. ИСЛОҲОТИ ҶОРИИ СОҲАИ КИШОВАРЗӢ

Ислоҳоти муҳими миллий, ки имрӯз пиёда мешавад, ин намуди фаъолиятҳоро фаро мегирад:

- Рушди иттиҳодияҳои истифодабарандагони об ҳамчун як қисми схемаҳои идораи дарёхонаҳо;
- Ислоҳоти андоз ва қонунгузорӣ;
- Ислоҳоти ҳукумати маҳаллӣ;
- Ислоҳоти фазои соҳибкорӣ;

- Рушди бозори замин;
- Такмили системаи маблағгузории соҳаи кишоварзӣ.

Барномаҳои FTF/T дар самти рушди соҳаи кишоварзӣ ва озуқа, дар якҷоягӣ бо Барномаи умумичаҳони мусоидат ба соҳаи кишоварзӣ ва амнияти ғизой (GAFSP) оид ба инфраструктураи ирригатсионӣ, лоиҳаи Бонки Ҷаҳонӣ доир ба ҳуқуқи истифодабарии замин ва дигар барномаҳои донорон ислоҳоти мазкурро дар вилояти Хатлон амалӣ месозанд.

Барпо намудани хоҷагиҳои аз ҷиҳати тижоратӣ устувор ва даромаднок барои ҳалли масоили ниғаҳдории корҳои обёрии гаронбаҳо ва пардохти маблағи обёрӣ мадад мерасонад. Мусоҳибон борҳо таъкид кардаанд, ки вақте деҳқонон дар мавриди зарурӣ ва дар ҷои зарурӣ об намегиранд, онҳо барои чунин обгирӣ пул пардохт нахоҳанд кард. Вале деҳқонон мефаҳманд, ки меваву сабзавоти даромаднокро руёнида метавонанд ва, онҳоро барои ҷудо кардани маблағ ҷиҳати заҳбуртозақунӣ ва обёрӣ осонтар метавон мӯътақид кард. Вақте аъзои ассосиатсия ҷудо кардани маблағро ба истифодабарандагони об натиҷаи мусбати фаъолияти худ мебинанд, онҳо қарзашонро (аз ҷумла, андози маҳаллиро) бе ҳеҷ мамоният пардохт мекунанд. Раванди иқтисодӣ худ нишон медиҳад, ки кадом иншоот воқеан ҳам зарур аст қадоми аз аҳамият холист.

Раванди хусусигардонии корхонаҳо дар Тоҷикистон ҳанӯз пурра ба охир нарасидааст. Аксари корхонаҳои бузург танҳо ба корпоратсияҳои давлатӣ табдил дода шудаанд. Корхонаҳои хурд ва миёна ҳам ба тарзи норушан хусусӣ карда шуданд ва имрӯз ба ҷои рақобат қардан монополияро ташкил намудаанд. Барои рушди коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ва афзун гардонидани маҳсулот монеаҳои дар ин соҳа бударо бартараф намуда ба таври ҷиддӣ бояд ихтисор кард, то ки барои бизнес шароит фароҳамтар гардад.

Барои истифодаи самараноки замин, деҳқонон бояд барои маҳсулоти худ бозор дошта бошанд ва ҳамчунин онҳо бояд ба маводи аввалияи кишт таъмин гараданд, то маҳсулоти худро рӯёнд. Бе пеш бурдани фаъолияти босамари коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ, ҳуқуқи моликият ба замин ва ё ҳуқуқи истифодабарии он ҳеҷ маъние надоранд. Деҳқонон он ҳуқуқҳоро қадр намекунанд, зеро медонанд, ки дар амал аз он ҳуқуқҳо истифода карда наметавонанд ва он ҳуқуқҳо дар ниҳояти кор ба дасти ҷаллобони замин меафтад. Ба ҷои хоҷагиҳои бузургро шикаста ба хоҷагиҳои хурд табдил додан, ки мақсад аз он паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва афзудани баробарии иҷтимоӣ мебошад, ин ислоҳот дер ё зуд ба ҷамъ шудани замин дар дасти ҳолдинҳои бузург ва ба табақаи камбизоат табдил ёфтани аксари аҳолии деҳот оварда мерасонад.

Кӯшишҳои имрӯзаи ислоҳоти замин ба дурнамои макроиқтисодӣ, махсусан барои

барҳам додани субсидияи соҳаи кишоварзӣ равона шудаанд ва имкон медиҳад, ки ҳуқуқи истифодабарии замин, мисли дигар коғазҳои қиматнок, ба савдо бароварда шавад. Тавре ки маълум аст соҳибони саҳмияҳои ҳуқуқи истифодабарии замин саҳмияҳои худро ба гарав монда, дар ивазаш барои давраи солони киштикор маблағи даркориро пайдо мекунанд ва бо ин роҳ давлатро аз пардохтани субсидия раҳо менамоянд. Вале ин фарзия эҳтиёҷ ба маблағҳои қорӣи солони ва зарурати маблағ барои фаъолияти дарозмуддатро рушан намекунад. Дар кишварҳои иқтисоди бозаргонӣ пешрафта қарзи ниҳонӣ деҳқонон бо арзиши заминашон кафолат дода мешавад, аммо барои гирифтани қарзи истеҳсоли солони ба гарав гузоштани ҳуди маҳсулоти киштишаванда кифоя аст. Зеро деҳқоне, ки барои гирифтани қарзи солони заминашро ба замонат мегузорад, ҳатман муфлис мешавад. Барои такмил додани шеваи гирифтани қарз бо гарави маҳсулот ва чорвои хоҷагӣ зарур аст, ки бо институтҳои қарздиҳанда кор бурда шавад ва ҳамчунин ба деҳқонон намоиш дода шавад, ки чӣ тавр ин механизмҳо метавонанд ба таври одилона ва пурсамар кор кунанд.

Шаҳрвандони Тоҷикистон дар соҳаи иқтисоди бозаргонӣ рушдёфта таҷрибаи кам доранд ва дар натиҷа онҳо чӣ тавр бунёд кардани иқтисоди бозаргониро наметавонанд ва манфиатҳои онро дарк ҳам намекунанд. Бояд нишон дод, ки ҳама гуна ислоҳот, ки барои гузаронидани онҳо ҷидду ҷаҳд шудааст, дар амал метавонанд барои пешрафти амнияти озуқа ва рушду пешрафти мунтазами иқтисодиёт як муҳити тозае эҷод кунанд. Татбиқи барномаи ислоҳоти кишоварзӣ дар вилояти Хатлон аз якҷанд ҷиҳат хеле таъсирнок мегардад. Ин вилоятро дили соҳаи пахтакорӣи ҷумҳурӣ меҳисобанд ва чун дар сарҳади Афғонистон воқеъ гаштаасту дар сурати дар он ҷо сар задани нооромӣ, метавонад ба ҷумҳурӣ оқибатҳои нохуше ба бор орад. Инчунин, аз сабаби таъмин набудани амнияти озуқавӣ ва теъдоди зиёди мардуми камбизоат доштан, намоиши муваффақият дар вилояти Хатлон метавонад барои дар миқёси мамлакат роҳандозӣ шудани барномаи нақши мусбат бозад.

5.2. ИСЛОҲОТИ СИЁСАТИ МИЛЛӢ

Тоҷикистон мамлакати унитарист(воҳид), на федералӣ. Аз ин рӯ, ҳама гуна тағйироти расмӣ – қонунҳо, низомномаҳо ва дастурҳо, - бояд дар сатҳи милли қабул карда шаванд.

Ба Ҳукумати Тоҷикистон имконияти сиёсатсозӣ ва мониторинг намерасад. Аксари мутахассисони онҳо, ки воқеан ҳам солҳои зиёд ҳамчун қосибӣ қори худ шинохта шудаанд, мисли қормандони ҳукумати дар дигар гӯшаҳои дунё, масруфи ҳал кардани масоили доғи рӯз ҳастанду барои таҳия ва иҷрои ташаббусҳои ҳуб қоркардашудаи дарозмуддат вақт надоранд. Шумораи пажӯҳишгарон ва таҳлилгароне, ки сиёсатмандон метавонанд ба онҳо тақя кунанд, хеле қаманд. На мутахассисон ва на сиёсатмандон барои қор дар шароити иқтисоди бозаргонӣ таҷрибаи қоғӣ надоранд ва аз ин рӯ дар аксари мавридҳо онҳо аз масъалаҳои

бунёди беҳабар мемонанд.

Соҳтори Ҳукумати Тоҷикистони имрӯза ҳанӯз ба соҳтори замони Шӯравӣ шабоҳат дорад. Сиёсати таҳияи нақша асосан дар Дастгоҳи Президент, ки бевосита тобеи Президент астунчунин сарвазир ва муовинонашро бо маводи зарурӣ таъмин мекунад, сурат мегирад. Барои тарҳрезии нақша, ки дар он одатан на сиёсати рушди соҳа, балки танҳо шумора ва ҳаҷми истеҳсолшавандаи ин ё он маҳсулот муайян карда мешавад, аз Вазорати рушди иқтисодиёт ва савдо, собиқ Госплан, кормандони иловагӣ ҷалб карда мешаванд. Вазоратҳои қаторӣ маҳдуди соҳаи худ буда, асосан ҳамчун ниҳодҳои ичроия қору фаъолият менамоянд. Вазорати кишоварзӣ, Вазорати ирригатсия ва захираҳои об ва Кумитаи давлатии замин ва идораи он расман баробаранд ва ба муовини сарвазир оид ба масъалаҳои кишоварзӣ тобеанд. Вазорати рушди иқтисоду савдо ва Вазорати молия ба муовини дигари сарвазир тобеанд.

Бо сабабҳои гуногун, на гурӯҳи донорон ва на Ҳукумати Тоҷикистон дар бораи кӯшишҳои гузаштаи ислоҳоти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар Тоҷикистон маводи мушаххасе надоранд. Муовини сарвазир оид ба соҳаи кишоварзӣ, ки ҳоло масъули тамоми ислоҳоти бахши кишоварзӣ дар Тоҷикистон аст, аз ҷумла сарвари «Шӯрои амнияти озуқавӣ»-ро ба ўҳда дорад, дар тобеияти худ ба қадри кофӣ кормандони ботачрибае надорад, ки дар самти таъмини амнияти озуқавӣ ва умуман ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ кор кунанд. Ҳарчанд «Шӯрои ҳамохангсози рушд» дар раванди машваратии кишвар фаъолона ҷалб шудааст, вале аъзои он зуд – зуд тағйир меёбанд ва ба ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ аз ҷониби аксари донорон таваҷҷӯҳи зарурӣ дода намешавад.

Таҷриба дар Лаҳистон, Маҷористон, Ҷумҳурии Чех, кишварҳои Болтиқ, Украина ва Қафқози Ҷанубӣ нишон дод, ки хусусигардонии колхозҳо ва рушди иқтисоди бозаргонӣ – раванде, ки дар Тоҷикистон бояд муваффақият пайдо кунанд, агар сиёсати амнияти озуқавии кишвар барои мўҳлати дароз тарҳрезӣ шавад, - дар кишварҳои пасошуравӣ талаб мекунад, ки барои дар деҳот амалӣ шудани хусусигардонӣ ҷидду ҷаҳди зиёде аз тарафи роҳбарони марказӣ зарур аст. Чунин амалҳо на аз рӯи кина ё хунсо кардани кӯшишҳо сурат мегиранд, балки шахсони расмӣ аз рӯи нофаҳмӣ ва бетачрибагӣ, ба ташаббуси донорон ҳалал мерасонанд ва гоҳе аҳамияти он лоиҳаҳо дарк наменамоянд.

Барои бартараф кардани ин мушкилиҳо, FTF/Т ниҳодеро ба унвони «Ниҳоди мусоидат ба амалигардии ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ» (AISU) таъсиси дода, фаъолияти онро дастгирӣ менамояд. Агарчӣ ин амал кӯшиши хурдест, вале AISU барои кафолати бомуваффақият амалӣ гардидани барномаҳо ва истиқрори онҳо мадад мерасонад. Ин ниҳод дар зери раҳбарии Муродалӣ Алимардон, Муовини сарвазир оид ба кишоварзӣ, ки яке аз шахсони асосии Ҳукумати Тоҷикистон доир ба

ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ мебошад, фаъолият хоҳад кард.

AISU панҷ мақсади асосиро пайгирӣ менамояд:

1. Мутмаин будан, ки тамоми кӯшишҳо барои расидан ба мақсади ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ ва амнияти озуқаворӣ дар умум равона шуда бошанд;
2. Дар раванди ислоҳот ба донорон ва сиёсатсозони аршади тоҷик бо мутахассисони зарурӣ кӯмак расонидан;
3. Сохтани зарфияти Ҳукумати Тоҷикистонро барои қонеъ кардани талаботи ҳукумат ва маъмурияти иҷтимоӣ дар шароити иқтисоди бозаргонӣ ва ҷаҳони озод;
4. Ҳамоҳангсозии фаъолияти донорҳо ва сиёсати ҳукумат;
5. Барои ҳуди FTF/Т ҷамъ намудан ва нигоҳ доштани маълумот онд ба вазъи пеш аз амалишавии лоиҳа ба хотири муайян кардани таъсири барнома ва баҳо додан ба он. Дар айнаи ҳол на донорон ва на Ҳукумати Тоҷикистон дар даст маълумоти барои мониторинг ва баҳодихӣ заруриро надоранд.

Ин ниҳод ағлабан ҳамчун «тарҷумон»-и байни донорон ва ҷониби Тоҷикистон фаъолият карда, барои фаҳмидани якдигар ба онҳо кӯмак мерасонад. Дар натиҷа, AISU барои ба дастии ҳуди кишвар гузаштани иҷроии дурнамои FTF/Т мусоидат мекунад.

AISU бештар ниҳоди таъминкунандаи мутахассисон, на ниҳоди иҷрокунанда, хоҳад буд. Он ҳам ба донорон ва ҳам ба муовини Сарвазир маслиҳату мадад мерасонад. Ниҳод аз ҷониби кумитаи донорон идора карда шуда, ба он як теъдоди хурди кормандони Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид мешаванд.

6. ХАВФҲО

Мисли ҳамаи дигар стратегияҳо барои бомуваффақият ба анҷом расидани ин стратегия хавфҳое вучуд доранд. Бинобарин, зарур аст, ки ин хавфҳо боэҳтиётна ва пайгирона омӯхта ва бартараф карда шаванд.

6.1. ХАЛАЛДОР ШУДАНИ САВДОИ МИНТАҚАВӢ

Ҷараёни савдои минтақавӣ дар сарҳади Тоҷикистону Ўзбекистон борҳо ва мунтазам халалдор шудааст, зеро, ба қавли ҷониби Тоҷикистон, Ўзбекистон Ҷумҳурии Тоҷикистон фишор меорад, то шартҳои муайянеро қабул кунад. Ҳамчунин, баланд бардоштани нархи сӯзишворӣ дар соли 2011 ва манъи содироти ғалла дар соли 2010, як навъ фишори Русия ба Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб мегардад. Ин гуна чорахоро қаблан пешгӯӣ кардан ва пурра пешгирӣ намудан мушқил аст. Вале, аз сабаби он, ки Тоҷикистон метавонад танҳо бо қиммати баланд худро бо ғалла таъмин кунаду идома додани фишор ба мардуми Тоҷикистон чунин худкифоягиро

дар солҳои наздик умуман ғайриимкон менамояд, зарур аст, ки ин хавф ба назар гирифта шавад ва он идора карда шавад. Имкон дорад, ки бо роҳҳои дипломатӣ Бо доир намудани гуфту шуниди тарафҳои манфиатдор масъалаҳои баҳсгара дар ниҳояти қор ҳаллу фасли худро ёбанд Ворид шудани Тоҷикистон ба СУС ҳамчунин ба он дар гуфтушунидҳои минтақавӣ мадад мерасонад.

Шояд хавфи аз ҳама бузург ин тағйири иқлим бошад. Интизор меравад, ки то соли 2050 дар Қазоқистон истехсоли ғалла ҳадди ақал 25% кам мешавад⁵⁵ ва ба Ҳукумати Қазоқистон лозим меояд, ки барои сабук кардани ин вазъият чораҳои заруриро қабул кунад. Дафтари USAID дар Осиёи Марказӣ (CAR) имкониятҳоеро ҷустуҷӯ дорад, ки тавассути онҳо ба Қазоқистон ва дигар кишварҳои минтақа барои бартараф кардани таъсири манфии тағйири иқлим ба ҳосили ғалла мадад расонад.

Новобаста аз таъсири дигаргуниҳои иқлим ҳосили ғалла дар Қазоқистон сол аз сол фарқ мекунад ва ҳолатҳои шудаанд, ки ба хоҷаҳои роҳ наодан ба болоравии нархи маводи хӯрокворӣ дар бозори дохилӣ Қазоқистон баъзан содироти ғалларо манъ кардааст. Дурнамои FTF/T дар назар дорад, ки Тоҷикистон воридоти ғаллаи арзонро идора медеҳад. Албатта ба таври муайян, камшавии миқдори истехсоли ғалла дар Қазоқистон ва аз ин рӯ кам шудани воридоти он аз ҳамсои наздик як хавфи ҷиддиеро барои амалишавии бомуваффақияти ин дурнамо эҷод мекунад. Кам шудани воридоти ғалла аз Қазоқистонро метавон бо харидани ғалла аз дигар давлатҳо ҷуброн кард, вале қиммати он баландтар хоҳад шуд.

6.2. ГУЗАШТАНИ НООРОМИҲОИ ИҶТИМОӢ АЗ АФҶОНИСТОН Ё АЗ ҚОИ ДИГАР

Робитаи сарҳадӣ миёни Тоҷикистон ва Афғонистон таърихи тӯлонӣ дорад. Дар натиҷаи пирӯзиҳои ҷангӣ дар Афғонистон фишорорӣ ба Толибон ва ё фишор ба он истеҳсолкунандагони маводи муҳаддир метавонад нооромии иҷтимоиро дар Тоҷикистон ба вуҷуд орад, зеро дастаҳои силоҳдорон дар он тарафи муқобили сарҳад барои худ паноҳгоҳ меҷӯянд. Бинобар ин, дар сурати бад шудани авзоъ дар Афғонистон пас аз хуруҷи қўшунҳои НАТО, ин вазъият метавонад ба Тоҷикистон, бахусус ба вилояти Хатлон таъсири худро расонида, боиси нооромии мардум ва ин минтақа гардад

Мӯҳлати боқимонда то ин лаҳза ба FTF/T имконият медиҳад, ки ин хатарро кам кунад. Ҷиддан афзудани амнияти озуқавӣ ва паст рафтани камбизоатӣ дар вилояти Хатлон аксари бошандагони ин минтақаро водор мекунад, ки ба он гурӯҳҳои саркаш ворид нашаванду баръакс муқовиматро бар зидди ин гуна гурӯҳҳои ошўбгар афзоянд.

---

⁵⁵USAID Productive Agriculture Project in Tajikistan, *Marketing Chain Analyses for Onion, Lemon, Watermelon, Apricot, Tomato and Beef in Tajikistan* (Dushanbe, 2010).

6.3. ФАСОД

Ришвахории кӯчак ҳамеша бояд пешгирӣ карда шавад. Роҳи беҳтарини кам кардани ришвахорӣ ин чорӣ кардани назорати қатъӣ дар давоми татбиқи барнома ва риояи он мебошад. Дар сатҳи болотар бошад, бояд, ки шаффофият дар қабули қарорҳо, иштироки аҳли ҷамоа ва ҳисоботи доимӣ дар назди мардум вучуд дошта бошад.

6.4. АЗ ҲАМКОРӢ ДАСТ КАШИДАНИ ДЕҲАВУ ҶАМОАТҲО

Ашхоси расмӣ ва ё дигар нафарони баобруӣ деҳа метавонанд барои ҳамкорӣ намудан бо барнома розӣ нашаванд. Дар ин сурат, вақте маълум мешавад, ки сабаби ҳамкорӣ накарданро бо роҳи гуфтушунӣ ва эҷоди боварӣ ҳаллу ҷасл кардан имкон надорад, зарур мешавад, ки иқдоми барои ба эътидол овардани вазъ дар деҳаву ҷамоатҳои дигар ба роҳ монда шаванд. Агар кӯшишҳо натиҷаи хубу муайян диҳанд, муваффақиятҳо зуд ба даст меоянд. Як роҳи дигари ба эътидол овардани вазъ ин мансабдорони воломақомро ба ёрӣ даъват намудан аст, то онҳо роҳбарияти расмӣ деҳаву ҷамоатро барои иштирок дар барномаҳо даъват кунанд.

6.5. МУШКИЛИҲОИ РУШДИ ЗАНЧИРИ АФЗОИШИ АРЗИШ

Вобаста ба имкониятҳои маҳдуди мавҷуда кишти зироатҳое, ки дар дурнамои барнома омадаанд, метавонанд ба натиҷаҳои дилхоҳ расонанд. Роҳи асосӣ ҳалли масъала дар он аст, ки ҳангоми муайн намудани навъи зироат бояд ба назар гирифта шавад, ки ин зироат ба талаботи воқеии бозор ҷавобгӯст ё не. Вале ин ҷо хавфе ҳаст, ки омӯзиши бозор нодуруст сурат мегирад ва ё зуруфи бозор тағйир меёбанд.

Роҳи асосӣ рафъи хавфи мазкур тадриҷан ва эҳтиёткорона омӯхтани шарту шароити бозор, сатҳи истеҳсол ва даромад чӣ дар марҳилаи ибтидоӣ ва чӣ дар давоми мӯҳлати амалигардии лоиҳа аст, ки он аз тариқи мониторинги ва баҳодихӣ доимӣ сурат мегирад. Масалан, фуруши маҳсулот дар бозорҳои Русия, ки талаботаш ба маҳсулоти воридотӣ бештар ба имкониятҳои истеҳсолии Тоҷикистон вобастагӣ дорад, дар назар хеле ояндадор менамояд. Илова бар ин, тарғиби таъсиси гурӯҳҳои худёрирасон дар байни хоҷагиҳои оилавии иштирокчиёни барнома барои беҳтар дарк кардани талаботи бозор ва ба онҳо ҷавоб додан, аз ҷумла барои ҳарчи тезтар пур кардани ҷои холии бозори дохилӣ, мусоидат менамояд.

6.6. ҶОЛИШИ ҲАМОҲАНГСОЗИИ УСТУВОРИ ДОНОРОН

Ҳамоҳангсозӣ миёни кӯшишҳои Ҳукумати ИМА, ки бештар аз ёрии техникӣ иборат аст ва дигар донорон, аз ҷумла Бонки Ҷаҳонӣ ва Сандуқи байналмилалӣ рушди кишоварзӣ (IFAD), ки маблағгузории калонҳаҷмро таъмин карда метавонанд, ба афзудани таъсири фаъолияти FTF/T мусоидат менамояд. Вале, ҳамоҳангсозии фаъолияти донорон баъзан кори душвор аст дар гузашта ҳам созмонҳои донорон на ҳамеша бо маслиҳати ҳамдигар амал мекарданд. Танзими фаъолияти донорон

махсусан душвор аст, вақте, ки ниҳодҳои кишвари қабулкунанда хеле заифанду ҳукуматаш низ на ҳама вақт аз рӯи гуфтааш амал мекунад.

Ин гуна хавфҳо бо роҳҳои гуногун рафъ карда мешаванд. FTF/T аллакай бо ҷомеаи донорон роҷеъ ба дурнамои худ маслиҳату машваратҳо ба роҳ мондааст. Ба хотири паст кардани таъсири ивазшавии тез-тези кадрҳо дар созмонҳои байналхалқӣ тамоми қарорҳои қабулшуда сабт ва шартномаҳои ҳамкорӣ ба таври возеҳ дар ёддоштҳои тафохум зикр карда мешаванд.

AISU низ ба хотири рафъи ин хавфҳо масъулияти коргузори барномаи FTF/T-ро ба души худ мегирад.

7. НАТИҶАҲОИ МИЁНАДАВРӢ

Ин натиҷаҳои миёнадаврӣ барои расидан ба ҳадафҳои дуввумдараҷаи барномаи FTF/T тарҳрезӣ шудаанд.

Чун ташаббуси FTF/T тамоми Ҳукуматро фаро мегираду барои расидан ба мақсад ва ҳадафҳои FTF дар Тоҷикистон татбиқи баъзе ислоҳоти умумӣ дар баъзе ноҳияҳои интиҳобшуда зарур мебошад, барои инъикоси натиҷаҳои миёнадаврии барнома лозим меояд, ки баъзе фаъолиятҳо шарҳ диҳем, ки ба мақсади умумии барномаи FTF/T равона гаштаанд, вале ин фаъолият бе истифода аз маблағҳои FTF/T аз ҳисоби барномаҳои дигари USAID ва Ҳукумати ИМА амалӣ мешаванд.

7.1. НАТИҶАҲОИ МИЁНАДАВРИИ I: БОЗОРҲО ВАСЕЪ ГАШТААНД ВА ЗАНҶИРИ АФЗОИШИ АРЗИШ МУСТАҲКАМ ГАРДИДААСТ

Назарияҳои рушд

Дастрасии беҳтар ба бозор хоҳиши зиёдтар истеҳсол карданро ба вучуд меорад. Ва то он даме, ки бозор аз маҳсулот пур нашавад, зиёдшавии миқдори маҳсулоти бозоргир боиси афзоиши даромади истеҳсолкунандагон мегардад.

Афзоиши даромади хоҷагиҳои деҳқонӣ ҳамроҳ бо қабули қарорҳои мувофиқ оиди истифодаи дурусти озуқаворӣ ба беҳтар шудани вазъи амнияти озуқавӣ оварда мерасонад. Сабзавот ва меваҳои гаронбаҳо сердаромадтарин маҳсулотанд, ки бояд дар заминҳои минтақаҳои пахтакор, ки обёрӣ мешаванду мавсими нӯҳмоҳаи нумӯ доранд, парвариш карда шаванд. Хоҷагиҳои хурд, бахусус занон барои парвариши сабзавот ва меваҳои гаронбаҳо зарурат доранд, ки аз онҳо дар муқобили хароҷоти кардашуда даромади зиёдтар гирифтани мумкин аст.

Парваришу рушди ҷиддии боғдорӣ сараввал дар хоҷагиҳои оилавӣ таҷриба карда, сипас онро мумкин аст дар заминҳои собиқ колхозҳо, ки ба онҳо аксари хоҷагиҳо дастрасӣ доранд, низ парвариш кард. Аллакай якчанд хоҷагиҳои хурди тиҷоратӣ

фаъолият доранд ва дар натиҷаи корашон соҳиби даромад ҳам мешаванд. Рушди онҳо боиси пайдоиши ҷойҳои нави корӣ гардида, барои афзоиши истеҳсол маҳсулоти экспортӣ то ба миқдори зарурӣ мадад мерасонад ва зарурати дастрасӣ ба замин ва оби иловагиро пеш оварда, бо ин роҳ ба амалигардии ислоҳоти оянда замина фароҳам меорад.

Баланд бардоштани малакаи идоракунии ва техникаи ширкатҳои таъминкунандаи маводи аввалияи кишт ва ширкатҳои бозорёб онҳоро маҷбур мекунад, ки ба афзудани ҳаҷми бозор мусоидат кунанд. Ширкатҳои тоҷикӣ воқеан дар бозорҳои содиротии Қазоқистону Русия барин кишварҳо рақибӣ на мебошанд ва талаботи бозори муносири ҷаҳониро чандон хуб наметонанд. Мадади техникӣ ба соҳибкорони маҳаллӣ барои бунёди зарфият бо нархи дастрас ба истеҳсолкунандагони тоҷик имкон медиҳад, ки бозорҳои навро кушоянд ва ҳарчи зиёдтар аъзои сектори кишоварзиро ба ин бозорҳо ҷалб намоянд.

Таҳлилҳои пешакӣ нишон медиҳанд, ки беҳтарин маҳсулоти барои ин мақсадҳо мувофиқ ин мева ва сабзавоти тару тоза аст.

Бозори дохилӣ ва беруна васеъ гаштаанд

Ба фурушандагони маҳсулоти кишоварзӣ барои гузаронидани пажӯҳиши бозор ва пайдо кардани дастрасӣ ба мадади техникӣ барои ба талаботи бозор ҷавоб гуфтан кӯмак намуда, онҳоро бо шарикони хориҷӣ ба ҳамкорӣ даъват кардан лозим аст.

Натиҷаҳо

- Афзоиши ҳаҷми маҷмуи маҳсулоти кишоварзӣ дар ҳудуди муайян (ҷамоат, ноҳия, вилоят ва ғ. умуман мамлакат)
- Афзоиши ҳаҷми маҳсулоти содиротшуда

Менеҷмент ва имкониятҳои техникаи таъминкунандагони хусусии маводи аввалияи кишт ва фурушандагони маҳсулоти кишоварзӣ боло рафтааст

Пайваст намудани таъминкунандагон, корхонаҳои коркарди маҳсулот ва фурушандагонро бо ширкатҳои хизматрасон ба хоҳири баланд бардоштани сатҳи менеҷмент ва тарҳрезии бизнес, таъмини дастрасӣ ба молиёт ва беҳтар намудани сатҳи амалиёти техникӣ. Тақмили риштаҳои ҳамкорӣ байни деҳқонон ва таъминкунандагони хориҷӣ.

Натиҷаҳо

- Дар ҳар як ҷамоати фарогири барнома ҳадди ақал як муттаҳидкунандаи (фурӯшандаи яклухти) хусусии маҳсулоти кишоварзӣ ба шакли устувор фаъолият мекунад
- Дар ҳар як ҷамоати фарогири барнома ҳадди ақал як таъминкунандаи хусусии маводи аввалияи кишт ба шакли устувор фаъолият мекунад

Ҳамоҳангсозӣ бо нақша ва афзалиятҳои Ҳукумати Тоҷикистон

Чи тавре, ки ҳуҷҷатҳои муҳими ҷанде пеш қабулшуда нишон медиҳанд, Ҳукумати Тоҷикистон дарк мекунад, ки рушди кишоварзӣ дар пешрафти умумии кишвар нақши калидӣ дорад ва зиёд кардани истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир ва афзун намудани даромад аз масъалаҳои умда барои татбиқи амнияти озуқавӣ мебошад.

Бинобарин Ҳукумати Тоҷикистон кӯшиш ба харҷ медиҳад то афзоиши маҳсулоти сердаромади кишоварзӣ ва содироти он дуруст ба роҳ монда шавад. Он якҷанд барномаҳои амалӣ месозад, ки ба дастгирии содиркунандагон ва тарғиби содироти маҳсулоти кишоварзӣ равона гаштаанд.

Ҳукумати Тоҷикистон дарк мекунад, ки системаи кӯҳнаи истеҳсоли танҳо пахта дар заминҳои обёришаванда имрӯз дигар қобили қабул нест. Он борҳо аз донорон дархост кардааст, ки дар ҷойгузин кардани истеҳсоли пахта бо маҳсулоти дигари меҳнатталаб, вале сердаромад (яъне гуногуншакл сохтани зироат) мусоидат кунанд.

Охири соли 2010 Ҷумҳурии Тоҷикистон қонун дар бораи амнияти озуқавориро қабул кардааст, ки он амнияти озуқавориро барои аҳолиаш бори дигар тасдиқ мекунад.

Дар асоси барномаи ҳукумат, ки соли 2005 қабул гардида буд, Президенти Тоҷикистон кӯшишҳои афзоиш додани истеҳсоли сабзавоту меваҷот ва бо ин роҳ зиёд намудани даромади хоҷагӣҳо сарвӣ кард.

7.2. НАТИҶАҲОИ МИЁНАДАВРИИ II: ҲОСИЛНОКИИ ХОҶАГИҲОИ ХУРД ⁵⁶ АФЗУДААСТ

Назариҳои рушд

Деҳқонон ва хонаводаҳои тоҷик ба маълумоти зарурӣ ва маърифате, ки ба онҳо барои зиёд кардани ҳосилнокӣ ва идораи хоҷагӣҳояшонро такмил медиҳад, дастрасии хеле маҳдуд доранд. Трейнингҳо, ки барои онҳо дастрас аст, ба таҳассусҳои хеле маҳдуде нигаронида шудаанд, ки дар иқтисоди бозаргонӣ ба кор

---

⁵⁶ Дар ин ҷо дар зер мафҳуми хоҷагии хурд заминҳои наздиқавлигӣ, заминҳои «президентӣ» ва хоҷагӣҳои деҳқонӣ ё иҷоравии масоҳаташ то 2 га, ки бо мақсади соҳибкорӣ ё барои истеъмоли шахсӣ истифода мешаванд, дар назар дошта шудааст.

намеоянд. Кӯмаки ҳукумат ҳам дар ин ҷода маҳдуд аст. Вазорати кишоварзӣ ҳеҷ гоҳ барои ба хоҷагиҳои оилавӣ мадад расонидан масъул набуд ва танҳо имрӯз ба такмили имконияташ барои мадад расонидан ба ин хоҷагиҳо шурӯъ кардааст. Вале, бо вуҷуди он, ки имрӯз хоҷагиҳои оилавӣ дар маҷмӯъ истеҳсолкунандагони асосии маҳсулоти кишоварзии мамлакат ба ҳисоб мераванд, аммо, бинобар хеле хурд буданашон, онҳо имкон надоранд, ки аз хизматрасониҳои машваратии пулакӣ истифода баранд. Бизнеси коркарду фурӯши навбавучудодаи кишоварзӣ барои ба деҳқонон мадад расонидан таҷрибаи кофӣ надоранд, мисли он, ки дар иқтисодҳои бозаргонии пешрафта соҳибкорон ин амалро ҳамчун як қори муқаррарии худ ба анҷом мерасонанд.

Бинобар ин, барои ниҳодҳои машваратии ҷамъиятӣ зарур аст, ки бо хоҷагиҳои хурди деҳқононӣ, ки одатан аз занҳо иборатанд, ҳамкорӣ кунанд ва барои беҳтар кардани сифати маводи зарурии кишт ва менечмент ба хотири афзудани ҳосилнокии ва сифабаландии маҳсулот кор кунанд. Ҳамчунин онҳо бояд барои такмили имкониятҳои таъминкунандагони маҳсулоти зарурии кишт, фурӯшандагони маҳсулоти кишоварзӣ ва ниҳодҳои маслиҳативу машваратии тиҷоратӣ ба хотири ироаи маслиҳату машварат ба хоҷагиҳои калони деҳқонӣ мусоидат намоянд.

Таъсиси ниҳодҳои машваратии ҳам ҷамъиятиву ҳам хусусӣ яке аз масъалаҳои калидии рушди соҳаи кишоварзӣ ва дар маҷмӯъ мустаҳкам намудани амнияти озуқавии мамлакат мебошад. Дар тамоми ҷаҳон ниҳодҳои маслиҳативу машваратӣ барои намоиш додани таҷрибаҳои гуногуни пешқадам дар соҳаҳои таъмини ғизо, тандурустӣ ва рӯзгордорӣ воситаҳои беҳтарин ба ҳисоб мераванд.

Таъсису пуштибонӣ аз СҒҲ ва ташкилотҳои ҷамъиятии маҳаллӣ имконияти созмонҳои маслиҳативу машваратиро барои наздик шудан ба деҳқонон ва хонаводаҳои деҳот ва омӯзондани онҳо осон мегардонанд.

Ба хоҷагиҳои хурд барои қимматтар фурӯштани маҳсулоташон ва тавсеа додани фаъолиятҳои кӯмак расонида шуд

«Хоҷагии деҳқонии хурд» гуфта деҳқонон, хонаводаҳо ва ё гурӯҳҳои хурде дар назар дошта мешаванд, ки замини наздиқавлигӣ ва ё хоҷагии деҳқонииро коркард менамоянд, ки асосан дар натиҷаи ислоҳот пайдо шудаанду ҳаҷман аз хоҷагии деҳқонии миёнаи ноҳия хурдтар мебошанд.

Натиҷаҳо

- Даромад аз фурӯши маҳсулоти интихобшуда аз ҳуди хоҷагӣ дар қиёс бо фоизи афзоиши ҳосил 20 дарсад зиёд шудааст. (Ҷадвали натиҷаҳои FTF/T “Арзиши фурӯшҳои судманд дар сатҳи хоҷагии деҳқонӣ”).
- 50 фоизи хонаводаҳои фарогири барномаи FTF/T аз усулҳои пешрафтаи киштукор истифода бурданд (нишондоди умумии FTF)

- Масоҳати заминҳое, ки ба усулҳои пешрафта кишту кор шудаанд, афзудааст (нишондоди умумии FTF)

Зарфияти ниҳодҳои гуногуншакли маслиҳативу машваратии кишоварзӣ оид ба кор бо хоҷагиҳои деҳқониву оилавӣ ва ҷамоатҳои деҳот афзун шудаанд.

Натиҷаҳо

- Хизматрасонии машваратии кишоварзӣ дар ҳамаи ҷамоатҳои фарогири барномаҳои FTF/Т дастрас мебошад.
- Фоизи даромади соф аз ҳар гектар аз фурӯши зироатҳое, ки бо кумаки ниҳодҳои маслиҳатии кишоварзӣ кишт шудаанд, афзоиш ёфтааст

Созмонҳои ҷамъиятии маҳаллаӣ неруманд шудаанд.

“Созмонҳои ҷамъиятии маҳаллаӣ,” ки мушовирони соҳаи кишоварзӣ баъзан онҳоро “гурӯҳҳои худёрирасон» ҳам мегӯянд, гурӯҳҳои ихтиёриён аз зумраи сокинони ҷамоатҳо мебошанд, ки ба хотири беҳтар намудани зиндагии маҳалли зисташон бо ҳам омадаанд. Ин гурӯҳҳо одатан аз ҳисоби занҳо ташкил карда мешаванд. Ва табиист, ки ин гурӯҳҳо шарикони ниҳодҳои маслиҳативу машваратии кишоварзианд.

Натиҷаҳо

- Созмонҳои ҷамъиятии маҳаллаӣ дар ҳар як ҷамоати фарогири барномаҳои FTF/Т таъсис дода шудаанд ва фаъолият менамоянд
- Созмонҳои ҷамъиятии маҳаллаӣ бо ниҳодҳои маслиҳатии кишоварзӣ ва дигар манбаъҳо ҳамкорӣ менамоянд

Масъулияти ҳукумати маҳаллӣ ба эҳтиёҷоти ҷамоатҳо афзудааст

Ташкилоту муассисаҳои ҳукумати маҳаллӣ «ҷамоати деҳот» ё худ шӯрои деҳот (шабеҳи «округ» дар ИМА) ва «шӯрои маҳалла» иборат мебошанд. Пас аз пош хӯрдани колхозҳо метавон гуфт, ки «ҷамоат» ниҳоди асосӣ барои иртибот миёни ҳукумат ва аксари аҳоли ба шумор меравад.

Ин НМ (натиҷаи миёнадаврӣ) дар натиҷаи татбиқи лоиҳаҳои FTF\Т дар ҳамоҳангӣ бо лоиҳаҳои дигаре, ки дар чорҷӯби барномаи USAID/CAR оид ба Демократия ва Ҳокимият амалӣ мешаванд, ба даст хоҳад омад.

Натиҷаҳо

- Шаффофият ва самаранокии фаъолияти ҳукумати маҳаллӣ афзун шудааст;
- Фаъолияти ниҳодҳои машваратии кишоварзӣ дар ҷамоатҳо такмил ёфтаанд;

- Иртибот ва мадади ҷамоат ба созмонҳои ҷамъиятии маҳаллавӣ тақмил ёфтаанд

Ҳамоҳангсозӣ бо нақша ва афзалиятҳои Ҳукумати Тоҷикистон

Ҳукумати Тоҷикистон зарурати ислоҳоти ҳамаҷонибаи ҳокимият ва низоми идораи ҷамъиятиро аз сохторҳои умумимиллӣ сар карда то шӯроҳои маҳаллӣ дарк мекунад. Ташкили ниҳодҳои машваратии кишоварзӣ ба хоҳири баровардани ниёзҳои зикршудаи хоҷагиҳои деҳқонӣ ва мусоидат ба рушди онҳо яке аз ҷузъҳои ҳамин ислоҳот буда, ба ҷудо намудани фаъолияти марбут ба баровардани эҳтиёҷоти деҳқонон аз он, ки ба ҳокимияти маҳаллӣ тааллуқ дорад, равона шудааст.

Ҳамчунин Ҳукумати Тоҷикистон барои хизмат расонидани бизнеси хусусии рақобатдор ва дар ин росто ҷиҳати тақмили имкониятҳо ба хоҷагиҳои деҳқонӣ мусоидат менамояд.

7.3. НАТИҶАҲОИ МИЁНАДВРИИ III: ИСЛОҲОТИ БОМУВАФФАҚИЯТИ СОҲАИ КИШОВАРЗӢ ДАР ХАТЛОН НАМОИШ ДОДА ШУДААСТ

Назариҳои рушд

Ислоҳоти кишоварзӣ ин як раванди комплексӣ буда, ба назар гирифтани мувозини самаранокии иқтисодиёт ва баробарии иҷтимоӣ, қудрати сиёсӣ ва имкониятҳои маъмуриро тақозо мекунад. Бе дастрасӣ ба замин, обу капитал ва бе боварӣ ба он, ки сармояи сарфкарда ва аксари даромадашон ҳимоя мешавад, деҳқонон ба рушди хоҷагиҳояшон ҳавасманд намешаванд. Ҳамчун як қисми таркибии барномаҳои FTF/T комёбиҳои ба даст овардаи ислоҳоти кишоварзиро дар ҳама шохҳои намоиш хоҳад дод – тағйирот дар муносибати истеҳсолкунанда ва истеъмолкунанда, маркетинг, ҳуқуқи моликият ба замин, идоракунии об, ҳамчунин истифодаи технологияҳои кишоварзӣ аз замин то муштариён ва ғайра. Ин ислоҳот дар сатҳи аввалияи як вилояти мамлакат барои намоиш додани аҳамияти дигаргунӣ ва таҳияи дастури фаъолият, ки аз рӯи он Ҳукумати Тоҷикистон тавонад ин гуна дигаргунӣро дар минтақаҳои дигар таҳаққуқ бахшад ҷорӣ мегардад.

Соҳаи кишоварзии Тоҷикистонро бе обёрӣ тасаввур карда намешавад ва 70 дарсади мардуми деҳот барои дастрасӣ пайдо кардан ба оби ошомиданӣ аз ин система самаранок истифода намебаранд ва онҳо бояд аз нав бунёд карда шаванд.

Идоракунии муассири системаи обёрӣ ва афзоиши ҳосилнокӣ ба зиёд шудани миқдори заминҳои кишт ва камшавии бодлесу шӯразоршавии замин оварда мерасонад. Фаъолияти номурабтаи идоракунии давлатӣ ва баръобас рафтани маблағгузориҳои ҷамъиятӣ таъмини обёриро заиф ва онро дар назари истифодабарандаҳо беэътимод гардониданд. Дар айни замон, иттиҳодияҳои

маҳаллии истифодабарандагони об ба баланд шудани сатҳи таъмини об ва ҷамъоварии пули пардохти истифодаи он мусоидат намуда, идораи истифодабарии обро на бо усули маъмурӣ, балки дар асоси захираҳои гидрологӣ ба роҳ мемонанд, ки нисбатан сарфакорона аст.

Ба хоҷагиҳои оилавӣ додани имконият барои ба тарзи тижоратӣ гузаронидани ҷаъолияташон барои «аз поён», аз сатҳи ҷамоати деҳот ба ислоҳоти замин ва хоҷагиҳои деҳқонӣ шуруъ кардан замина мегузорад ва раванди ба хоҷагиҳои хурдтар тақсим кардани хоҷагиҳои деҳқонии бузургро ба итмом расонида, ба онҳо имкон фароҳам меоварад, ки майдонҳои кишти худро васеъ гардонанд ва даромадашонро зиёд намоянд.

Иттиҳодияҳои истифодабарандагони об таъсис ёфтанд ва нерӯманд гардиданд

Натиҷаҳо

- Иттиҳодияҳои истифодабарандагони об шабакаҳои обро нигоҳубин мекунанд, ба аъзоёшон хизмат мерасонанд ва ҳаққи истифодаи обро дар минтақаҳои кишоварзии обёришавандаи фарогири барномаҳои FTF/T пардохт мекунанд.

Барои аз нав ба кор даровардан/истифодаи иқтисодии иншооти дуввумдараҷаву сеюмдараҷаи идоракунии об мусоидат карда шуд

Натиҷаҳо

- Ҳамкорӣ бо Бонки Ҷаҳонӣ дар барқарор кардани корҳои обёрӣ дар минтақаҳои фарогири барномаҳои FTF/T сурат мегирад;
- Самаранокии истифодаи об дар соҳаи кишоварзӣ беҳтар шудааст.

Ба хонаводаҳо ва хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ заминҳои иловагӣ тақсим карда шуд

Натиҷаҳо

- Шумораи зиёдтари деҳқонон, махсусан занҳо, барои истифодаи порчаи муайяни замин шаҳодатнома гирифтанд;
- Хоҷагиҳои оилавӣ ба замини обии зиёдтар аз 0.1 гектаре, ки имрӯз доранд, дастрасӣ пайдо кардаанд.

Усулҳои киштгардони замин, пешгирии шӯршавии он ва ниғаҳдориҳои об аз нав ҷорӣ шудаанд ва амал мекунанд.

Аз сабаби ҷорӣ будани сиёсати якзироатии пахтакорӣ ва нарасидани пору деҳқонон

ҳосилнокии заминҳояшонро «афгор» кардаанд. Бинобар ин, аз нав ҷорӣ кардан ва тараққӣ додани усулҳои нигаҳдорӣ ба сифати як ҷузъи хизматрасонии соҳаи кишоварзӣ ва фаъолияти ислоҳоти замин татбиқ карда шавад.

Натиҷаҳо

- Ҷораҳои киштгардони замин тарғиб карда мешаванд;
- Дониши деҳқонон оид ба таҷрибаи пешқадами киштгардони замин баланд бардошта шудааст.

Режими танзими соҳаи кишоварзӣ, ки ба шароити бозор мутобиқ аст, фаъолият мекунад

Натиҷаҳо

- Ислоҳоти қонунгузории соҳаи идоракунии замин, об ва хизматрасонии соҳаи кишоварзӣ ҷорӣ шудааст.

Режими тиҷорати хориҷӣ барои масолеҳи кишоварзӣ, ки ба шароити бозор мутобиқ аст, ба роҳ монда шудааст

Натиҷаҳо

- Қонунгузорӣ оид ба тиҷорати масолеҳи кишоварзӣ ва стандартҳои он ислоҳ шудаанд, то ба талаботи Созмони умумиҷаҳонии савдо (СУС) ҷавобгӯ бошанд;
- Қонунгузорӣ оид ба тиҷорат барои осон шудани савдо бо Афғонистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ ҷамоҳанг шуд.

Ҷамоҳангсозии нақшаҳо ва афзалиятҳо бо Ҳукумати Тоҷикистон

Ҳукумати Тоҷикистон нақшаи ислоҳоти кишоварзии фарогирро, ки бо Дурнамои рушди миллӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои барномавиаш ҷамоҳанг мебошанд, тасдиқ кардааст ва дар татбиқи ин ислоҳот мадад пурсидааст. Ба зами ин, нақшаҳо нишон медиҳанд, ки барои ба СҶТ ворид шудан ҳукумат ҷиддан машғул аст.

7.4. НАТИҶАҲОИ МИЁНАДАВРИИ IV: СИЁСАТИ МИЛЛӢ ДАР СОҲАИ КИШОВАРЗӢ ВА ОЗУҚА МАВРИДИ ИСЛОҲОТ ҚАРОР ГИРИФТААСТ

Назариyaи рушд

Барои рушди бахши кишоварзӣ ва озуқаворӣ сиёсати пурқуввате зарур аст. Пеш аз он ки ин мамлакат истиқлолият ба даст орад, кишоварзии Тоҷикистон аллакай ба пайроҳаи ислоҳот ворид шуда буд. Вале он ислоҳот натиҷаи дилхоҳро надод. Зарфияти хуби сиёсатсозӣ барои ба назар гирифтани таҷрибаи гузашта, пешниҳоди концепсияи дурнамои миллӣ, тафсири равшани қиммат ва ғоидаи сиёсати

пешниҳодшуда барои расидан ба натиҷаҳои устувор имконият медиҳад.

Ин натиҷаи миёнадаврӣ ба коркард ва ҳамоҳангсозии сиёсати замин, об, амнияти озуқавӣ, омилҳои бозаргонии ҳавасмандгардонии деҳқонон, фазои соҳибкорӣ ва савдо равона шудаанд, то ислоҳот воқеӣ ва таъсирнок бошанд. Он фаъолияти дар маҳалҳо татбиқшаванда натиҷаҳои миёнадаврии пешинаро пурра мекунад.

Таъмини масъулони сиёсати ҳукумат бо маводи таҳлилии сифатан баланд ва ҳамкориҳои мукамал бо шарикони рушд барои ба сатҳи баланд афзун намудани танзими сиёсати соҳа ва иҷрои он мусоидат менамояд. Ҳамкориҳо дар самти рушд на ҳамеша муваффақанд, зеро онҳое, ки сиёсати соҳаро бунёд менамоянд барои ифодаи мавқеи худ ва шунидани маслиҳатҳои зарурии шарикони худомода нестанд ва дар ин соҳа кадрҳои заруриро надоранд. Маслиҳатҳои ниҳоди таҳлилгари сиёсати соҳа ба сиёсатмадорон имкон медиҳад, ки барои гузаронидани ислоҳоти амиқи соҳаи кишоварзӣ кӯмаки заруриро гиранд. Ҳамчунин, муҳим аст, ки наздикшавии сиёсати соҳаи тандурустӣ ва кишоварзӣ ба роҳ монда шавад, масалан тариқи ба роҳ мондани ҳамкориҳои зичи AISU (Ниҳоди мусоидат ба амалисозии лоиҳаҳо дар соҳаи кишоварзӣ) ва Бахши таҳлилии сиёсати соҳаи тандурустӣ дар Вазорати тандурустӣ ба ҳамон тарзе, ки тавонад иртибот байни ин ду секторро ба хоҳири паст кардани норасоии ғизоӣ таъмин намояд.

Бо така ба дурнамои мавҷудаи соҳаи кишоварзӣ ва таъмини амнияти озуқаворӣ Ҳукумати Тоҷикистон имрӯз ба мукамал сохтани барномаҳои оид ба замин, об ва ислоҳоти кишоварзӣ, таҳияи дурнамои 10-сола барои ҳар яке аз ин соҳаҳо ҷалб карда шудааст ва ин дурнамоҳоро барои муайян кардани бахшҳои афзалиятнок барои ҷалби сармоя ва такмил додани Нақшаи миллии маблағгузориҳои кишоварзӣ истифода мебарад. FTF/T ҳамчунин бо Созмони ҷаҳонии тандурустӣ (WHO) ҳамкорӣ мекунад, то ба Ҳукумати Тоҷикистон дар анҷом додани Дурнамои миллии таъмини озуқа ва кӯшишҳои барои маблағгузориҳои ҳадафмандонаи барномаҳои озуқавӣ мусоидат намояд.

Вале рушан аст, ки агарчанде кормандони FTF/T метавонанд дар таҳияи қонунҳои зарурӣ кӯмак расонанд ва ҳатто фаҳмонанд, ки чаро қабули чунин қонунҳо зарур аст, вале онҳо наметавонанд раванди қабули ин қонунҳоро назорат кунанд.

Сиёсати дастгирии бозори ҳуқуқи истифодабарии заминҳои кишоварзӣ роҳандозӣ шудааст ва он дар амл татбиқ мешавад

Натиҷаҳо

- Соҳибони саҳмияҳои ҳуқуқи истифодабарии замин ва дигар соҳибони хонаводаҳои деҳот ҳуқуқи кафолатноки моликият ба заминро доранд;
- Хоҷагӣҳои деҳқонии оилавӣ дар асоси қонун барои замини иловагӣ дастрасӣ доранд ва метавонанд метавонанд амалиётҳои тичоратӣ гузаронанд.

- Миқдори заминҳои қорами обёришаванда, ки ба кишти пахтаи камҳосил
- Механизмҳои дастрасии хоҷагидорони хурд ба кредитҳои истеҳсоли (мавсимӣ) ва дастрасӣ ба сармоя (дарозмуддат) тариқи ба замонат гузоштани намудҳои зарурии амвол (тухмӣ ва маҳсулот, дорони ғайриманқул ва ҳуқуқи истифодабарии замин) ба роҳ монда шудааст ва амал мекунад;
- Дастурҳои мукамал оид ба тартиби идора кардани хоҷагиҳои деҳқонӣ, ки аз ҷониби соҳибони ҳуқуқи истифодабарии замин тартиб дода шудаанд ва амал мекунад.

Сиёсати ислоҳоти соҳаи об тартиб дода шудааст ва амал мекунад

Натиҷаҳо

- Аввалин усули идораи яқҷояи ҳавзаи об самаранок фаъолият дорад

Имконияти сиёсати кишоварзӣ пурзӯр гардид

Натиҷаҳо

- Сиёсати боадолатонаи ислоҳоти кишоварзӣ, ки ба талаботҳои иқтисоди бозаргонӣ ҷавобгӯ аст, қабул гардид;
- Ҳамкориҳои беҳтари байни Вазорати кишоварзӣ, Вазорати мелиоратсия ва захираҳои обӣ, Кумитаи давлатии замин, дигар ниҳодҳои давлатӣ, донорон ва дигар сохторҳои марбута барои татбиқи ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ ва умуман рушди деҳот ба роҳ монда шудааст;
- Нишондиҳандаҳои (индикаторҳои) қавии қаблӣ барои мониторинги ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ ва амнияти озуқавӣ ва усулҳои ҷамъовариҳои омор, аз ҷумла аз ҷониби FTF/T, таҳия шудаанд;
- Донорон ба маълумот ва оморӣ барои тарҳрезӣ ва иҷрои фаъолият дар соҳаи кишоварзӣ ва амнияти озуқавӣ зарурӣ дастрасии беҳтар пайдо кардаанд;
- Нақшаи миллии сармоягузорӣ таҷдиди назар ва ҷавобгӯи дурнамои нави ислоҳоти соҳаҳои замин, об ва соҳаи кишоварзӣ шудааст.

Сиёсати тандурустӣ ва озуқаворӣ мукамал шудааст

Натиҷаҳо

- Зарфияти Ҳукумати ҚТ оид ба мониторинги амнияти озуқавӣ ва ғизоӣ мустаҳкам ва устувор шудааст;
- Механизми танзим ва иҷрошавии сиёсати йоднок гардонидани намак тартиб дода шудааст ва иҷро мешавад;
- Назарсанҷӣ оид ба саломатии демографӣ барои соли 2012 гузаронида шуд;
- Нақшаи амали амнияти озуқавӣ ва ғизоӣ ва дигар дурнамоҳои миллии тартиб

дода шудаанд ва дар амал татбиқ мешаванд.

Ҳамоҳангсозӣ бо нақшаҳо ва афзалиятҳои Ҳукумати Тоҷикистон

Ҳукумати Тоҷикистон ислоҳоти замин ва таъмини гарави савдои ҳуқуқи истифодабарии заминро як ҷузъи бунёдии барномаи худ дар роҳи истиқрори макроиқтисодӣ меҳисобад. Истифодаи самараноки замин барои афзун намудани даромад низ яке аз барномаҳои афзалиятноки ҳукумат мебошад.

Ҳукумати Тоҷикистон ба таври рушан аз донорон хоҳиш кардааст, ки ба якҷанд ниҳодҳои ҳукуматӣ, аз ҷумла Вазорати кишоварзӣ, дар танзими сиёсати соҳа ва ироаи машваратҳо оид ба ворид намудани тағйироти сохторӣ ва функционалӣ мусоидат намоянд, то ин институтҳои давлатӣ ҳам дар сатҳи миллий ва ҳам дар сатҳи минтақавиву маҳаллӣ ҳавасманди он бошанд, ки соҳаи кишоварзӣ самараноктар фаъолият кунад амнияти озуқавиро таъмин намояд ва деҳқононро барои истеҳсол намудан ҳавасманд гардонанд.

Моҳи июни 2011 Ҳукумати Тоҷикистон дар сатҳи дафтари сарвазир як Шӯрои амнияти озуқавӣ таъсис дод. AISU фаъолияти ин Шӯро, ки зери раҳбарии сарвазир амал мекунад, вале асосан ба Муовини сарвазир оид ба кишоварзӣ таъяс мекунад, танзим менамояд.

7.5. НАТИҶАҲОИ МИЁНАДАВРИИ V: ТАЪМИНИ МАВОДИ ҒИЗОӢ БЕҲТАР ШУД

Назариҳои рушд

Омилҳои асосии норасоии ғизо ва камғизоӣ дар Тоҷикистон аз инҳоянд :

- Таҷрибаи ноқофии ғизодиҳии атфол ва кӯдакони хурд ва ғизодиҳии нодурусти тифлон ва кӯдакони бемор;
- Истеъмоли нокифояи протеин ва микроэлементҳо, махсусан дар давраи ҳомиладорӣ ва ширмакконӣ;
- Сатҳи баланди гирифторӣ ба инфексияҳо(уфунатҳо), бемориҳои гузаранда ва дарунравӣ (исҳол);
- Даромади паст ва таъсири норасоии мавсимии он, таъмини ғизоӣ ва фарҳангии захиракуниву истифодаи ғизои хонаводаҳо.

Дар ҳоле, ки сатҳи баланди норасоии ғизо ба камбизоатӣ вобаста карда мешавад, танҳо афзудани даромади хонаводаҳо наметавонад вазъи саломативу ғизохурии оилаҳои камбизоат ва аз маводи хӯрокворӣ ноамнро тағйир диҳад. Маърифати ғизохӯрӣ дар байни ҳам кормандони тандурустӣ ва ҳам ҳуди мардум дар сатҳи паст қарор дорад ва онҳо алоқамандии вазъи саломатӣ ва тарзи хӯрокхуриро дарк

намекунанд. Баланд бардоштани дониш оид ба тарзи дурусти ғизохӯрӣ, ба хусус дар тӯли 1000 рӯзи аз оғози ҳомиладорӣ то дусолагии тифл, ҳамчунин беҳтар намудани сатҳи иқтисодии хонаводаҳо, рушди боғдориву чорводорӣ, маърифати захиракунии озуқаворӣ ба хотири тамоми сол бо озуқа таъмин будан – ин ҳама ба тарғиби истеъмоли хӯроки серғизо мусоидат мекунад. Барномаҳои дар ҷамоатҳо татбиқшаванда аллакай дар тағйири фарҳанги ғизохӯрӣ дар Тоҷикистон ба баъзе муваффақиятҳо ноил шудаанд ва ин таҷриба аз тариқи роҳандозии барномаҳои маърифатӣ дар ҷамоатҳо ва хубтар амалӣ гардидини сиёсати миллий дар самти озуқа такмил дода мешавад.

Бо вучуди ин, барои раҳна андохтан дар сатҳи баланди норасоии ғизо, FTF/T тавачҷӯҳи худро ба амалисозии фаъолияти таҷрибашуда дар соҳаи тандурустӣ равона хоҳад кард, то мушкили норасоии ғизоиро ҳал кунад таҷрибаи ширмакконӣ ва хӯрокдихиро такмил диҳад ва барои беҳтар шудани саломатии занону кӯдакон, бахусус занони ҳомила ва кӯдакони то дусола~~ҷиддан~~ мусоидат намояд.

FTF/T татбиқи барномаҳои тандурустии ба рафъи ҳолатҳои фаврии норасоии ғизо равонашударо аз мақсадҳои афзалиятноки хеш меҳисобад. FTF/T фаъолияти ба таъмини ғизоӣ равонашударо бо усулҳои муомилаи тағйирдиҳандаи вазъи иҷтимоиву рафтор, фаъолияти ба беҳбуди модару кӯдак дар сатҳи хонавода, маҳалла ва беморхона равонашуда якҷоя мекунад. Ба ин хотир, FTF/T аз як тараф кормандони тиббии ҷамоатҳоро барои рафтан ба манзили зисти сокинон ва аёдати онҳо ва аз тарафи дигар таълим медиҳад, кир ба кормандони тиббии дармонгоҳҳо барои расонидани хизмати тиббӣ ҳам дар хона ва ҳам дар дармонгоҳ кӯмак расонанд. Фаъолият дар ҳамаи ин сатҳҳо ҳадафи зеринро фаро мегирад:

1. Тарғиби ширмакконии тифлон то сини шашмоҳагӣ;
2. Ҷорӣ кардани таҷрибаи додани ғизои иловагӣ пас аз шашмоҳагӣ;
3. Тарғиби додани ғизо ва оби мувофиқ ба тифлон ва кӯдакони бемор;
4. Таҷрибаҳои асосии гигиенӣ, ба монанди дастшӯиро такмил додан;
5. Мусоидат намудан ба занону кӯдакон барои истеъмоли микроэлементҳо аз қабili витамини А ва Sprinkles/MNP барои рафъи камхунӣ ва норасоии микроэлементҳо дар бачагон, оҳан/фолат барои занҳои ҳомила ва руҳ (цинк) барои рафъи дарунравӣ.

Барои рафъи камхунии кудакон FTF/T ҳамчунин фаъолияти худро бо Вазорати тандурустӣ ва Вазорати мудофиаи ИМА ҳамроҳанг месозад, то маъракаиҳои кирмрезониро бо фаъолияти ба амнияти ғизоӣ равоншудаи сатҳи ҷамоатҳоро ба ҳам пайваст кунад. Илова бар ин, бо мақсади рафъи норасоии йод, FTF/T кӯшишҳои ҷорӣ тарғиб ва роҳандозии маъракаи умумичаҳонии йоднок кардани намакҳоро дастгирӣ намуда, зарфияти ҳукуматро дар самти мониторинги сатҳи йоднокии намакҳо ва ҳамкориҳои он бо сектори хусусӣ барои таъмини сифати намакҳои

йонднок баланд мебардорад.

Дувум, бар пояи фаъолиятҳои FTF/Т, ки барои дастрасии беҳтари истеъмоли хӯроки серғизо равона шудаанд, кӯшишҳои барнома дар соҳаи тандурустӣ ба рафъи сабабҳои васеъи норасоии ғизои модару кӯдак „ аз ҷумла касалиҳои гузаранда, табларза, ҳомиладории зуд –зуд ва кӯтоҳфосила ва камбуди ғамхорӣ то таваллуди кӯдак ва пас аз он мадди назар гирифта шудааст. FTF/Т бо истифода аз усулҳои таъсир дар сатҳи ҷамоат, аз тариқи кормандони дармонгоҳҳо ва дигар иқониётҳои кӯшиш мекунад, то дастрасии модарону кӯдаконро ба хизматрасонии асосӣ барои пешгирӣ ва табobati ҳар гуна бемориҳои гузаранда аз қабili дарунравӣ ва бемории саҳти роҳи нафас (ОРЗ) таъмин намояд. Фаъолияти ба сиҳати модару кӯдак равонашуда амкунӣ, ғамхории замони ҳомиладорӣ, ҳангоми таваллуд ва пас аз таваллудро дар бар мегирад. FTF/Т инчунин истифодаи пашшахона ва дигар маводҳоро дар минтақаҳои аз малария хавфнок тарғиб хоҳад кард. FTF/Т ҳамчунин танзими оиларо ҳамчин воситаи муайян намудани фосилаи байни таваллуди фарзандон тарғиб мекунад, то барои модар давраи барқарории саломатӣ ва микроэлементҳои зарурӣ пайдо шавад.

Қариб нисфи аҳолии деҳоти Тоҷикистон ба оби тозаи ошомиданӣ дастрасӣ надорад. Имрӯз, кӯшишҳои «Лоиҳаҳои оби тозаи ошомиданӣ»-и USAID, ки бе маблағи FTF амалӣ мешавад, яке аз ҷузъҳои хеле муҳими кӯшишҳои умумӣ барои беҳтар кардани вазъи хӯрокворӣ ва тандурустӣ ба ҳисоб меравад.

Муассисаҳои тандурустӣ дар деҳот ба дастгирӣ ниёз доранд, ки ин эҳтиёҷот аз ҷониби як қатор донорон, аз ҷумла, Ҳукумати ИМА амалӣ мешавад. Ин фаъолият, агарчанде бе сармояи FTF таъбиқ мешавад, барои умуман беҳтар кардани вазъияти ғизо хеле муҳимад.

Барномаҳои маърифатӣ дар соҳаи ғизо, санитарӣ ва гигиена фаъол мебошанд

Натиҷаҳо

- Монеаъҳо ва талафот дар панҷ соли охир кам шуд;
- Дарки афзалияти ширмакконии тифлони то 6 моҳа зиёд шуд;
- Дарки зарурати таъмини кӯдакони аз 6 – 23 моҳа бо хӯроки серғизои иловагӣ афзуд;
- Сатҳи норасоии йод дар байни занону кӯдакон паст шуд;
- Муносибати модару кӯдак ба саломатӣ ва ғизо ба таври ҷиддӣ такмил ёфт.

Дастрасӣ ба оби ошомиданӣ дар деҳот афзудааст

Натиҷаҳо

- Вобастагии деҳа аз истифодаи обҳои ирригатсионӣ кам шуд;

- Сатҳи бемориҳои аз об пайдошаванда паст фаромад;
- Сатҳи таъмини деҳаҳо бо оби кашонда поён рафт;
- Занону бачаҳо аз кашонидани об аз роҳҳои дур раҳой ёфтанд.

Барномаҳо барои беҳдошти тандурустӣ дар деҳот амал мекунанд

Натиҷаҳо

- Чорабиниҳои хурди мақсадноки санитарӣ ва гигиенӣ барои бартароф кардани бемории дарунрав амалӣ гаштанд;
- Фаъолияти ниҳодҳои машваратии кишоварзӣ, барномаҳои ба маърифати истифодаи ғизо ва модару кӯдак равонашуда ҳамроҳ карда шуд;
- Дастрасӣ ба хизматрасонии ҷиддӣ дар самти беҳдошти модару кӯдак афзудааст, аз ҷумла бо роҳи тақвияти зарфияти кормандони соҳаи тандурустӣ дар сатҳи ҷамоат ва дармонгоҳҳо.

Ҳамроҳангсозӣ бо нақшаҳо ва афзалиятҳои Ҳукумати Тоҷикистон

Ҳамчун як қисми кӯшишҳои барои расидан ба «Ҳадафҳои рушди ҳазорсола» Ҳукумати Тоҷикистон барои беҳдошти тандурустӣ ва маърифатнок гардидани сокинони деҳот аз бучааш захираҳои зиёдтарро ҷудо намудааст. Маълум аст, ки ғамхорӣ дар ҳаққи саломатии модару кӯдак ва ғизо метавонад як бахши муҳими ин ташаббусҳо гардад.

USAID ба Ҳукумати Тоҷикистон дар таҳия намудани барномаи ҳаматарафаи йоднок кардани намакҳо кӯмак намудааст. Ҳарчанд норасоии йод дар бисёр минтақаҳои Тоҷикистон кам карда шудааст, вале ин мушкилӣ дар вилояти Хатлон ҳанӯз ҳам ба таври ҷиддӣ боқӣ мемонад. FTF/T барои тақвият додани зарфияти Ҳукумати Тоҷикистон ба хотири пиёда сохтани барномаҳо ва ба роҳ мондани ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ чораҳо хоҳад андешид.

FTF/T аз натиҷаҳои Назарсанҷӣ оид ба саломатии демографӣ барои соли 2012, ки аз ҷониби ҳукумати ҚТ бо кӯмаки USAID пиёда шудааст, истифода хоҳад бурд, то дар тӯли фаъолияти ин барнома ва роҳҳои ҳалли мушкилиҳои мавҷудай ониттилоъ диҳад.

FTF/T ҳавасмандкунии Ҳукумати Тоҷикистон, Бонки ҷаҳонӣ, Созмони ҷаҳонии тандурустӣ, UNICEF ва дигар ҷонибҳои марбута барои иштирок дар «Нақшаи амали таъмини хӯрокворӣ ва ғизо» ва дигар дурнамоҳои миллиро давом хоҳад дод, ки ба беҳбудсозии саломатии модару кӯдак ва ғизо равона шудаанд.